

EL DRET CATALÀ DURANT ELS SEGLES XVI I XVII

Víctor Ferro i Pomà

Resum

El text consta d'una descripció i un estudi de les institucions jurídiques i de govern de Catalunya vigents durant els segles XVI i XVIII, sobretot en l'àmbit públic, i d'una prèvia i breu introducció historicojurídica. L'article se centra en les fonts del dret català, i a l'entorn d'aquest tema va reconstruint també la història política i social del país, tot referint els seus òrgans de govern, legislatius i judicials, i les seves vicissituds des del regnat de Ferran el Catòlic fins a la promulgació del Decret de Nova Planta de 1716.

Paraules clau: dret, fonts del dret, dret del rei, dret de Corts, compilacions, Corona i monarquia, hereu, Corts, Reial Audiència, Església, noblesa, marginats, Deputació del General, barons, lloctinent general, portantveus del general governador, patrimoni reial, universitats.

EL DERECHO CATALÁN DURANTE LOS SIGLOS XVI Y XVII

Resumen

El texto consta de una descripción y un estudio de las instituciones jurídicas y de gobierno de Catalunya vigentes en los siglos XVI y XVII, sobre todo en el ámbito público, y de una previa y breve introducción histórico-jurídica. El artículo se centra en las fuentes del derecho catalán, y al filo de este tema va reconstruyendo también la historia política y social del país, refiriendo sus órganos de gobierno, legislativos y judiciales, y sus vicisitudes desde el reinado de Fernando el Católico hasta la promulgación del Decreto de Nueva Planta de 1716.

Palabras clave: derecho, fuentes del derecho, derecho del rey, derecho de Cortes, compilaciones, Corona y monarquía, heredero, Cortes, Real Audiencia, Iglesia, nobleza, marginados, Deputación del General, barones, lugarteniente general, *portantveus* del general governador, *patrimoni reial*, *universitats*.

CATALAN LAW DURING THE 16TH AND 17TH CENTURIES

Abstract

Description and study of Catalonia's legal and executive institutions in the 16th and 17th centuries, especially in the public sphere, preceded by a brief introduction to its legal history. The article focuses on the sources of Catalan law and, within this context, also reviews Catalonia's political and social history in terms of its executive, legislative and judicial bodies and their vicissitudes, from the reign of Ferdinand the Catholic to the passing of the Decree of "Nueva Planta" in 1716.

Keywords: law, sources of law, rights of the king, rights of Courts, compilations, Crown and monarchy, inheritance, Courts, Royal Court, Church, nobility, underprivileged persons, Catalan Assembly, barons, royal deputy, *portantveus* of the governor general, *patrimoni reial*, *universitats*.

LE DROIT CATALAN AUX XVIe ET XVIIe SIÈCLES

Résumé

Description et étude des institutions juridiques et gouvernementales de la Catalogne aux XVIe et XVIIe siècles, principalement dans le domaine public, et avec une brève introduction sur le plan historique et juridique. L'article se concentre sur les sources du droit catalan. D'autre part, toujours en lien avec le sujet, il reconstruit l'histoire politique et sociale du pays, en citant ses organes exécutifs, législatifs et judiciaires et en évoquant les vicissitudes vécues à partir du règne de Ferdinand le Catholique, jusqu'à la promulgation du décret de Nueva Planta de 1716.

Mots-clés : droit, sources du droit, droit du roi, droit des Corts catalanes, compilations, Couronne et monarchie, héritier, Parlement, Audience royale, Église, noblesse, marginaux, Députation du général, barons, lieutenant général, *portantveus* du gouverneur général, *patrimoni reial*, *universitats*.

PRESENTACIÓ

Presentem un treball pòstum de Víctor Ferro Pomà sobre el dret català als segles XVI i XVII. De fet, és un text que hem reconstruït a partir dels tres esborranys incomplets que ell mateix va deixar inacabats quan va morir.

Com acostumava a fer, Víctor esbossava esquemes sobre el treball que feia i n'apuntava idees i cites amb les quals a poc a poc anava desenvolupant cada tema o aspecte del treball fins a la versió definitiva. Com deia, entre el material que ens va deixar inèdit es van localitzar aquelles tres versions incompletes, amb les quals, resseguint els seus textos i les seves notes, hem acabat elaborant el document que teniu a les mans.

És un treball inèdit, amb caràcter divulgatiu, sobre el nostre dret i les nostres institucions de govern en aquells dos segles, que comença amb una síntesi històrica que va des dels seus precedents medievals fins a la promulgació el 1716 del Decret de Nova Planta de la Reial Audiència de Barcelona.

Hem mantingut els textos de Ferro, els hem ordenat i els hem completat amb altres notes seves que hi estaven vinculades, per a construir el text definitiu. Fora d'això, s'han mantingut la seva versió, els seus textos i les seves opinions. Falta l'aparell de notes que solia acompanyar els seus treballs, que segur que ell també l'hauria volgut fer però amb el qual ja no hi va ser a temps. Sí, en canvi, que va acabar l'aparell bibliogràfic que acompanya l'edició.

D'aquest treball ja en donàvem notícia en la relació bibliogràfica de Víctor Ferro publicada en el volum 9 d'aquesta mateixa REVISTA, dedicat a la seva memòria.¹ I apareix en complir-se els vint-i-cinc anys de la publicació del seu llibre *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*, el 1987, per Eumo Editorial. Sigui, doncs, també aquesta nova edició, un nou acte de record del seu autor.

Josep Serrano Daura

1. Josep SERRANO DAURA, «Bibliografia i altres treballs de Víctor Ferro Pomà», *Revista de Dret Històric Català* (Barcelona), núm. 9/2009 (2011), p. 61-68.

1. EL DRET COM A PRODUCTE CULTURAL

Les aportacions del dret públic català, des dels seus orígens fins a la seva fi formal l'any 1714, a l'enquadrament jurídic, d'acord amb les idees de l'Occident contemporani, les relacions dels diversos poders de la societat política entre ells i les dels individus i les col·lectivitats amb l'autoritat, constitueixen indubtablement, si les resseguim camp per camp i època per època, la més original i brillant realització de tota la nostra història cultural.

Potser caldrà justificar la presència d'un capítol dedicat al dret —tot el dret— dins la història de la cultura d'un país. No és freqüent que els pobles privats des de llarga data d'unes estructures supremes d'organització política pròpia, acostumats com estan a rememorar aquelles manifestacions del pensament, la ciència, la literatura, l'art, la música o el folklore que, alhora que els identifiquen, els situen, amb més o menys originalitat i excel·lència, en el conjunt plural de la humanitat, recordin també, en enumerar els fets que els poden assignar un lloc honorable, si no gloriós, les aportacions fetes en el passat als sistemes d'ordenació i regulació de la vida social. Sobretot quan aquestes aportacions no han estat integrades en una tradició vivent i, encara més, si el trencament amb aquesta herència és la conseqüència d'una espoliació traumàtica. A tot estirar, hom esmenta les institucions del dret privat que poden haver ajudat a configurar unes formes de vida, uns valors i uns hàbits socials que es consideren diferenciadors, característics i positius. Per contra, els països que gaudeixen d'una continuïtat política ininterrompuda reivindiquen i valoren normalment les manifestacions de llur «geni nacional» en el camp del dret, molt especialment del públic, o reconeixen, si més no, la importància decisiva de les etapes i vicissituds de les respectives històries politicoinstitucionals per a la definició de llurs personalitats col·lectives. D'altra banda, encara que no sempre, ni de bon tros, hom classifiqui les realitzacions en la matèria com a part de l'activitat cultural, és indubtable que la singularitat irreductible del dret com a creació intel·lectual humana, juntament amb la seva transcendència pràctica com a referència ineludible, el qualifiquen a bastament per a ésser comptat entre els productes culturals.

1.1. LÍMITS OBJECTIUS I DIVISIÓ DE LA MATÈRIA

Sobtaran, segurament, l'extensió i el detall molt més grans amb què tractem el dret públic, per comparació amb el privat, i més quan avui dia, per a la majoria dels catalans, l'expressió «dret català» s'ha identificat amb les romanalles «materials» de l'antiga normativa civil, més o menys ben encastades en el dret comú de Caste-

lla i, darrerament, precisades o alterades amb més o menys encert per les institucions autonòmiques; tot això, validat «formalment» per un ordenament sobirà filogenèticament aliè.

L'esmentada preponderància temàtica, a part de traïr la competència relativa —les limitacions— de l'autor en una i altra matèries, té, però, també una justificació més objectiva en el fet que és durant el període considerat quan la doctrina en la qual es fonamentaven les nostres institucions polítiques, el pactisme, lluny de neulir-se o desdibuixar-se, es desenvolupà fins a les darreres conseqüències, amb una originalitat i una coherència característiques. Fou precisament al final de l'evolució que evocarem, quan la relativa peculiaritat del pactisme català —fruit potser de la seva concreció primerenca— es manifestà en la més primilada exposició de la doctrina esmentada i arribà a la seva conseqüència lògica en la garantia més contundent de la seva aplicació.

De l'evolució, més pausada, del dret privat, principalment del civil, tema d'interès i de valuosos estudis des del segle XIX i objecte tothora d'aprofundiment i revisió, ens limitarem a esmentar les principals innovacions legislatives del període examinat, tot tractant d'albirar-hi i de definir-ne tendències i línies de desenvolupament general. Al·ludirem, a més, a la immensa contribució que, en rares exposicions sistemàtiques i en profusos comentaris de sentències, hi feren els juristes de l'època.

1.2. LÍMITS CRONOLÒGICS I PERIODITZACIÓ

Per tal de poder-se fer una idea coherent i completa del desenvolupament del nostre dret durant els segles XVI i XVII, cal remuntar-se almenys fins al començament del regnat de Ferran el Catòlic. La pacificació i la reforma institucional que liquidaren la guerra civil del segle XV, iniciada ja la primera i tot just projectada la segona per Joan II, foren interrompudes (com la Cort General inaugurada a Perpinyà l'any 1473, que les hauria d'haver dut a terme) per la mort d'aquest monarca i van ésser després completades i executades pel seu fill. L'obra política i institucional de Ferran marcà ineludiblement la vida jurídica del país durant més de dos-cents anys. Convindrà, per tant, allargar l'estudi fins a la desfeta militar del 1714 a mans de Felip V de Castella o, més ben dit, fins al seguit de fets polítics i jurídics que la precediren i la seguiren (1707-1716) i que culminaren amb la Nova Planta borbònica. La identitat i l'homogeneïtat de l'objecte històric aconsellen, doncs, adoptar els límits cronològics indicats.

La història del dret català, públic i privat, en aquesta època que podem definir com la seva època de consolidació i maduresa, o, si es vol, la seva època clàssica, es

deixa dividir sense fer-li gaire violència en quatre etapes caracteritzades per circumstàncies dinàstiques i polítiques ben precises, de duració i fesomia desiguals: la del regnat de Ferran II; la dels anomenats «grans Àustries», Carles I i Felip I (II de Castella), closa en certa manera amb la Cort General celebrada per Felip II (III de Castella) a l'inici del seu regnat (1599); el llarg període sense corts —o amb corts inacabades i, per tant, estèrils— començat l'endemà de la clausura d'aquesta reunió i que s'estira fins a la mort de Carles II; i el breu i dramàtic període comprès entre l'obertura de la successió del darrer Habsburg d'Espanya i la derrota i destrucció de les institucions polítiques de Catalunya que la constituïen en entitat sobirana, seguides de la seva annexió a la Corona i el Regne de Castella. Examinarem successivament aquestes etapes de la història del nostre dret, amb les anticipacions i els retrocessos necessaris per tal de no fragmentar en excés l'exposició d'allò que al capdavant són processos unitaris ni interrompre la continuïtat de llurs trets característics. Processos i trets que, atesa la multiseular i homogènia tradició jurídica de Catalunya, molt sovint haurem de fer arrancar, a títol introductori, d'èpoques prou més remotes que les expressament tractades en el present capítol.

1.3. HISTÒRIA DEL DRET I HISTÒRIA GENERAL

A fi d'evitar repetir allò que ha estat més ben dit en un altre capítol d'aquesta obra, procurarem, en l'exposició que segueix, atènyer-nos tant com puguem als criteris que distingeixen essencialment els fets juridicoinstitucionals i reduir al que sigui indispensable les al·lusions als esdeveniments socials i polítics dels quals normalment només per un esforç d'abstracció hom arriba a destriar-los. Més costa fer-ho si es considera no només que uns i altres van inseparablement lligats a una mateixa realitat, ans també que dret i institucions són, ells mateixos, fets històrics, part constitutiva de l'evolució de la societat i la política.

1.4. LES FONTS HISTÒRIQUES DEL DRET

La primera font per a conèixer el dret d'un país i un moment determinats és, naturalment, la dels actes legislatius dictats per l'autoritat competent, reflectits en els documents originals o en còpies autèntiques; per al cas de Catalunya, es tracta bàsicament dels registres de cancelleria i els processos de corts.

La promulgació d'una norma comporta intrínsecament que aquesta es faci saber als qui l'han de complir. La invenció de la impremta afavorí la difusió i el coneixement general de les lleis paccionades mercès a la pràctica, iniciada el 1481,

de fer imprimir en un opuscle, arran de la seva aprovació, les constitucions elaborades en cada cort; la tasca fou encomanada, des del 1599 (constitució 58 d'aquell any), a la Deputació del General, molt d'acord amb la comesa genèrica d'aquest òrgan de vetllar pel respecte de la legalitat. Era lògic que la institució encarregada de defensar les lleis comencés basquejant-se perquè fossin conegudes. Al text de les constitucions i els capítols i actes de cort (en sentit estricte) s'afegien els d'altres actes de cort en sentit lat i concretament el capítol del donatiu atorgat al monarca, com també el llicenciament de la reunió per part d'aquest.

Però, a part de la imprescindible promulgació de les noves lleis a l'acabament de cada cort, una nota característica comuna a tot el període objecte d'aquest estudi —amb arrels en el període immediatament anterior— és la voluntat reiteradament expressada i, al capdavall, eficaçment materialitzada d'aplegar, de manera sistemàtica i pública, el cos de la legislació general que s'havia anat acumulant des dels mateixos inicis d'allò que arribà a ésser l'estat estamental català i, en particular, de la sancionada amb intervenció dels braços des de la Cort General de 1283, és a dir, la «paccionada».

La primera compilació oficial de les constitucions i els capítols de cort es confeigí arran del canvi de dinastia després del Compromís de Casp. Sembla que, al sentiment generalitzat que era necessari aplegar en un cos cert, autèntic i ordenat la massa dispersa de les lleis promulgades des del segle XI, s'uní la decisió política de presentar al nou rei, Ferran I d'Antequera, primer de la dinastia forastera, una col·lecció completa i fefant de les lleis que havia jurat observar. En el capítol de cort 9 de la Cort de Barcelona de 1413, obtingué el «plau» reial una petició dels braços en què es demanava que es traduïssin del llatí al català els usatges, les constitucions i els capítols de cort, i s'ordenessin «sots degudes matèries e títols» perquè gaudissin en el futur de l'autoritat que el rei i la cort els conferissin. Menys de dos mesos després, una constitució (1413/34) precisava la feina dels tres comissionats que havien d'elaborar la compilació, la qual, en versions llatina i catalana, es dipositaria a l'Arxiu Reial o, si això no era possible, al de la Deputació. El rei designà, a proposta de la cort, dos juristes i un dels «instigadors» suggerits pels braços. Els comissionats compliren llur encàrrec sobre la base de materials diversos: els usatges, les col·leccions feudals, els registres de la Cancelleria Reial, els processos de cort (a partir del 1350), reculls privats. Llur treball fou revisat per dos juristes designats, significativament, per la Deputació. Els compiladors traductors ordenaren els usatges, les constitucions i els capítols de cort seguint l'ordre de matèries dels primers deu llibres del Codi de Justinià, tot afegint-hi en apèndix costums feudals com les *Commemoracions de Pere Albert* i les *Costumes de Catalunya entre senyors e vassalls*, i disposicions de pau i treva. La compilació, sorprenentment, no fou objecte d'una promulgació oficial, com el seu model romà, però

sembla, d'altra banda, que fou aplicada tot seguit que fou acabada (vers el 1422), perquè hom reconeixia, sens dubte, la força d'obligar, des de llur respectiva promulgació, de les lleis que hi eren recollides. Fou impresa a Barcelona l'any 1495, tot afegint-hi —sense més autoritat que «lo consell de doctors pràctics en dits drets»— les constitucions posteriors, des del 1422 fins al 1493, intercalades en els llibres i sota els títols respectius, i un segon volum que conté (en la llengua original) pragmàtiques, provisions, privilegis, concòrdies, sentències reials i arbitrals, algunes butlles pontifícies referents a punts de fricció entre les jurisdiccions eclesiàstica i civil, etcètera, que corresponen virtualment a allò que hom pot caracteritzar com a actes de cort.

En la Cort de Montsó de 1553 es plantejà (constitució [const.] 2) la necessitat d'un nou recull oficial. A més de l'enorme acumulació de noves lleis durant només cinquanta anys, pesà, potser, un difús deficiència pel caràcter semioficial que havia acabat prenent la compilació anterior i probablement també una certa insatisfacció d'ordre tècnic pel fet que s'hi aplegaven, al costat de les disposicions vigents, disposicions abrogades per altres de posteriors o bé clarament en desús o esgotades en llur efectivitat. La iniciativa, aleshores estèril, fou represa en la Cort de Barcelona de 1564 (capítol de cort 24), però, malgrat que els tres experts reials i els tres dels braços nomenats amb aquesta finalitat compliren realment llur comanda, la manca d'interès per part del rei féu que l'empresa no culminés. Finalment, el 1585 (cap. 24) hom disposà que es reprengués, es continués i s'acabés l'esforç compilador. Els comissionats —tres ministres del Reial Consell i tres juristes, respectivament, pels braços eclesiàstic, militar i reial— concloueren ràpidament llur encàrrec i l'obra fou impresa de 1588 a 1589. El primer volum conté els usatges, les constitucions i els capítols de cort; el segon, les pragmàtiques i altres disposicions; i el tercer, les «constitucions y altres drets de Cathalunya supèrfluos, contraris y corregits». El darrer constituí la principal innovació metodològica del nou recull i suscità entre els juristes dubtes sobre l'autoritat de les qualificacions esmentades. Mentre molts les acceptaven, alguns jurisperits sostenien que la inclusió d'una llei en el tercer volum expressava l'opinió dels compiladors, però no li llevava vigència si no havia estat abrogada quant a la matèria i resultava aplicable.

En la primera i única cort celebrada als catalans per Felip d'Anjou, el 1701-1702, quan encara regnava formalment de manera lícita amb el nom de Felip IV (com a rei de Castella era Felip V), hom acordà (const. 82) que la Deputació del General fes una «nova impressió» actualitzada de la compilació. Fixem-nos en el destinatari i l'abast de l'encàrrec en aquesta ocasió: ja no es tractava d'una comissió mixta del rei i els braços per a compilar i fixar autènticament els textos paccionats, sinó de la representació estamental ordinària, que així ampliava i arrodonia la seva missió habitual de posar en coneixement de la comunitat les lleis per les quals havia

de vetllar; convé subratllar aquesta mostra del camí —certament no gaire planer— que va saber fer en dos segles llargs el nostre «decadent» pactisme. En conseqüència, els comissionats foren designats, aquesta vegada, només pels tres braços. La «nova impressió», doncs, més que nova compilació, fou feta el 1704 a Barcelona.

Les constitucions i els capítols de cort aprovats en la Cort de Barcelona de 1705-1706, convocada pel rival de Felip d'Anjou, Carles d'Àustria (com a Carles III), no foren ja incorporats a cap compilació i romangueren vigents, publicats en forma de quadern de cort a part, en els territoris fidels a l'arxiduc, fins a la derrota de la causa austriacista.

Quant a les característiques de les compilacions generals catalanes, podem concloure, recapitulant en part allò que ja s'ha dit, que es tractava de col·leccions, amb caràcter oficial més o menys explícit, sistemàtiques i virtualment exhaustives de les disposicions de la màxima categoria normativa secular del Principat i els comtats, definides formalment com lleis paccionades o assumides, després, expressament com a tals; disposicions que foren recollides normalment sense modificacions (addicions, supressions o esmenes autoritzades), encara que sí a vegades de forma fragmentada respecte a la seva versió autèntica, i sense una promulgació global que renovés o ratifiqués la seva vigència. Hom pot destriar ací una inflexió que la doctrina pactista imposa a la tradició compiladora, en última anàlisi, romana: si bé aquesta admetia i comportava normalment, a més de la recollida ordenada de la normativa vigent, l'omissió, la modificació o la substitució per l'equip compilador, amb la cobertura de la sanció global i suficient del príncep, de les disposicions considerades obsoletes, defectuoses o inadequades, l'aplicació coherent dels principis del pactisme obligava a la religiosa conservació de les lleis aprovades bilateralment a les corts i a la malfança enfront de tota alteració que no hi tingués l'origen. Cal observar, però, en aquest punt, que, de manera aparentment il·lògica, hi hagué, tot amb tot, constitucions que no foren compilades, entre aquestes algunes de tan importants com les que arrodoniren definitivament el territori del Principat (1347, 1350) o moltes de les aprovades en la Cort de Montsó de 1470.

Les compilacions eren sobretot incompletes en relació amb el dret general de Catalunya i amb les mateixes matèries tractades, puix que no eren codificacions en el sentit actual, és a dir, sistemes normatius tendencialment omnicomprendius, on es desenvolupaven les solucions derivades de l'aplicació conseqüent d'uns principis jurídics idealment coherents, sinó que eren aplecs de textos legislatius que calia integrar com a *ius municipale* en el conjunt de les disposicions romanes i canòniques tal com l'havia configurat la jurisprudència de la recepció (*ius commune*) i l'havia treballat la pràctica catalana.

Finalment, convé aclarir que, per a determinar el contingut o, simplement, l'efectivitat d'un capítol de cort, és obligatori remetre's al tenor i l'abast de la «de-

cretació» reial, ço és, els termes en què el monarca havia atorgat el seu «plau», car la lògica del sistema pactista feia que l'objecte de la sanció s'estengués únicament al camp de coincidència entre la petició dels braços i l'assentiment del rei; sovint d'aquesta manera la voluntat del príncep restringia notablement la significació de la norma demanada o, en alguns capítols de cort compilats pel que sembla només *ad perpetuam rei memoriam*, es limitava a ratificar la normativa anterior, «llevats tots abusos». No és irrellevant tampoc fer notar que moltes vegades les constitucions i els capítols de cort eren aprovats només a títol temporal, «fins a la conclusió de les primeres Corts», raó per la qual calia prorrogar-los o perpetuar-los si hom volia perllongar-ne més o menys la vigència (vegeu el llibre X, títol XI, de la compilació de 1704).

A part dels plecs solts amb què diverses institucions, començant pel lloctinent amb les pragmàtiques i crides reials, donaven oportunament a conèixer les normes acabades de sancionar, sense abandonar, però, la tradicional lectura pública al so de la trompeta en els llocs adients, alguns òrgans i corporacions anaren més enllà de llurs nivells respectius amb la publicació de reculls més o menys complets de disposicions homogènies per raó de la matèria, com la mateixa Deputació amb les seves normes orgàniques (el *Llibre dels quatre senyals*, els capítols del redreç del General) i les disposicions de caràcter més o menys estable dictades pel consistori en l'exercici de les seves facultats («càrrecs» dels seus oficials, directori de llur visita, tarifes de les «generalitats»).

Una font decisiva per a conèixer i avaluar l'estat i l'evolució del dret en aquests segles és, com en totes les èpoques, la dels documents d'aplicació —processos i sentències judicials i tramitacions i decisions administratives—, que ens poden revelar com s'han traduït en els fets les normes de diferent nivell i natura abans esmentades. L'aprofitament sistemàtic d'aquesta font, entre nosaltres pràcticament encara sense encetar, té a Catalunya, al costat dels processos i les conclusions conservats, un auxiliar poderosíssim en les innombrables al·legacions imprevistes, en plets privats per raó de la mecànica processal i en controvèrsies de dret públic amb propòsits apologetics i propagandístics, que ens permeten conèixer, mercès a la minuciosa i sovint molt penetrant argumentació dels advocats de les parts, els termes en què es presentava la batalla jurídica.

D'aquesta mena d'escrits passem insensiblement a l'abundantíssima literatura pròpiament fol·liculària, tan característica de l'Europa moderna, del final del segle XVI al començament del XVII, on es documenten extensament i prolíxa les apassionades i innombrables disputes i controvèrsies polítiques i doctrinals que puntuen aquests temps tan conflictius i litigiosos i que hom pretenia dirimir a cop d'arguments més o menys plausibles i cites jurídiques, filosòfiques o fins i tot teològiques més o menys pertinents.

Dins de la literatura jurídica pròpiament dita (de caràcter didàctic o doctrinal), destaca per la seva abundància i significació institucional el gènere de les *decisiones*, característic de l'era dels *commentatores* i *consiliatores*. La «decisió» és el comentari d'una sentència o d'un grup de sentències sobre un mateix tema, generalment dels tribunals superiors, l'autor del qual analitza els motius de la resolució judicial, els compara amb les lleis aplicables i amb les doctrines d'altres juristes propis i estranys, resumeix els termes del debat, avalua críticament els arguments dels advocats de les parts i expressa, sovint amb gran independència i creativitat, la seva opinió personal, aprovatòria o crítica, sobre les sentències comentades. La constitució 3 de la Cort de 1542 disposa que es facin decisions de les conclusions de la Reial Audiència i del Consell Reial, «segons l'ordre que s'ha donat per nostre Lloctinent General ab lo Reyal Consell», i que es vagin estampant de tres en tres anys a càrrec del General. A aquest precepte devem, aparentment, si més no en part, la magnífica col·lecció de decisions impreses de Peguera, Càncer, Fontanella, Ripoll, Calderó, Xammar, Ramon, Amigant i Tristany (n'hi ha també d'inèdites), testimoni viu i apassionant de la societat, l'administració de justícia i el pensament jurídic del seu temps (sabem, sí, que les *Decisiones* de Miquel de Cortiada, rebatejades a aquest efecte —en realitat és un tractat sistemàtic—, es beneficiaren d'aquest finançament públic). La publicació fou suspesa en la penúltima cort catalana (const. 1702/8) per raons d'economia.

Al costat de les decisions, trobem valuosos tractats i monografies sobre diferents temes de dret públic i privat d'aquests i altres autors (afegim als citats els noms de Miquel Ferrer, Oliba, Bosch, Sarrovira, Serra, Berart, Sebastià de Cortiada, Francesc Ferrer, Vilosa, Solsona, Galí, Comes, Vilaplana, Potau —publicat al segle XVIII—, Valencià, Despujol i, com el cant de cigne després de la destrucció de les institucions públiques de Catalunya, des del seu exili vienès, Aguirre.

1.5. ESSLÉSIA I ESTAT

A tall d'introducció en el món conceptual dins el qual s'inscriu l'ordenament jurídic de Catalunya durant el període abans atermenat, sembla indispensable recordar-ne els pressupòsits i la dinàmica que l'animava. Una problemàtica que, a diferència de la major part dels altres aspectes que esmentarem, però fent-se present en gairebé tots aquests aspectes, no té paral·lel ni continuació en la vida jurídica i institucional dels nostres dies, és la que plantejà durant divuit segles llargs, i en concret durant les edats mitjana i moderna a l'Europa occidental i centreoriental, la singular superposició d'un organisme —d'una *societas perfecta*— únic i universal (i per tant «transnacional», com diríem ara) damunt la pluralitat d'un

àmbit políticament fragmentat en diverses altres *perfectae societates*. La interpenetració —o, més ben dit, la coincidència quant a les persones— de l'Església i els seus súbdits (tots els batejats) amb els governants i governats dels diversos regnes i territoris que, a partir del segle X, configuraren irreversiblement la cristiandat llatina, feia que tothom, incloent-hi els prínceps sobirans, fos súbdit «en allò espiritual» del bisbe de Roma, al mateix temps que tothom, fora dels darrers, ho era també «en allò temporal» del monarca respectiu (els naturals dels estats pontificis ho eren òbviamment del papa en un i altre conceptes). Això sol comportava l'existència de dues jurisdiccions que actuaven simultàniament sobre una mateixa població, distingides només —amb prou dificultat— per raó de la matèria.

Atès que el mateix concepte de *jurisdicció* comporta declarar, per part de l'autoritat legítima, allò que cal fer o deixar de fer i com fer-ho segons el dret i l'equitat, però també manar eficaçment que es compleixi el que s'ha declarat, es presentava, a més de la qüestió prèvia de delimitar les competències respectives, la dificultat d'aplicar la coerció adient per a executar les decisions dels tribunals eclesiàstic i secular. La qüestió de la competència es resolgué en gran manera a Catalunya amb el sistema d'arbitratge per a resoldre les contencions de jurisdicció entre jutges eclesiàstics ordinaris i jutges seculars previst en la Concòrdia de la reina Elionor i el cardenal de Comenge, legat papal, de 1372; l'execució coercitiva s'obtenia normalment, a part de les sancions merament espirituals —però amb conseqüències d'ordre pràctic (l'excomunicació)— comminades pel jutge eclesiàstic, amb la cooperació de la força pública impetrada del jutge secular (l'anomenat *braç secular*) i, en general, amb l'auxili recíproc entre ambdues jurisdiccions.

Tota una altra gravetat revestia el fet que una part, prou nombrosa a l'època, dels cristians, els clergues (ordes majors o menors) i assimilats (familiaris i servidors), tot i que convivia mesclats amb el clergat secular i la jerarquia, no estaven en principi sotmesos, per raó de la seva especial dedicació dins la comunitat eclesial, a cap altra jurisdicció que a la de l'Església. Hom repetia que un jutge secular no sols era incompetent sinó àdhuc incapaç per a jutjar un eclesiàstic. La necessitat de conciliar aquest principi (llibertat, exempció o immunitat eclesiàstica) i la seva conseqüència, el for eclesiàstic, amb el fet evident de la coexistència i interrelació quotidianes de clergues i laics, donà lloc a l'elaboració, per part dels juristes d'ambdues potestats, d'una gran massa d'agudíssimes construccions dogmàtiques i regles positives (una de les activitats més subtils i engrescadores amb què s'ha exercitat durant segles l'enginy humà) amb les quals l'Església romana i els poders temporals d'Occident —després de la Reforma, només els catòlics— s'esforçaren a conjuminar, millor o pitjor, llurs interessos i apetències contraposats. El resultat fou, com es podia preveure, que calgué reconèixer, molt aviat i cada cop més, que els eclesiàstics, com a membres de fet de la societat secular, «també» eren súbdits de

l'autoritat temporal «en certs respectes». A la mateixa conclusió empenyé, anàlogament, la desigual contundència de les sancions de què una i altres disposaven.

De la coexistència de dues potestats independents igualment supremes, cadascuna en el seu camp, es desprenia, per una banda, que l'autoritat eclesiàstica conservava al costat de l'autoritat temporal, a més de la pròpia jurisdicció, la facultat de legislar en allò que judicava que era de la seva competència. Les disposicions de l'Església gaudien de major o menor inatacabilitat segons el grau en l'escala jeràrquica de l'òrgan que les havia adoptades —papa (sol o amb concili ecumènic), concili provincial (entre nosaltres, el tarraconense), sínode diocesà, arquebisbe o bisbe, prelat *nullius* (com l'arxiprestat d'Àger i el priorat de Meià), superior religiós d'un orde o una comunitat exempta, etc.— i sempre que no s'endinsessin en matèries reivindicades també pel poder secular. D'altra banda, atès el caràcter superior i configuratiu de la religió (per a tothom, catòlics i protestants, l'*horizon indépassable* de la cultura occidental fins al trànsit del segle XVII al XVIII i encara després, durant molts anys, per a una gran majoria d'ambdues confessions), les disposicions de l'Església eren, en principi i amb aquestes reserves, acceptades expressament o tàcita, i respectades i aplicades per l'autoritat secular com a part d'un sol ordre jurídic integrat i teòricament harmònic. En cas contrari, quan l'Església creia que se sortien de l'esfera pròpia i infringien els seus drets, eren explícitament «protestades» o «suplicades» davant el papa i, per les raons abans adduïdes, romanien pràcticament sense aplicació. En aquest aspecte era summament útil el requisit del plàcet reial que hom imposava a l'admissió de les disposicions pontifícies (requisit sempre «protestat», aquest cop per la Seu Romana) i que permetia aturar la publicació de les considerades objectables. Com ja es pot imaginar, tot plegat constituï l'escenari de controvèrsies que reproduïen i multiplicaven fins a l'infinit la conflictivitat de les simples competències de jurisdicció i l'esmentada problemàtica de llurs solucions. Les constitucions provincials tarraconenses i les sinodals de diòcesis i prelatures catalanes foren compilades i impreses diverses vegades al llarg d'aquests dos segles.

La manera de plantejar, desenvolupar i resoldre els conflictes entre l'Església i la potestat secular constitueix un dels trets més característics i definitoris de les diverses entitats territorials de la cristiandat occidental i marcà ineludiblement la cultura política i la mateixa psicologia de cada un dels seus pobles. Pensem només en el pes que han tingut en la constitució de les respectives identitats col·lectives la querella de les investidures, la reforma luterana i les successives guerres i paus religioses a Alemanya, la disputa entre Bonifaci VIII i Felip el Bell i el gal·licanisme a França, i el nacionalisme religiós de la baixa edat mitjana a Anglaterra, culminat després amb el cisma d'Enric VIII, que obrí la porta, al cap d'un temps, a la introducció del protestantisme. A Catalunya, i als països de l'antiga Corona

d'Aragó en general, però, el trencament de la continuïtat històrica i l'oblit de la pròpia tradició (i també el romanisme monolític de l'Església catalana des del segle XIX) han enfosquit la consciència d'aquest poderosíssim component de la pròpia personalitat. L'episodi més espectacular, però certament no l'únic, d'aquesta confrontació a casa nostra fou la lluita entre Pere el Gran i el papat arran de les Vespres Sicilianes. Podem dir, en termes generals i mirant de no sortir del domini jurídicoinstitucional, que el resultat va ésser, per al període que estudiem, una explícita i vigilant independència del poder civil —tothora unida a la més incondicional i sincera ortodòxia— i el neguitós i resignat reconeixement per part de l'autoritat eclesiàstica del paper rector del primer. Durant els regnats dels Habsburg potser es pot apreciar, a Catalunya, una gradual i definitiva afirmació de la potestat secular, fonamentada en una zelosa defensa de les nombroses regalies eclesiàstiques del comte de Barcelona —privilegis (més o menys autèntics), vistos des de l'altra banda— que preludeix el regalisme borbònic del segle XVIII. Aquest darrer anava, però, lligat a tota una altra concepció del dret i el poder públic: l'absolutisme.

1.6. EL PACTISME

Tothom sembla estar d'acord a considerar que el fonament últim de l'antic ordenament jurídic català era el modernament anomenat *pactisme*. Aquesta formulació tan popular com exacta ha d'ésser, tot amb tot, objecte d'alguns aclariments.

La doctrina pactista, comuna poc o molt a la cristiandat occidental, establia que l'ordre transcendent manifestat en els drets diví i natural, en fer obligatori el compliment dels pactes que hi fossin conformes tant en la forma com en el contingut, permetia la formació d'acords bilateralment vinculants entre el sobirà, titular d'una potestat suprema però intrínsecament limitada, i els seus súbdits, els quals, tot i que estaven sotmesos a la seva jurisdicció, eren i romanien lliures, no només en relacions concretes de dret privat (això ho admeté més tard fins i tot la doctrina absolutista), ans també en aspectes més o menys generals i permanents del dret públic (incloent-hi a vegades les regalies majors i la mateixa llei de successió), fins a arribar a condicionar l'àmbit d'elaboració de les decisions legislatives (assemblees representatives) i la mateixa producció del dret (necessitat del consentiment dels representats). No parlem, doncs, ara d'un tarannà individual o col·lectiu habitualment inclinat a resoldre els conflictes d'interessos per la via de la negociació i els acords transaccionals entre les parts confrontades (tarannà que alguns, amb poc molt fonament, consideren característic —i positiu— dels catalans de totes les èpoques, però és, més que res, assumptió de la nostra debilitat en els darrers

segles), sinó d'una doctrina politicojurídica concreta, vigent durant un temps i dins un espai geogràfic i cultural determinat.

Cuitem, a més, a precisar que no entenem ací per pactisme *stricto sensu* el simple encreuament de deures del sobirà (defensar i mantenir en pau i justícia els seus súbdits) i del poble (reconèixer l'autoritat del monarca i coadjuvar al seu exercici) expressat en l'intercanvi de juraments entre l'un i l'altre al començament de cada regnat, ni, encara, la limitació i el condicionament eventuals pels «pactes de coronació» medievals de les potestats del príncep en l'introït del seu ofici (el que en podríem dir *pactisme ocasional*). Ens referim concretament, en aquest treball, a l'aplicació «sistemàtica i necessària», amb més o menys amplitud i conseqüència, d'uns mecanismes de producció jurídica i d'exercici i control del poder derivats de la doctrina abans perfilada, manera de fer explicitada i instrumentada ben d'hora a Catalunya (constitucions «Volem, estatuïm e ordenam» i «Una vegada l'any» de 1283).

1.7. REX: EL PRÍncep SOBIRÀ

L'esmentada dualitat entre un rei o altre príncep secular «que no reconegué superior» com a tal —i aquest era el cas del comte de Barcelona, anomenat correntment «el Rei» des de la unió dinàstica amb Aragó— i revestit de l'autoritat suprema, però no absoluta, i uns súbdits (ço és, persones sotmeses a la seva jurisdicció) que romanien lliures, constituïa la precondició mateixa del sistema pactista.

Com a resultat d'una evolució de segles en la qual es mesclaven llunyanes tradicions germàniques i romanes amb idees cristianes, tot plegat traduït en termes jurídics mercès a les elaboracions de l'alta edat mitjana i a la superposició dels conceptes i les normes del dret comú romanocanònic des de la recepció d'aquest darrer, la institució monàrquica restà definida a l'Europa occidental i central per uns components prou clars i precisament enumerables. El rei, com a institució, era un home (i eventualment una dona en els països que admetien la titularitat femenina) que encarnava en la transitorietat de la seva existència mortal una dignitat perdurable que el transcendia (el «quoddam intellectuale perseverans enigmatische» que deïa Baldus) i que donava fermesa i persistència als seus actes i pactes. Romania, però, al costat d'aquesta dignitat immortal, com a realitat integrant i operant de la institució, la persona física, amb consciència i voluntat jurídicament rellevants. La conciliació d'ambdós elements s'expressava en el jurament que el nou príncep prestava a l'inici de cada regnat, on no sols s'obligava a exercir les seves facultats en el sentit i dins els límits amb els quals les havia rebudes del seu ante-

cessor, sinó que assumia i novava les obligacions amb què s'havia lligat aquest darrer fins al moment de la successió.

Es diu que les funcions definidores de la dignitat reial es reduïen, gairebé sense deixar residu, a les de jutge i cabdill. Preferim modular i amplificar la segona dient que el rei era, per excel·lència, el defensor de la comunitat, tant davant d'enemics exteriors com davant d'enemics interns. Això últim es manifestava especialment en la protecció atorgada a l'Església i als membres més desvalguts de la societat i, en general, en l'obligació de vetllar per la pau i la tranquil·litat públiques, allò que en termes més abstractes anomenem avui *ordre públic*. L'exercici d'aquesta mateixa dignitat s'enquadrava, en la baixa edat mitjana i la primera edat moderna, en unes maneres d'actuar o «potestats», sobretot mitjançant l'ús d'unies facultats concretes que, encara que no sempre totes eren presents ni ho eren amb la mateixa força, hom considerava típiques de l'ofici de rei: les anomenades *regalies*. Les potestats eren: la dispositiva, assimilable a l'actual activitat legislativa; la judiciària, o actuació com a jutge (àdhuc en una causa pròpia), però amb una extensió que encloïa gairebé tota l'activitat administrativa i l'expedició d'edictes o «crides», o activitat reglamentària; la graciosa, o activitat discrecional, però no arbitrària, de dispensar del compliment d'obligacions legals i de concedir gràcies i honors, però també d'atorgar règims orgànics (com els privilegis del regiment dels municipis reials a Catalunya) i de nomenar els titulars d'oficis; i l'econòmica i política, o actuació com a «cap de casa», és a dir, mantenir la pau i la tranquil·litat públiques, vetllar per l'aprovisionament i la correcta distribució dels articles de consum, reglamentar jocs i espectacles, etcètera.

L'enumeració tradicional de les regalies procedia dels *Libri feudorum* llombards (II, 56), annex medieval del *Corpus iuris civilis*. N'extractem les següents: vies públiques, rius navegables, ports, ribatges, els vectigals vulgarment dits *teloneus* (tributs a la circulació de mercaderies), moneda, béns vacants o confiscats a delinqüents, «angaries, parangaries» i prestacions de carros i vaixells (serveis exigibles per l'autoritat als particulars en determinats casos), maridatge (contribució a les despeses de les noces reials), potestat de constituir magistrats per a administrar justícia, arrendaments de *pesqueres* i salines, etcètera. A aquestes regalies de dret comú s'afegien a Catalunya les creades pel dret de la terra, com les de caràcter eclesiàstic, les recollides en alguns usatges, especialment les relatives a la protecció dels súbdits i a l'ordre públic, els infractors de les quals eren dits precisament *regaliats*, derivades o deduïdes de la condició del rei de cap de la comunitat (relacions amb l'Església i amb els prínceps estrangers, declaració de guerra, concertació d'aliances i altres tractats) o producte de la legislació posterior, com la *convocandi curias* o prerrogativa de celebrar corts.

Pel que s'acaba de dir, es pot veure que les regalies, fora de la idea general que eren drets que permetien al monarca complir les seves funcions constitutives, no

responien a cap concepte precís i taxatiu i, per tant, als països on hi havia una jerarquia de les normes prou definida, podien ésser creades, modificades, reglamentades o abolides pels procediments ordinaris, com, per exemple, a Catalunya, la llei paccionada. L'únic límit era de caràcter prudencial: no convenia que aquestes atribucions fossin retallades ni transferides fins al punt de reduir el rei a la impotència, que volia dir també la ineficàcia. Per tant, podríem dir que les regalies eren pràcticament els drets que el rei, en un moment determinat, tenia com a tal per a l'exercici de les seves funcions.

Pel que fa a l'exercici directe i personal i a l'alienabilitat de les regalies, la teoria les classificava en majors i menors, segons si eren exclusives del príncep o si podien adquirir-les els súbdits. De les primeres, algunes eren talment *ossibus affixae* (enganxades als ossos) del rei que no se'n podien separar mai. També es podien dividir en concedibles «en domini i propietat», i per tant prescriptibles, i inconcedibles, i en conseqüència imprescriptibles; de les primeres, unes podien ésser transmeses absolutament (*privative*) als inferiors, i altres, només *cumulative*, i aleshores el sobirà es reservava tant com el que concedia; val a dir que, si volia i es trobava en circumstàncies de fer-ho, podia exercir-les concurrentment amb els inferiors, substituint-los temporalment (així eren, per exemple, les jurisdiccions patrimonials dels barons a Catalunya). Segons un altre criteri, la major part de les regalies inconcedibles eren habitualment en mans dels oficials del rei «en exercici i administració», mentre que d'altres les havia d'exercir ell personalment, directament o mitjançant un delegat, i algunes regalies, considerades personalíssimes, no admetien delegació ni representació.

Volem insistir en la idea de l'autoritat reial com a suprema però inherentment limitada. Segons la noció tradicional, la sobirania era la situació en què es trobava el titular d'aquesta autoritat pel fet de no estar sotmès a cap altra autoritat secular que el pogués jutjar. Les facultats concretes mitjançant les quals el sobirà havia de complir les seves funcions primordials de jutge i protector eren naturalment (històricament) només les definides pel dret, al qual el sobirà estava sotmès igual que els seus súbdits. Per contra, el concepte absolutista de *sobirania* que s'estengué i s'imposà a partir del segle XVII pressuposava, amb vista al més eficaç exercici d'aquelles funcions, la facultat naturalment (intrínsecament) il·limitada de realitzar tots els actes necessaris per a complir-les, amb l'únic sostre de la religió i la moral, i sancionada només per Déu en l'altra vida. Com a conseqüència, pertocava al sobirà terrenal i només a ell determinar, cas per cas o en general, què era i què no era just. És a dir, li esqueia, a més de la missió habitual de declarar el dret i fer-lo respectar, el monopoli de produir-lo, incloent-hi el que determinava la validesa i l'abast dels compromisos que ell mateix hagués assumit. Compromisos que, per definició, doncs, no podien mai delimitar ni restringir aquesta seva potestat sobirana.

Vet ací, segons ho entenem, la nota diferencial de l'absolutisme com a doctrina jurídica respecte de la concepció anterior, per damunt de les multiformes manifestacions de la praxi política moderna, però no necessàriament absolutista, en les quals hom sol concentrar l'atenció.

1.8. *REGNUM*: EL GENERAL DE CATALUNYA

La mateixa limitació connatural a l'autoritat suprema i la necessitat pràctica d'exercitar el dret típicament feudal (tal vegada transformat en obligació) de demanar ajut i consell als seus súbdits (que els podien donar precisament perquè eren persones lliures i amb patrimoni propi), defineixen els termes en què s'establí durant segles la relació entre l'una i els altres, especialment després que s'imposà la idea que, quan es tractava d'assumptes de la més alta categoria i d'interès més general, la relació s'havia de materialitzar dialècticament entre el sobirà, per una banda, i el conjunt o la comunitat de súbdits convocada a aquest efecte, per l'altra, i no pas pocs o molts súbdits per separat, en aplicació del principi canònic «*Quod omnes tangit, ab omnibus approbetur*» (“allò que afecta tothom, que per tothom sigui aprovat”). Aquesta comunitat que, amb diferent grau d'organització segons els països, dialogava i eventualment pactava amb el *rex*, era el *regnum*. A Catalunya, on, com en altres territoris europeus, el grau d'organització era el màxim, s'anomenava el General (*generale*, adjectiu substantivat neutre) o la Generalitat de Catalunya. Com diu Andreu Bosch (segle XVII), constituïa per si mateixa una «república» o una comunitat amb personalitat jurídica que, juntament amb el príncep, constituïa una altra «república» encapçalada per ell. El General s'estructurava socialment en estaments i políticament en braços (dits també *estaments*), segments institucionals que en part coincidien amb els estaments i que al Principat eren tres: l'eclesiàstic, el militar (de *miles*, “cavaller”) i el reial o popular.

Reprement el tema de les fonts de coneixement del nostre antic dret, pot semblar estrany que una institució de la significació i el pes de la Deputació no es vegi reflectida més que en una mínima part i de manera inconnexa i subalterna en el corpus principal de la legislació general. Ho podem atribuir a dues causes: una és que la profunda originalitat d'aquesta creació medieval, del tot aliena a les categories del dret romà imperial, mal podia trobar —encara menys que la Cort General— el lloc adequat en una compilació inspirada en el Codi de Justinià; la segona, més complexa i menys clara en l'estat actual de la investigació, es refereix a la peculiar inserció de l'òrgan en els mecanismes normatius del dualisme pactista, ja que una institució nascuda ocasionalment de la relació de forces entre rei i braços en els inicis de la fiscalitat d'Estat a Catalunya (final del segle XIII), perpetuada i confirma-

da en les seves funcions financeres (mitjan segle XIV), carregada després amb el feix de vetllar pel respecte de la legalitat (principi del XV), dotada a un i altre efectes d'atribucions i facultats quasi règies i proveïda d'una imposant estructura burocràtica, difícilment podia encabir-se en allò que era explícitament la col·lecció de les disposicions (*constitutiones*) del príncep, al qual tanmateix romaní sotmesa.

Abans, però, de precisar el concepte, cal tenir ben presents dues institucions que de diferent manera transcendien la divisió política de la societat en braços.

1.9. *REGULI*: ELS BARONS

Com a resultat del col·lapse de l'autoritat central a l'imperi fundat per Carlemany arran de la guerra civil entre els seus successors (i potser en gran part conseqüència irresistible de canvis econòmics, socials i tècnics mal coneguts, incloent-hi els de la tècnica militar), es produí a Occident una alienació més o menys completa de les jurisdiccions i altres funcions públiques en benefici dels antics oficials reials i d'altres poders locals. Aquests passaren a exercir-les a títol propi com a part constitutiva de llurs patrimonis. La «revolució feudal», que en els comtats perifèrics que aviat serien Catalunya es produí amb retard i amb un cert caràcter traumàtic, comportà la instauració a Europa d'una institució que, fins fa uns dos segles, donà a l'Estat i a la vida política una fesomia particular: el baronatge o, en termes més tècnics, les jurisdiccions patrimonials.

Segons les llistes publicades per la Deputació del General, al començament del segle XVIII, d'un total d'aproximadament dues mil quatre-centes jurisdiccions locals, n'hi havia a Catalunya (l'espanyola i la francesa) menys de set-centes que pertanyessin al rei; la resta eren «terra de baró», incloent-n'hi unes sis-centes de barons eclesiàstics. Tot i que les ciutats gairebé del tot i la major part dels altres nuclis urbans eren de jurisdicció reial, la distribució esmentada, sumada a la proporció que l'element rural representava aleshores en el total de la població, pot donar una idea del pes del baronatge en el control de l'espai i de la gent.

Per bé que en els seus orígens el baronatge secular s'identificava amb l'alta i la mitjana noblesa, en els segles que estudiem, la mateixa patrimonialitat i transmissibilitat dels continguts jurídics que definien la condició genèrica de baró permetien que, al costat dels títols (ducs, marquesos, vescomtes, barons amb títol de tal) dels nobles pròpiament dits i dels cavallers, donzells, generosos i homes de paratge, també la tinguessin no sols els integrants del patriciat (ciutadans i burgesos honorats i altres «gaudints»), sinó també els simples plebeus. Fins i tot les universitats locals (municipis) podien tenir i tenien baronies (la vila d'Igualada arribà, per compra, a ésser parcialment «senyora d'ella mateixa»). Els titulars de les regalies

eclesiàstiques eren prelats i dignitats o superiors de comunitats religioses —incloent-hi els oficials de l'orde de Sant Joan—, capítols de catedrals i col·legiates, monestirs i convents, i meres fundacions (com la pia almoïna o l'hospital de la Santa Creu de Barcelona).

No existia un règim general del baronatge. Els mateixos orígens històrics de la institució fan veure que cada baró gaudia en concret d'aquells drets jurisdiccionals (i dominicals) que de fet havia pogut acumular o conservar com a conseqüència d'usurpacions, concessions, costums i pactes. La jurisdicció, per influència romanística, es dividia habitualment en mer imperi i mixt imperi (dels quals només el darrer atorgava la condició estricta de baró). El mer imperi o alta justícia comprenia sobretot competències penals i alguna intervenció en assumptes civils importants; per contra, el mixt imperi enclòïa la gran majoria de les causes civils i els delictes lleus. Els anomenats *drets del castell* eren certs serveis de vigilància («guaita» i «bada»), assistència armada («so de corn») i fortificació («obres foranes») exigibles pel senyor d'un «castell termenat», és a dir, amb territori jurisdiccional (gairebé tots els pobles de Catalunya ho eren). Es pretenia, amb caràcter general, que la jurisdicció baronial comportava ordinàriament la facultat de posar en profit propi molins i forns «de destret» o «forçats», obligatoris i exclusius, i la d'autoritzar tercers a explotar, també en exclusiva, fleques, tavernes i carnisseries; la Reial Audiència dictaminà que la regla era la inversa, en virtut de la llibertat de comerç vigent al Principat. Els drets dominicals naixien de la relació feudal o emfitèutica que lligava el baró amb alguns dels habitants de la baronia, i comprenien l'important dret de capbrevar, és a dir, d'obligar com a jutge a fer-se reconèixer els seus drets. Als de cens, fadiga, lluïsmes i amortització s'afegien les múltiples prestacions pageses lligades a la possessió i l'ús de terres del baró. A més, els barons a Catalunya havien incorporat generalment a llurs patrimonis els delmes, les tasques i les primícies que el dret canònic atribuïa a l'Església per a la seva sustentació. Entre altres coses, no estaven obligats a extradir delinqüents ni respongueren durant segles, ni principalment ni subsidiària, de les faltes de llurs oficials. Estaven exempts de la jurisdicció dels altres barons i sotmesos a la del veguer reial.

Per a defensar la seva jurisdicció, el baró podia obligar el seu súbdit creat cavaller o convertit en gaudint a alienar, en el termini d'un any, els immobles que tenia dins la baronia; altrament, el baró es trobaria amb un individu exempt dins la seva baronia, el seu àmbit jurisdiccional. Pel mateix motiu, un «militar» o gaudint no podia adquirir béns sota el domini d'un baró, ni tampoc era lícit al súbdit d'un baró romandre a la baronia si havia adquirit els privilegis de veí o ciutadà d'una ciutat o vila. Ni el mateix rei no podia adquirir aïllats dins els termes d'una baronia (const. 1283/50).

Els barons eren súbdits del rei com a sobirà i sovint també com a superior feudal o senyor directe. En aquest aspecte, eren de la jurisdicció del batlle general de Catalunya, administrador del reial patrimoni. Havien de complir i fer complir les constitucions i altres lleis paccionades, com també les pragmàtiques reials, però podien aplicar en llurs tribunals els propis «estils de cort». S'entenia que el rei podia redimir sempre que volgués les concessions reials en matèria de jurisdicció, com si haguessin estat fetes a carta de gràcia, «reduint-les» al reial patrimoni. El rei podia exigir a qualsevol que exercís jurisdicció la presentació del seu títol justificatiu. Incitava el baró a administrar correctament la justícia i, en cas que ho fes abusivament, li segrestava la jurisdicció. Li suspenia la que exercia sobre el síndic d'una població quan aquesta pledejava amb ell. La jurisdicció baronial restava també suspesa quan el rei o el seu lloctinent eren presents a la baronia, en cas de rebel·lió dels súbdits i mentre el veguer executava la regalia del sometent en el seu territori. Els barons tenien a Catalunya les primeres apel·lacions contra llurs sentències, però el rei mai no s'havia volgut desprendre de les segones i ulteriors instàncies, i encara menys de les nombrosíssimes i extenses facultats d'evocació de causes davant la seva Audiència. I el súbdit que se sentia oprimat per la jurisdicció baronial tenia obert el condigne recurs al sobirà.

Tots aquests privilegis i facultats (i llurs limitacions) justifiquen a bastament la qualificació, entre irònica i admirativa, dels barons de la Catalunya moderna com a *reguli* («reietons» o «reis en petit»), que ells en el fons devien tolerar de bon grat, paral·lelament al caràcter quasi originari que atribuïen a llur poder. Els nostres barons deien, en efecte, i segurament creien, que el comte de Barcelona i ells, amb llurs mainades respectives, havien reprès la terra per als cristians de mans dels sarraïns, mentre que els altres, a tot estirar, havien estat admesos a participar en l'empresa en condició d'auxiliars. La mateixa versió llegendària dels fets donaven per a explicar que percebien en profit propi els delmes, les tasques i les primícies de l'Església com a conseqüència d'una suposada cessió remunerativa per part d'aquesta i a títol de bestreta per les despeses que eventualment haguessin de suportar com a defensors de la cristiandat.

De cara als habitants de la seva baronia, el baró es trobava en una posició diferent segons si només eren súbdits seus (sotmesos a la seva jurisdicció) o si n'eren a més vassalls (tinguessin terres d'ell). En aquest darrer cas, els barons afegien als seus poders de caràcter estrictament públic els derivats de la relació feudal o emfitèutica. Com a simples barons, estaven lligats pels privilegis i les concessions que ells o llurs predecessors haguessin atorgat, i havien de prestar jurament de complir-los abans de rebre el jurament de fidelitat dels súbdits i també l'homenatge dels vassalls. Com en tot, també pel que fa als oficials els barons reproduïen en petit l'estructura de l'Administració reial. La major part de les relacions de dret

públic entre barons i súbdits i vassalls foren absorbides a partir del segle XVI en el marc dels municipis, especialment dels rurals.

1.10. *UNIVERSITATES*: ELS MUNICIPIS

La població estable de cada localitat, gran o petita, de jurisdicció reial o baronial, constituïa naturalment una comunitat local, més o menys homogènia i amb interessos fins a cert punt comuns, que tendí en la baixa edat mitjana a organitzar-se políticament, amb normativa i institucions pròpies; en la terminologia de l'època, una *universitat* (com ho eren les dels estudis generals, ço que explica l'ús modern del terme). El procés, que va començar de ferm al segle XIII a les ciutats i viles, s'estengué després, amb les adaptacions pertinents, a les poblacions rurals, i es pot donar per acabat al final del segle XVI, amb alguna excepció anòmala que s'allargà fins molt endins del XVII.

No és aquest el lloc per a embrancar-se en una descripció del desenvolupament del municipi català, ni tan sols de les seves multiformes estructures en els segles que evoquem, un dels temes de la història juridicoinstitucional més difícils de sintetitzar; sí, però, que escau fer algunes precisions i marcar unes diferències amb una institució moderna aparentment homòloga de les antigues universitats locals, però en realitat bastant diferent: el modern municipi.

Ja hem insinuat en esbossar-ne l'origen la principal característica diferencial que volem assenyalar: mentre que el modern municipi és una circumscripció geogràfica sobre la qual exerceix les seves funcions de govern i administració una entitat politicoadministrativa regida per unes persones normalment elegides per un cos electoral legalment restringit en relació amb aquell territori, el municipi de l'Antic Règim, especialment abans de les innovacions absolutistes, és fonamentalment una corporació, una associació natural i forçosa dels veïns, constituïda històricament des de la base, reconeguda i reglamentada després pel poder públic, però sempre conservant-ne la identitat original. Això explica, entre moltes altres coses, que en unes eleccions legislatives modernes la demarcació municipal no sigui tinguda en compte com a criteri a l'efecte d'estructurar una representació «nacional», mentre que entre els segles XIII i XVIII la mateixa corporació és la unitat bàsica i indivisible de la representació, i els qui trameten els seus representants a una assemblea estamental, els donen les instruccions i en vigilen el compliment, són els mateixos que continuen administrant els afers grossos o petits de la població i en la mateixa qualitat, ço és, com a regidors de la ciutat. Aquesta identitat explica també el caràcter molt més omnicomprensiu de les competències (abastament, ordre públic, obres públiques, sanitat, comerç, ordenació del treball, ense-

nyament, defensa, etc.) que exerceixen els antics municipis i l'amplitud dels poders i les atribucions (legislatives, administratives i fins i tot judicials) que tenen assignats. També explica, a la vegada, al llarg del seu desenvolupament històric, la diversitat i el localisme de la vida urbana tradicional.

Una precisió indispensable en el nostre àmbit cultural és la que fa referència als orígens i el significat de la «revolució urbana» de la baixa edat mitjana i de les institucions que en resultaren. Una visió romàntica, reforçada per les aspiracions polítiques de la burgesia liberal del segle passat, ha cregut veure en aquest procés el desenvolupament autònom d'unes noves forces socials producte i propulsors alhora d'un canvi econòmic, social i cultural, que lluiten contra les estructures d'un món vell i acaben fent-se reconèixer i imposant-se com una realitat de rel popular i gairebé democràtica. Les coses passaren d'una manera una mica diferent. Sense negar ni ignorar la realitat d'unes transformacions endògenes, l'originalitat d'uns plantejaments inèdits i la pugnacitat de les naixents elits i masses urbanes, cal destacar el paper que, simultàniament als canvis demogràfics i tecnològics, tingué el marc institucional i jurídic en què aquests canvis es produïren i es canalitzaren. Parlem en particular de la importància decisiva que tingué en la constitució de les primeres entitats urbanes medievals la pressió fiscal de les naixents monarquies. En concret, volem subratllar que, en la majoria dels casos, els inicis de l'organització municipal presenten una forta empremta de les necessitats recaptatòries dels prínceps i com, progressivament, les estructures creades per a satisfer-les es van omplint d'altres continguts econòmics, polítics i administratius.

Una altra rectificació, relacionada amb l'anterior, té un interès encara més gran per a la caracterització de les antigues institucions catalanes. S'ha suggerit manta vegada un paral·lel, i a vegades un acostament fins al límit de l'assimilació, entre la ciutat de Barcelona durant els segles XIII-XV i les comunes italianes contemporànies, especialment les repúbliques marineres, i en general hom ha exaltat el municipi català com un model d'independència quasi republicana. Les diferències són, però, radicals, i la fesomia institucional del municipi català és tota una altra. Barcelona és, jurídicament, allò que en altres llocs es qualifica de *ciutat territorial* (*Landstadt*). Forma part d'allò que a l'efecte pràctic és un regne. Malgrat la potència (i, a vegades, prepotència) relativa de Barcelona dins el conjunt català, ni per l'originalitat institucional, ni per la singularitat de l'articulació jurídica amb la resta del Principat, Barcelona no es distingeix prou per a ésser considerada, des del punt de vista d'aquesta exposició, altra cosa que una ciutat catalana com les altres. Ni l'elaboració de les seves institucions, ni la potència comercial i financera que exhibeix en els seus millors moments, ni els privilegis exorbitants amb què els reis l'afalaguen, són prou per a autoritzar una opinió divergent sobre aquest punt. Quant als antics municipis catalans en general, es pot dir que, tot i la seva àmplia

autonomia i la seva autèntica independència d'actuació, no s'aparten mai d'un model caracteritzat per una acceptació habitual, amb poques veïtats en altre sentit, de la jurisdicció i la preeminència reial i, si escau, senyorial, sense res que permeti comparar-les objectivament amb les ciutats lliures de l'Imperi, ni tan sols amb les ciutats castellanes en la seva època de més gran llibertat, i encara menys, doncs, amb les comunes italianes, com podrem comprovar en el curs de la nostra exposició.

1.11. *ORDINES*: ELS ESTAMENTS (SOCIALS)

Abans d'organitzar-se en un estat estamental, Catalunya ja feia temps que era una societat estamental, i ho va continuar essent encara durant un segle després d'haver perdut la seva estatalitat. Els estaments són el resultat d'una forma d'estratificació social típica de l'Occident cristià medieval i modern. Es poden caracteritzar com categories de persones dotades d'un estatut peculiar i que ocupen formalment una posició determinada en la jerarquia social; la pertinença a un estament, fora de l'eclesiàstic, és normalment hereditària, però no inalterable: s'hi pot entrar o deixar de pertànyer-hi per uns determinats mecanismes. Els estaments tenen una composició interna diferenciada i jerarquizada i, encara que amb evidents connotacions econòmiques i ocupacionals que n'expliquen l'origen, no són homogenis en aquests aspectes, ans hi regnen notables diferències i fins tensions que moltes vegades n'amenacen la solidaritat interna. Aquestes diferències s'expliquen en part per la relativa rigidesa de l'estatut jurídic davant la més gran fluència dels canvis econòmics i socials: un eclesiàstic ho és encara que no exerceixi cap funció religiosa; un noble empobrit continua gaudint dels privilegis de la seva condició; un plebeu, per ric que sigui, serà sempre un plebeu mentre no sigui ordenat o elevat a l'estament nobiliari o «militar». L'estament determina, en part, la forma i el grau de participació en la vida institucional i política dels seus membres.

En efecte, la pertinença a un estament i aquesta mateixa participació, juntament amb altres causes, com el fet d'estar sotmès a una o altra jurisdicció, fan que, malgrat l'ús indiferenciat de les mateixes paraules per a designar-les (estament, braç, ordre, condició, estat), no hi hagués, no ja coincidència absoluta, sinó ni tan sols una homologia general entre la realitat social que acabem de descriure i la seva articulació en el conjunt institucional o les seves pròpies estructures orgàniques, com tampoc una simetria entre la situació en què es trobava cada estament dins l'edifici de la comunitat política.

Arran de la redefinició i la posterior evolució de l'estatut dels ordres privilegiats en el marc cronològic del present capítol, tindrem ocasió de copsar-ne la regulació jurídica i el significat politicoinstitucional.

1.12. *REX CUM REGNO*: LA CORT GENERAL

L'escenari per excel·lència de la dialèctica entre *rex* i *regnum* en l'ordenament institucional del pactisme és, indubtablement, la trobada física entre ambdós interlocutors en la institució en què, amb diferents noms (parlament, dieta, corts), es materialitza l'anomenat *parlamentarisme medieval*.

En el cas de Catalunya, aquest parlamentarisme és producte de la confluència de dos processos diferents: un de comú a tot l'Occident europeu i un altre que, si bé present també d'alguna manera en altres terres, té ací una rellevància peculiar. El primer és el desdoblament de la primitiva cort reial (en el nostre cas, comtal) de l'alta edat mitjana. La cúria ordinària o restringida, que acompanyava el príncep en els seus continus desplaçaments, estava composta pels auxiliars i assessors habituals en matèria judicial, administrativa i financera. Per un procés secular d'especialització, se n'anaren desprenent al llarg dels segles els que van ser els òrgans centrals del primer estat modern: la reial casa i cort, el consell reial, en la seva doble faceta d'assessor polític i de tribunal suprem, la cancelleria i la secretaria reials i l'administració financera central, allò que a la Corona d'Aragó s'anomenava el *reial patrimoni*. La cúria magna, plena o extraordinària, a la qual assistia també el personal esmentat abans, reunia els prelats i els barons del regne i era convocada ocasionalment per a debatre, en funció consultiva, qüestions de transcendència general, com guerres i paus, la distribució d'honors al començament d'un regnat i el repartiment de conquestes o alienacions del patrimoni reial, i, sobretot, per a participar, en funció dispositiva, en actes com rebre el jurament del nou sobirà i jurar-li, al seu torn, fidelitat, resoldre problemes successoris, concedir al monarca ajuts militars o pecuniaris, definir noves relacions institucionals, etcètera. Quan, durant la baixa edat mitjana, els reis reclamaren també l'ajut i el consell de la nova força social i econòmica —i també militar— que representaven les ciutats i viles reials, es pot considerar que ja estava configurada l'assemblea parlamentària: a Catalunya, la Cort General.

Més particular del Principat va ésser el pes que hi tingué el procés d'assumpció i laïcització per part del comte de Barcelona, ja rei d'Aragó, del moviment, originalment eclesiàstic, de la Pau i Treva de Déu, fins al punt que la nova institució n'absorbí insensiblement les assemblees específiques i annexà a les seves competències la promulgació de disposicions en aquesta matèria.

Pere II el Gran, en la Cort General de Barcelona de 1282-1283, enmig de les angoixes del conflicte amb el papat i França i sota l'amenaça de la imminent croada per a desposseir-lo dels seus regnes, posà —de bon o mal grat— alhora el fonament legal de les reunions de corts i el del sistema pactista.

La constitució 1283/23 estableix, en efecte, que «una vegada l'any, en aquell temps que mills [millor] nos serà vist expedient, nos e los successors nostres cele-

brem dins Catalunya General Cort als catalans, en la qual, ab nostres prelats, religiosos, barons, cavallers, ciutadans e hòmens de viles, tractem del bon estament e reformació de la terra; la qual Cort fer ne celebrar no siam tenguts si per alguna justa rahó serem empatxats [impedit]».

Aclarim i justifiquem el concepte de *trobada física* i comparem-lo amb el concepte modern de *democràcia representativa*. Quan els autors medievals es refereixen amb diferents expressions al *regnum* no simplement com a representat, sinó com a present en l'assemblea parlamentària del seu país, tenen en compte, com és natural, els braços (o estaments, en sentit politicoinstitucional) que solen assistir-hi en persona: l'eclesiàstic parcialment, car al costat dels prelats que hi són presents físicament o, en cas de necessitat, per procurador, poden figurar-hi, com a Catalunya, a més de les comunitats representades per llurs superiors com a portaveus nats, els síndics elegits pels capítols de catedrals o col·legiates; el braç nobiliari hi és totalment present amb les persones qualificades o, en cas d'impediment, amb els procuradors personals dels impedit; només el braç popular, o de les ciutats i viles reials, es veu obligat a recórrer sistemàticament a l'elecció de síndics. Però observeu que aquesta representació normal, com l'extraordinària dels impedit, s'adopta per raons d'ordre estrictament pràctic i té caràcter personal —individual o col·lectiu—, i encara que el seu mandatari faci o digui, subsisteix el vincle personal i la responsabilitat privada entre tots dos. Podrem calibrar amb més o menys rigor el grau de representativitat política dels vells parlaments europeus, però les persones que tenen dret a assistir-hi i que formen el *regnum* hi són totes presents d'una manera o altra. Un parlament modern, per contra, monocameral o bicameral, és un col·legi, una magistratura plural que com un tot representa idealment el poble o la nació. Per això el parlamentarisme modern rebutja tot contacte institucional entre el representant (nacional) elegit per una circumscripció (que pot ésser tot el país en un sistema proporcional pur), i els grups socials i econòmics, no d'una circumscripció, que pugui fer sospitar l'ombra d'un mandat imperatiu dels electors al diputat.

En la impossibilitat pràctica de descriure la complexíssima mecànica de la Cort General, d'altra banda d'interès més per a la història política que per a la història pròpiament jurídica, i a reserva d'oportuns aclariments posteriors, ens centrarem ara en l'aspecte més rellevant de la institució: la producció legislativa. Oportunament examinarem altres funcions característiques de la Cort General.

La constitució 14 del mateix any 1283, «Volem, statuim e ordenam», estableix que «si nos o los successors nostres constitució alguna general o estatut fer volrem en Catalunya, aquella o aquell façam d'aprovació e consentiment dels prelats, dels barons, dels cavallers e dels ciutadans de Catalunya o, ells apellats,

de la major e de la pus [més] sana partida d'aquells». Com és prou sabut, d'aquesta manera s'institueix, per primera vegada a Europa, la intervenció necessària dels súbdits en l'elaboració i la sanció de les lleis, allò que, amb poca tècnica, se sol anomenar *poder colegislador*.

La mateixa dialèctica de l'elaboració de les lleis determina la tipologia de la legislació paccionada. Hom distingia la constitució pròpiament dita, és a dir, la disposició general i perpètua del rei, canonitzada pel consell i el consentiment dels braços («amb lloació i aprovació de cort, estatuim i ordenam») segons les previsions de la constitució «Volem, estatuim e ordenam», de la petició dels segons, el contingut material de la qual era elevat formalment pel «plau al Senyor Rei», després «plau a Sa Majestat», a la categoria de llei amb el nom de *capítol de cort*. La distinció formal era totalment independent de qui havia estat políticament l'autor de la iniciativa i, de totes passades, tenia escassa importància jurídica, perquè constitució i capítol tenien el mateix rang normatiu i podien derogar-se o modificar-se mútuament.

Una tercera forma de llei paccionada, compresa també dins el nom de *constitució* en sentit ampli, l'acte de cort, fa necessària una precisió terminològica. Actes de cort eren, en sentit lat, tots els acords dels braços en el progrés de la cort relacionats amb el seu funcionament (provisions d'oficis curials, habilitacions de suplicacions, deliberacions econòmiques, mandats als diputats, etc.) i de caràcter transitori, o bé les peticions de només un o dos braços atorgades pel rei i, per tant, sense qualitat de llei general; d'altres eren formulades pels tres braços, però no a títol substantiu, sinó referides a alguna matèria ja decidida fora de la cort per un edicte, pragmàtica, costum, ordinació, concòrdia, sentència reial —judicial o arbitral—, etcètera, disposició que hom demanava al rei que elevés a llei paccionada. Només aquests actes de cort tenien la mateixa força que les constitucions i els capítols de cort i eren compresos en la denominació genèrica de *constitució*.

Convé aclarir que, per a determinar el contingut o, simplement, l'efectivitat d'un capítol de cort, és obligatori remetre's al tenor i l'abast de la «decretació» reial, ço és, els termes en què el monarca havia atorgat el seu «plau», car la lògica del sistema pactista feia que l'objecte de la sanció s'estengués únicament al camp de coincidència entre la petició dels braços i l'assentiment del rei; sovint d'aquesta manera la voluntat del príncep restringia notablement la significació de la norma demanada o, en alguns capítols de cort compilats pel que sembla només *ad perpetuam rei memoriam*, es limitava a ratificar la normativa anterior, «llevats tots abusos». No és irrellevant tampoc fer notar que moltes vegades les constitucions i els capítols de cort eren aprovats només a títol temporal, «fins a la conclusió de les primeres Corts», raó per la qual calia prorrogar-los o perpetuar-los si hom volia perllongar-ne més o menys la vigència (vegeu el llibre X, títol XI, de la compilació de 1704).

Aquelles definicions i aquest aclariment fan veure que la caracterització usual és poc científica, ara i abans, com a «pacte» de la relació entre les voluntats del rei i dels braços en el procés legislatiu després de 1283. Les fórmules esmentades, i la mateixa constitució fundacional adés esmentada, proven que qui feia pròpiament la llei era el sobirà, sotmès, això sí, al consentiment previ o consecutiu dels braços en cort, com a condició indispensable de la validesa de la seva disposició. Es pot parlar, doncs, en termes polítics, però no estrictament jurídics, del «poder colegial» dels súbdits en el sistema pactista català. Certament, el contingut del seu consentiment lliure en una matèria fins a aquell moment indefinida contribuïa decisivament a la creació d'un *tertium novum* en el món normatiu, però no hi podia aportar la *causa iuris* de l'acte legislatiu, reservada al rei.

1.13. LA DEPUTACIÓ DEL GENERAL

La relació dialèctica entre el rei i el General, present en els braços en la Cort General, s'interrompia en cessar cada reunió, en benefici potencial de la part permanent, és a dir, el monarca, no només en allò que es referia a la creació del dret, cosa natural i admissible, sinó també —i això era d'una importància decisiva per a la conservació i la vigoria de l'ordre paccionat— en la vigilància de l'execució dels acords adoptats. La primera preocupació va ésser assegurar el control pel General de la recaptació i sovint, en part, l'administració de l'ajut financer, el «donatiu» acabat d'atorgar pels braços, i evitar així que la primera restés lliurada a l'acció dispersa dels components estamentals (sobretot els municipis) davant l'acció unitària i centralitzada dels oficials reials i, pel que fa a la gestió executiva i en termes generals, a la defensa col·lectiva dels interessos de la comunitat dels súbdits en la relació esmentada, perllongar d'alguna manera, entre cort i cort, la presència orgànica del General. La solució finalment adoptada, tant a Catalunya com en gran part de l'Europa occidental i central —per contrast amb Castella, el Regne de França en general, Anglaterra i els països nòrdics—, fou la creació d'una comissió permanent dels estaments, poc o molt vinculada institucionalment amb l'assemblea parlamentària respectiva, que s'encarregués de recollir el subsidi que aquells havien concedit al príncep. Aquestes representacions estamentals permanents afegiren al cap d'un temps a llur comesa inicial diverses funcions administratives i financeres ordinàries, i, en certs casos, també polítiques, com passà a Catalunya.

2. EL REGNAT DE FERRAN EL CATÒLIC

Intentarem, al compàs de les innovacions legislatives i les actuacions de la Deputació en les successives etapes de la seva evolució durant els seus dos últims segles d'existència, donar una idea de què era, com estava estructurada i com funcionava la tan famosa com poc estudiada institució.

La primera etapa és de recapitulació i refundació de l'ordre medieval de cara a la llarga travessia de la primera edat moderna.

2.1. LA SOLUCIÓ DE LA QÜESTIÓ REMENÇA. LA PACIFICACIÓ FERRANDINA

Ferran II es trobà, al començament del seu regnat, amb la tasca, tot just ençada amb la Capitulació de Pedralbes (1472) i la Cort General interrompuda el 1479, de liquidar els efectes de la guerra civil menada entre son pare, Joan I, amb el suport dels seus fidels de dintre i fora del Principat, i les institucions representatives dels seus súbdits, encapçalades per la Deputació. Les seqüeles del conflicte —derivades de les confiscacions, gràcies, concessions i «impignoracions», i d'alienacions realitzades durant la contesa, com també dels deutes assumits pels bàndols contendents— plantejaven múltiples qüestions de propietat, possessió, fruits i censals entre els antics adversaris, que calia resoldre per a confirmar la reconciliació i restablir la seguretat jurídica. Per la minuciosa «sentència arbitral» —més ben dit, «pronunciació, determinació i declaració»— dictada a Barcelona el 5 de novembre de 1481, en virtut del poder conferit per la Cort General que llavors se celebrava i pel qual se li remetia la solució de les diferències «provenints per causa de les turbacions passades», Ferran decidí una per una, *ex aequo et bono*, la major part de les controvèrsies plantejades, bo i tenint presents les situacions en què havien romàs els «obedients» i «els qui no eren estats obedients» en una guerra civil tan singularment acabada, almenys sobre el paper, sense vencedors ni vençuts, tot deixant-ne algunes perquè les resolgués la justícia.

A aquest problema polític immediat s'afegia el de la ja inajornable solució del conflicte —social, però llargament polititzat— dels remences, un dels components més rellevants de la passada crisi, solució tant o més necessària que la del primer problema, però de conseqüències altrament transcendents per a la futura configuració de la societat, i més quan s'hi podia mesclar —de fet, s'hi començà a mesclar— la qüestió més àmplia de les relacions entre senyors i pagesos en general, remences i no remences. Ferran, investit de la condició d'àrbitre pel compromís entre les parts, dictà el 21 d'abril de 1486 al monestir de Guadalupe la famosa sentència per la qual s'imposava la redempció dels sis mals usos (remença personal, intestia,

cugucia, eixorquia, àrcia, firma d'espòli forçada) que oprimien bona part de la pagesia, sobretot a la Catalunya Vella, es decretava l'anul·lació del *ius male tractandi* i es declaraven inexigibles certes prestacions contràries a la llibertat personal dels rústics (didatge, *ius primae noctis*, servei personal dels fills dels pagesos, «ous de cogul», «dret de flassada», prohibició de vendre els fruits de la terra), així com els censos de castlanies, guaites i obres que correspongessin a castells enderrocats. També es condicionava i es regulava la subsistència de les infinites prestacions, en metàl·lic o en espècie, lligades a la tinença de la terra («cossura, enterca, alberga, menjar de batlles, pernes de carnsalada, aratges, moltó i anyell magenc, porc i ovella amb llet, escanal de porc, vi de trascol, vi d'En Besora, cistella de raïms, carabassa de vi, feix de palla, cèrcols de bóta, mola de molí, adob de rescloses, blat d'acapte, batudes, jornals, podades, femades, segades e tragines», llòssol o «fàbrega de destret»). Cal remarcar, però, que totes les redempcions i limitacions dels drets dels senyors s'entenen només dels fonamentats en la tinença de masos i terres. Restava nogensmenys vigent tot allò que fos exigible en virtut de «domini o jurisdicció del castell, lloc, terme o parròquia». Quin era l'abast real d'aquesta reserva? I què passava si els interessats no pagaven els seixanta sous de la indemnització dels senyors pels drets abolits? Només una investigació monogràfica exhaustiva ens podria aclarir els resultats pràctics de l'aplicació de la sentència, i més quan aquestes i altres prestacions representaven una combinació inextricable de drets emfitèutics, drets feudals i drets jurisdiccionals.

Per altra banda, se sentenciava que els pagesos havien de prestar sagrament i homenatge als senyors directes per la propietat de llurs masos, els quals, però, podien abandonar sense permís —el domini útil revertia llavors als senyors— bo i disposant de llurs béns mobles (llevat del cup principal), i es confirmava als primers la plena titularitat d'altres terres que haguessin pogut adquirir per compte propi; no podien, naturalment, alienar sense la ferma per raó de senyoria dels interessats, el domini útil que tinguessin sobre les terres dels senyors directes, de manera que aquests darrers podien exercitar els drets de fadiga i de lluïssime. Hom els recordava, a més, l'obligació de pagar íntegrament i sense frau els delmes i les primícies (usurpats normalment a l'Església pels senyors laics) i els censos, tasques, quints, quarts i altres drets reals que fos acostumat pagar per raó de les propietats que explotessin. Entre altres coses, la sentència decretava també la pena de mort per a una setantena de participants en el darrer alçament dels rústics (1484) i el pagament d'una forta multa per a la resta, i reconeixia expressament que hi havien pres part pagesos que no eren remences. A petició dels exremences, el regi àrbitre interpretà i completà el 1488 la seva sentència, i un parell d'anys més tard els condemnats que continuaven en vida foren amnistiats o «guiats».

No es pot pas dir, doncs, que la sentència importés una revolució en profit dels antics remences i els altres pagesos. Car, a la vegada que punccionà eficaçment l'absccés creat per l'adscripció a la gleba i els altres mals usos, la precarietat del domini pagès i els abusos inveterats, confirmava i ratificava tota la resta del règim jurídic i econòmic del camp català i allò que comportava. Així ho demostraren sense solució de continuïtat, encara en el regnat del Catòlic, les alternatives de dret i de fet d'una contraposició radical d'interessos —podem qualificar-la de lluita de classes, si això ens fa feliços— que com veurem s'allargà durant els segles següents i degenerà més d'un cop en explosions de violència.

Si hem insistit en aquestes actuacions del rei Catòlic, l'una més circumstancial i episòdica, l'altra d'efectes molt més transcendents i duradors, és perquè, alhora que mostren la circumspècció i la prudència que li eren connaturals, com moltes de les actuacions que examinarem més endavant, són un exemple típic de l'atmosfera jurídicista, i judicialista, en què se solien plantejar i, bé o malament, es resolien els conflictes d'interessos, fins i tot els que, havent dut al paroxisme les passions, semblaven empènyer a prendre les decisions més radicals i arbitràries. La diferència amb les modernes lluites polítiques i socials és l'absència d'ideologies oposades: fins al segle XVIII, dominants i dominats, opressors i oprimits, forts i febles, defensen llurs posicions, argumenten llurs demandes i concreten llurs pretensions en un món d'idees, amb un sistema de valors i amb un llenguatge percebuts com a homogenis i interclassistes. No és només que la força de les circumstàncies portés, com sempre, a tractes i solucions de compromís: les formulacions adoptades s'enquadraven, sovint amb notable refinament tècnic, i no amb mera reverència verbal, en una concepció de les relacions socials presidida mediatament per la religió i incardinada immediatament en el dret.

2.2. LES REFORMES POLÍTIQUES I ADMINISTRATIVES. EL SISTEMA INSACULADOR

Menys planeres i més objectables, des del punt de vista jurídic, foren les decisions que Ferran adoptà per tal de resoldre la situació crítica en què es trobaven al començament del seu regnat les dues corporacions de més pes en la vida política i economicofinancera del Principat: la Deputació del General, representació ordinària i permanent de la comunitat dels súbdits, estructurada en estaments, i la ciutat de Barcelona, màxima concentració del poder social i econòmic del Principat. En tots dos casos, la greu crisi que s'hi covava esclatà en allò que la historiografia vuitcentista anomenà —no sense raó— un *cop d'estat*. Ambdues intervencions segueixen el mateix model i tenen efectes paral·lels: el rei decreta la suspensió de l'elecció per a renovar els col·legis respectius (el 1488, el consistori dels diputats

i oïdors de comptes, i el 1490, els consellers de Barcelona), ocasió de picabaralles i conxorxes oligàrquiques, i en nomena directament els integrants per al següent període (els consistorials també el 1491; els consellers, altre cop, el 1491 i el 1492). Mentrestant, alhora que s'esforça per a dur a terme mitjançant les persones nomenades, amb èxit relatiu, el sanejament financer i administratiu de les corporacions, prepara i adopta les reformes institucionals d'aquestes.

La qualificació estrictament jurídica de la conducta de Ferran dependrà, en cada cas, de l'examen del contingut i la forma de les normes suspeses i després substituïdes. Si més no, els privilegis del regiment de les universitats se solien concedir *ad beneplacitum* de l'atorgant; una altra cosa fóra que el reial atorgant esgrimís aquesta revocabilitat com a norma tàcita de principi, deduïble de la seva alta dignitat i exercida per raons d'interès públic. En aquesta diferent justificació de les reformes règies se situa el pas del cesarisme a l'absolutisme. Això determina la diferència entre una actuació legítima, més o menys oportuna quant al fons i autoritària en la forma, i una intervenció cesarista, puntual quant a l'exercici, però inductora d'una nova concepció de la sobirania que, en cas de generalitzar-se, podia representar una subversió de l'ordenament tradicional: si en una ocasió el rei pot lícitament saltar-se la llei per motius d'ordre superior, per què no ho pot fer habitualment? En aquesta diferent justificació de les reformes règies se situa el pas del cesarisme a l'absolutisme. Per si de cas, el rei Catòlic tingué bona cura d'expedir des d'aleshores *ad beneplacitum* els privilegis sobre els quals li interessava de reservar-se el dret a repensar-s'hi i no insistí en una doctrina generalitzada del poder regi.

La solució genèrica, adoptada en tots dos casos, fou l'establiment del sistema insaculador —més exactament, d'insaculació i extracció a sort— per a l'elecció dels membres d'aquests òrgans col·legiats (solució igualment aplicable i aplicada a oficis unipersonals). Es tractava de confiar a l'atzar la renovació dels titulars de l'autoritat pública. La fórmula, corrent en la baixa edat mitjana europea, tenia des de feia temps abundants precedents en l'àmbit municipal a la Corona d'Aragó i a Catalunya mateix. En el procediment típic, els noms dels candidats, escrits en tantes de paper tancades dins uns canonets de cera («rodolins»), eren llançats i remenats dins una bacina plena d'aigua i eren extrets en el nombre adient per un «infant innocent» menor de vuit anys. Aquest era l'«extracció», l'element aleatori del sistema. Però, com es comprèn, l'extracció era precedida necessàriament d'una etapa de selecció dels candidats, la «insaculació» pròpiament dita, ço és, la introducció, en les «bosses» dels respectius oficis, dels individus que participarien en el sorteig. El procediment requeria, a més, garbellar els possibles candidats, per tal de determinar quins s'ajustaven realment a les condicions legals que havien de satisfer per a ésser elegits i exercir l'ofici; era l'anomenada *habilitació*. La insacula-

ció (més política) i de fet també l'habilitació (més formal), a càrrec dels antics titulars —la segona, encomanada a vegades a uns habilitadors *ad hoc*—, eren l'element de cooptació del sistema. La cooptació pura havia estat precisament el procediment d'elecció anterior. Els així seleccionats eren inscrits, en la categoria respectiva, en un registre dit *llibre d'ànima*, periòdicament revisat i actualitzat. El sistema es va anar estenent al llarg del segle XVI, es va generalitzar a la fi del segle i els primers anys del següent i arribà aleshores a fer-se pràcticament universal, especialment en l'elecció dels oficis municipals.

La intervenció, formalment irregular, de Ferran en el regiment de Barcelona i, per analogia, en el de la Deputació del General, s'inscriu fins a cert punt en un moviment general anàleg que es registra contemporàniament a diversos països de l'Europa occidental i central quan, arran de les dificultats financeres i les discòrdies civils de les ciutats, a les quals les oligarquies dominants es veuen incapaces de donar solució, els reis i prínceps prenen mesures en la matèria i invoquen el bé comú i la concòrdia, alhora que retallen l'autonomia dels municipis i els subordinen no sols políticament, sinó també financerament i administrativa. Al nord d'Itàlia, on l'autoritat reial fa temps que s'ha esvanit, les mateixes causes porten a una reacció interna que deriva en la substitució del poder comunal per les senyories. La diferència —la gran diferència— és que Ferran, potser no més generós o previsor que els seus homòlegs, però sí més «medieval» de mentalitat o, si es vol, menys poderós de fet i de dret, es limita a propulsar el sanejament administratiu i financer de les seves ciutats i viles i a reformar-ne el sistema de govern, tot despolilitzant-lo o, millor, desconflictivitzant-lo, però assegurant-los per a més de dos segles un marge molt considerable d'autonomia política i de gestió.

Cal aclarir que aquesta despolilització només s'ha d'entendre en sentit funcional. El regiment ciutadà restà, però, en la pràctica i durant molt de temps, en mans dels mateixos grups d'interessos, famílies i faccions oligàrquiques de les mateixes famílies. El que s'obtingué amb el sistema insaculador i amb la reglamentació que hom li donà (incloent-hi els intervals forçosos que s'havien de respectar per a repetir ofici i les vicissituds de la insaculació pròpiament dita, amb les corresponents habilitacions i successives revisions) és que les perspectives de fer una carrera política amb cara i ulls resultaven aleatoritzades, alentides i capolades fins al punt d'abaltir eficaçment les aspiracions personals dels individus que s'hi haurien pogut sentir temptats. Altres conseqüències de les intervencions ferrandines a la Diputació i a la ciutat de Barcelona es tracten en els epígrafs respectius.

2.3. L'ORDENAMENT JURÍDIC

Ferran no es limità a resoldre de manera més o menys encertada i duradora problemes politicosocials i institucionals, ni s'abstingué d'innovar seguint les tendències que inspirava la política dels seus homòlegs d'Europa. Volgué i sabé, a més, completar i coronar la seva tasca amb la consagració legal tant del sistema pactista com dels mecanismes que n'havien de garantir la vigència.

El procediment fixat per a la sanció de lleis generals era amenaçat per altres formes de producció del dret. El dret comú establia que les lleis no sols podien ésser modificades o abrogades pels mateixos procediments amb què eren estatuïdes, sinó que l'ús social reiterat, amb el consentiment tàcit de l'autoritat que les podia promulgar, modificar o abrogar, equivalia, sempre que fos raonable, a un intercanvi de voluntats anàleg al «pacte» legislatiu i amb els mateixos efectes. En la constitució 1481/18 (sempre renovada), bo i confirmant els diferents «drets» de Catalunya, s'establia que no els podia perjudicar cap ús, «o verdaferament abús», del rei o dels seus oficials. Mentre que l'ús o el desús per part dels súbdits podia amb el temps crear, modificar o abrogar qualsevol norma, les lleis paccionades romanien inalterades a desgrat de la inacció o la pràctica en sentit contrari de l'autoritat.

A més de les pragmàtiques, lleis generals i perpètuas que el rei podia promulgar i modificar lliurement dins el camp de les seves regalies —mentre no haguessin estat restringides o regulades per una constitució—, i tot esperant interpretacions i doctrines més subtils també sobre tot allò que encara no havia estat matèria de llei paccionada, existia un altre tipus de precepte reial, en principi innocent, però capaç també de disminuir o anul·lar l'àmbit de la legislació paccionada: el mecanisme normatiu de l'edicte (crides, lletres de cancelleria, rescriptes, provisions o decrets) per a instrumentar un decisionisme simple i eficaç. La constitució «Revocant» (1481/11) deixà sense efecte els edictes generals de Ferran i del seu pare i prohibí que se'n tornessin a fer, llevat del cas que hi hagués una guerra que justificqués la convocatòria a les armes de l'usatge «Princeps namque» (ço és, amb el país envaït), «en convocatòria de Corts o durant les dites Corts». En aquests dos darrers casos, la seva vigència, en el cas que no haguessin estat convalidats, no s'allargava més enllà de l'acabament de la reunió o de la seva prorrogació fins a dos mesos. S'excloïa així la possibilitat de governar «per decret llei» i es barrava el pas a una insidiosa utilització de l'edicte com a forma de legislació material al marge del sistema pactista.

2.4. LA DEFENSA JUDICIAL DE LA LEGALITAT. LA CONSTITUCIÓ «POC VALRIA»

Calia igualment que l'ordenament pactista comptés. Tot el complex i majestuós edifici de l'ordenament pactista català difícilment hauria sobreviscut gaire temps a l'ocasió i el moment de la seva consagració, per més sòlida i conseqüent que fos la seva formulació teòrica i la seva expressió positiva, si no hagués pogut comptar amb mecanismes de defensa i reafirmació, i més si tenim presents les tendències expansionistes de l'autoritat reial en els segles XVI i XVII. La dinàmica normal de l'aplicació del dret, especialment en els segles que tractem, quan, com hem vist i continuarem veient, es movia entorn del concepte de *jurisdicció*, fa que aquests mecanismes hagin d'ésser principalment els judicials.

El mecanisme més obvi és el de l'aplicació integral de la normativa vigent pels jutges i tribunals en l'exercici ordinari de l'administració de justícia, i més quan l'organització judicial de Catalunya imposava estrictament als oficials competents el deure de fer justícia d'acord amb la llei, per damunt de tota altra consideració. Per si això fos poc, la constitució «Poc valria», que tot seguit examinarem, declarava que «qualssevol lletres, provisions, manaments, commissió o comissions, ab carta o sens carta», contràries a les normes generals i particulars de l'ordenament català fetes pel rei o el primogènit o qualsevol altre oficial, eren «*ipso facto* nul·les» i, com a tals, es manava que «los officials e jutges [...], de qualsevol nom e preeminència sien, no [les] obeescan [...] ne sien tenguts obeïr en manera alguna, encara que emanàs primera, segona e terça jussió [ordre] o qualsevol altre manament per l'observança d'aquella o d'aquelles». Quan es tractava, tanmateix, d'un precepte reial incompatible amb una llei paccionada o assimilada, la Reial Audiència (si no una cort inferior) ho constatava decretant respectuosament «que no havia estat intenció de Sa Majestat» (o «de Sa Excel·lència», si era del lloctinent) disposar allò que el precepte semblava dir, i el declarava, per tant, inaplicable. El *leading case* en la matèria sembla que data precisament del període ara considerat (1510).

Però en tots els temps s'ha judicat aconsellable, per raons d'eficàcia, reforçar aquesta activitat normal de la judicatura (quan s'admet), i fins i tot substituir-la, mitjançant recursos i, de vegades, tribunals extraordinaris.

Una instància òbvia que la mecànica del sistema pactista suggeria per a ventilar les qüestions relatives al respecte de la legislació paccionada era la mateixa institució que l'havia aprovat: la Cort General. A Catalunya, com a tota l'Europa medieval, una de les funcions característiques de l'assemblea parlamentària era reclamar al monarca la revocació dels actes il·lícits comesos per ell o pels seus oficials i la reparació dels perjudicis consegüents.

Eren greuges reparables en cort les violacions i els abusos judicials i extrajudicials del dret comesos pel rei o pels seus oficials que no poguessin rectificar-se per procediments ordinaris i la reparació dels quals no afectés l'interès d'un tercer. Restaven, per tant, excloses les sentències judicials, però no les resolucions dictades sense coneixement de causa ni audiència de les parts, en particular les revocacions o lesions de privilegis.

A casa nostra, l'anomenada *provisió dels greuges* adoptà una forma típica judicialista. En una etapa relativament primerenca de la celebració de la cort, una comissió de nou membres —tres per braç— recollia els memorials dels greuges que s'havien inferit a la Generalitat de Catalunya o als particulars. Els braços presentaven al rei una suplicació en la qual indicaven els noms dels tres proveïdors, reparadors o jutges de greuges nomenats per cada braç i li demanaven que en designés uns altres nou per la seva part i donés a tots ells la potestat per a fer justícia als agreujats. La resposta reial solia autoritzar irrevocablement els uns i els altres a conèixer, determinar, definir i executar «simplement e de pla, la sola veritat del fet atesa» (sumàriament) els greuges «donats» en cort i els que es presentessin després dins un cert termini. Tots els oficials havien d'executar immediatament llurs resolucions que eren «acte de cort y juí en cort, donat per los jutges elets per la cort». D'aquesta manera, allò que normalment s'hauria resolt com a «assumpte de gràcia» (així ha estat a la Gran Bretanya fins fa quatre dies: «the king can do no wrong»), passava a tractar-se com a «assumpte de justícia». Fins a tal punt es considerava aquesta provisió element indispensable de la Cort General, que els braços condicionaren gairebé sempre l'estudi del donatiu a la «recepció» prèvia dels greuges per part del rei en la forma descrita. En les darreres reunions de corts, hom reservà una part del donatiu votat al rei per a pagar les indemnitzacions dels greuges.

La polaritat intrínseca del sistema planteja a la defensa judicial de l'ordenament pactista un problema específic de difícil solució. Si la llei ha estat feta conjuntament pel rei i el regne, i el primer monopolitza per definició l'administració de la justícia al més alt nivell, com es podrà esperar una declaració objectiva del significat de la llei paccionada respecte d'un acte del sobirà o, encara més, d'una nova manifestació de la seva voluntat normativa, sense que el jutgador es decanti, potser de bona fe, per justificar la seva conducta, en perjudici de la llei convinguda anteriorment? Si ja és delicada la determinació del dret que assisteix al príncep quan es contraposen interessos de caràcter privat, per més que el monarca, *de honestate*, confii la resolució de la controvèrsia a un jutge imparcial i en respecti la decisió, no ho serà molt més si es tracta de decidir sobre l'abast de les seves potestats i regalies? Convindrà excepcionalment, en aquest cas, traslladar la competència a l'altre terme de la relació pactista, els súbdits o els seus representants?

La solució admesa fou, durant molt de temps (però no sense iniciatives o episodis de signe oposat), sotmetre les diferències en aquesta matèria a la resolució del tribunal reial; tot just en els anys objecte del nostre estudi s'albirà, i finalment es prengué, el camí que indicava la mateixa manera com s'elaboraven les normes paccionades.

Des dels inicis del sistema, diverses disposicions (const. 1283/19, 1299/36 i 1359/4) procuren establir instàncies i procediments que permetin d'alguna manera restaurar la legalitat vulnerada i, sobretot, castigar els qui l'han infringida. D'alguna d'aquestes normes neix una institució destinada a perpetuar-se en el nostre vell ordenament. Els precedents en la matèria eren, a Catalunya, l'anomenada *provisió dels greuges* en cort, que adoptà una forma típicament judicialista, i l'obligació dels oficials reials temporals de «tenir taula», dirigida, més que no pas a restaurar la legalitat vulnerada, a castigar els qui l'havien infringida a partir de les reclamacions contra ells, fundades en una presumpta violació de la legalitat; atesa la seva especificitat i aquella finalitat punitiva, en parlarem en tractar de la responsabilitat dels oficials públics. Però l'antecedent immediat necessari d'una tutela judicial especial general de les lleis fora de les corts és una disposició de la cort reialista celebrada durant la guerra civil del segle XV, que també afecta els oficials superiors, els més alts i immediats al monarca: el capítol de cort 1470/53, «Com la potíssima», que imposava a tots els oficials reials el jurament —en mans de la Diputació— de servir i fer servir «a la unglà» les constitucions i altres drets «al dit Principat e als habitants en aquell universalment e particularment atorgats» i de no contravenir-hi «directament o indirecta, encara que per Vostra Excel·lència [...] fos proveït, injungit o manat lo contrari», i els compel·lia, sota greus penes, a revocar els actes amb què hi haguessin contravingut. Amb això, els qui fins aleshores eren servidors del rei esdevenien oficials de la terra, responsables personalment de llurs actes i passibles de sancions legals, i no solament de les disciplinàries que el monarca els pogués aplicar. D'aquesta manera, hom despolititzava els incompliments de les lleis, que altrament haurien d'haver-se imputat al mateix rei (el precedent d'aquesta solució general eren els capítols del rei Martí). S'eixamplaven així les perspectives que el capítol del General 1423/14 i la constitució «Lo fruyt de les lleys» de 1422 obriren a l'administrat i a l'activitat en defensa de la legalitat paccionada de la Diputació del General, a la qual s'imposaven ara noves obligacions en aquest camp. Mancava ara només determinar un procediment específic adequat per a exercir els nous drets i les noves responsabilitats implícitament imposades a la Diputació del General.

«Poc valria fer lleys e constitucions si no eren per Nós e nostres oficials observades», comença dient la constitució 22 de 1481, designada per les dues primeres paraules, o Constitució de l'observança per antonomàsia. Després de confir-

mar els usatges, les constitucions, els capítols i actes de cort, els privilegis comuns i particulars i altres llibertats del Principat, i de declarar nuls tots els actes que hi fossin contraris, imposava als oficials reials l'obligació d'oïr la sentència d'excomunicació automàtica en el cas d'infringir-les.

Quan l'acte impugnat d'un oficial ordinari superior es pot revocar per contrari imperi, l'oficial l'ha de revocar i ha de tornar-ho tot «al primer estament». Altrament, passats tres dies incorre en les penes dels «contrafaedors» (vegeu-ho més avall). Però si l'oficial o la mateixa part lesa dubta si cal o no fer-ho, el magistrat que presideix l'Audiència ho ha de sotmetre dins de sis dies peremptoris a la decisió del tribunal. Si es declara contrafacció i l'oficial no revoca l'acte al cap d'un dia de la notificació, ho ha de fer tot seguit el mateix president. Sobre l'oficial que no ha revocat l'acte en un principi o que al cap de tres dies de ser interpellat no ha «firmat el dubte», o bé que, un cop declarat aquest en contra d'ell, no revoca immediatament l'acte, i també en cas d'actes fets «en causes criminals e irreparables, sens consell e conclusió de l'Audiència o Consell Reial», recauen totes les sancions aplicables i les penes d'excomunicació i de privació d'ofici i inhabilitació perpètua. Quan es tracta de sentències definitives o d'altres que no es poden revocar per contrari imperi, cal primer esgotar els recursos ordinaris, sens perjudici de poder-se querellar amb l'oficial i demanar-li «danys, damnatges e despeses», fora del cas que les sentències hagin estat dictades «ab determinació e deliberació del Consell Reial o de l'Audiència».

Els culpables de contrafacció no podien ésser guiats ni perdonats pel rei ni aquest els podia remetre la pena si no havien primerament satisfet la part interessada. Romanien, fos com fos, inhabilitats per a regir oficis ni beneficis.

La constitució confirma i amplia la intervenció dels diputats del General en defensa de les lleis i els legitima per a instar l'execució de les penes.

2.5. DRETS I GARANTIES

La constitució 1481/2 reblà i precisà, referint-se expressament als capítols del rei Martí, la ineficàcia de les ingerències reials en l'administració de justícia, i l'estengué als actes anàlegs dels seus oficials.

Les causes civils, les criminals o mixtes i les fiscals no podien ésser tretes de Catalunya (const. «Clarificant», 1481/3). Les excepcions eren principalment les causes d'oficials reials per raó de llurs oficis, d'opressió o de denegació de justícia. Una altra excepció, relativa, era la facultat del rei de reclamar, en certes circumstàncies i des de fora estant, la remissió dels processos criminals *causa recognoscendi* (només a l'efecte de veure si es feia justícia).

S'establí (const. 1503/23) que ningú no podia ésser pres si no era amb una provisió de captura dictada pel jutge competent amb consell de l'assessor lletrat o era agafat en flagrant delictes, o bé per disposició del rei, el seu lloctinent general, el vicecanceller o, si escaigués, el regent de la cancelleria, un jutge de la cort o els portantveus del general governador (aquesta era la captura *de mandato*).

Hom prohibí la pena de la confiscació (general) de béns, llevat dels casos de traïció i d'heretgia (const. 1481/10), mentre que per la constitució 1481/9 es reservaven els drets dels creditors del condemnat i els de la seva muller al dot en cas de segrest cautelar dels béns del processat en absència seva. En la primera es va voler fundar, a més, la regla que no es podien aplicar a ningú per un mateix crim alhora penes corporals i penes pecuniàries.

2.6. ELS EXCLOSOS I ELS EXPULSATS

El llibre I del primer volum de la compilació de 1704 recull com a vigents les normes medievals sobre heretges i excomunicats. Si bé Ferran acceptà la petició de no expulsar els moros de Catalunya, perquè n'hi havia pocs i no feien cap mal (cap. 1 de 1503), és notori que, com féu Isabel a Castella, expulsà el 1492 dels seus regnes els jueus que no es volguessin convertir.

2.7. LA INQUISICIÓ

La mateixa raó que mogué Ferran i Isabel a expulsar els jueus de llurs dominis, ço és, la preservació dels conversos i dels descendents dels jueus, producte en bona part del pogrom de 1391, d'un retorn a la vella fe, que per als cristians hauria representat una apostasia massiva, justificà ostensiblement l'establiment de la Inquisició (a Catalunya, el 1487). Deixant de banda el debat historiogràfic sobre les intencions reals dels monarques i el judici sobre les conseqüències de la mesura, examinarem breument les característiques jurídiques de la institució i el sentit de la seva instal·lació a Catalunya.

L'anomenada Inquisició reial o espanyola era una jurisdicció eclesiàstica delegada que ja havia existit a Catalunya en altres èpoques. N'era titular l'inquisidor general de les corones de Castella i Aragó, assistit pel Consell de la Suprema i General Inquisició, designat pel rei i investit, en principi, de competències administratives. Les espirituals, a més de les pròpies de l'inquisidor general, eren exercides pels diversos tribunals en què estava organitzada la institució, presidit cada tribunal per dos inquisidors. Els territoris dels tribunals passaven per damunt de

les fronteres dels regnes, però no de les corones. El tribunal de Barcelona era competent sobre la major part del Principat, mentre que Lleida depenia del de Saragossa, i Tortosa, del de València. Prescindint dels efectes immediats sobre la població d'origen hebreu i la resistència inicial a la seva implantació, convé destacar que, com hem dit, la institució no era en si mateixa estranya a la tradició jurídica del país i no ensopegava amb una oposició ideològica per part dels catalans. Però no acabava d'encaixar en l'ordenament català, no sols perquè deixava de banda audaçment les fronteres tradicionals, sinó perquè el seu poder omnímode i indiscutible, recordat constantment per una omnipresent xarxa de tribunals i d'oficials, i la seva manera d'actuar, sigil·losa i distant, podien resultar inquietants i perquè la seva forma de procedir, per enquesta general i secreta (l'enquesta o inquisició general estava normalment prohibida per les lleis de la pàtria), no era la més indicada per a inspirar confiança. Afegim-hi que els inquisidors eren normalment castellans. El conflicte més greu, però, derivà de la pretensió del tribunal d'estendre la seva jurisdicció a tots els aspectes, civils i criminals, de la vida del seu personal. Les topades jurisdiccionals, agreujades pel fet que el rei —però no les autoritats reials a Catalunya— feia sempre, en definitiva, costat a la Inquisició, es convertiren en un constant factor d'irritació en les relacions entre les autoritats del país i el centre de la monarquia.

2.8. ESTRANGERS I CATALANS

Dels membres de la universal *respublica* cristiana, alguns tenien una vinculació especial amb la particular *respublica* catalana. Eren els anomenats *naturals*, és a dir, els súbdits «naturals» o nadius del comte de Barcelona. La idea, com es veu, era purament política i jurídicista i no tenia res a veure amb afinitats lingüístiques o ètniques, de les quals, per altra banda, hom era plenament conscient. Per a identificar-los regien a la vegada el *ius soli* i el *ius sanguinis* (per línia masculina). Així, eren catalans els nats a Catalunya i els fills o néts de pare o avi català que haguessin tornat al Principat (const. 1422/30 i 1481/19); també era possible obtenir la naturalització a títol individual i amb l'aprovació dels braços.

La vinculació del país amb altres territoris feia que el requisit de «naturalesa» per a regir oficis públics presentés una certa complexitat. Des de feia temps, amb reiteració sospitosa (const. 1291/1, 1291/2, 1333/20, 1359/10, 1413/10, 1413/11, 1422/10, 1422/30 i cap. 1470) es confirmava la norma que tots els oficis particulars de la terra havien d'ésser ocupats per naturals residents; a Catalunya, el mateix exercici dels oficis comuns per naturals d'altres regnes de la Corona estava sotmès a certes restriccions (const. 1413/10, 1413/11 i 1422/10). Per la constitució 12

de 1481 s'excloïen expressament de la norma el càrrec de lloctinent general i els de la reial casa. Eren assimilats als catalans, quant als oficis seculars, sota condició de reciprocitat, els eclesiàstics naturals d'altres regnes domiciliats al Principat; els eclesiàstics estrangers podien ésser insaculats per a la Deputació quant a llurs dignitats o prelatures locals, anàlogament a com tenien «interessència» en les corts els forasters titulars de baronies a Catalunya.

El mateix problema presentava altres caires quan es tractava d'oficis i beneficis eclesiàstics (on la vinculació era, en certa manera, d'abast universal i l'autoritat era, en definitiva, externa).

2.9. ELS ESTAMENTS PRIVILEGIATS

2.9.1. *Els eclesiàstics*

Ja hem vist que la condició d'eclesiàstic —més estesa i amb molt més pes demogràfic i social que ara— depenia directament o indirecta del sagrament de l'orde (preveres, tonsurats, religiosos, familiars i servidors) i lligava determinades persones i col·lectivitats a una societat universal, autònoma i en gran part autosuficient que, dispersa i mesclada amb les diferents entitats polítiques, pretenia, no obstant això, amb èxit més o menys complet, no formar-ne o no formar-ne ben bé part. A part del for eclesiàstic de les persones d'aquesta condició, el fet que aquesta societat reivindicés també un estatut i un for especials per al seu patrimoni (els béns eclesiàstics) feia que la seva convivència efectiva amb la societat laica no fos del tot pacífica o causés certs conflictes. Deixant de banda la subtil regulació substantiva i processal de la matèria, es plantejava si els eclesiàstics havien de contribuir i fins a quin punt a les despeses d'aquesta darrera societat o si n'estaven exempts. El principi canònic de l'exempció sofrí a Catalunya, com als altres territoris de la cristiandat, diverses moderacions i restriccions, acceptades més o menys de bon grat per l'Església (pagament de tributs feudals o municipals, regalia d'amortització, estesa a Catalunya a tots els senyors directes, etc.). Sobretot des de 1299 (const. 31, 33 i 35) es posà en clar que, al Principat, l'estament eclesiàstic, representat pel seu braç a les corts, no es podia beneficiar de la seva eventual inassistència i contumàcia a la convocatòria per a guanyar exempcions i llibertats, ans s'havia de sotmetre als acords adoptats en la seva absència pel rei i els altres estaments.

La norma trobà una aplicació decisiva en l'aspecte fiscal arran de la creació en la Cort de 1362-1363 dels impostos permanents d'entrades i eixides i de la bolla, pagats per tots els estaments. L'obligació general de contribuir-hi fou expressament ratificada l'any 1524 per una butlla de Climent VII. La subjecció dels ecle-

siàstics als impostos generals ordinaris de Catalunya, i en conseqüència a la jurisdicció en la matèria de la Diputació (el diputat eclesiàstic era comissari apostòlic a aquest efecte), contrasta amb la subsistència de l'exempció en altres països, malgrat haver-s'hi igualment integrat en les assemblees estamentals. Compareu-ho, per exemple, amb el «don gratuit» que votava l'«Assemblée du clergé de France», fora dels Estats Generals.

Malgrat aquesta excepció pel que fa als impostos ordinaris que recapta la Diputació i les esmentades abans respecte dels gravàmens locals, regia per als eclesiàstics, juntament amb el principi d'immunitat, el d'exempció fiscal en tots els altres àmbits, com es ratifica en els privilegis atorgats a l'estament els anys 1481, 1496 i 1510 per Ferran II, amb algunes modificacions de caràcter processal en el primer.

Al costat de les llibertats i els privilegis, afectaven els clergues diferents prohibicions i inhabilitats. Els eren vedats en general els oficis públics: totalment els municipals i quasi tots els de jurisdicció, incloent-hi els de llurs pròpies baronies (hi havien de posar oficials laics), a excepció dels de lloctinent general, canceller i doctor de l'Audiència i, per altra banda, els de diputat i oïdor de comptes. Tampoc no podien dedicar-se al comerç, sots pena de pèrdua del for i de l'exempció fiscal.

2.9.2. *La noblesa*

La «condició militar» inicià, durant aquest regnat, una transformació en nombre i significació política que es perllongà i es consolidà en els períodes successius. L'estatut privilegiat de l'antiga noblesa feudal i guerrera s'estengué formalment a altres grups socials, amb orígens i, en part, base econòmica i mentalitat diferents, a la vegada que la primitiva milícia entrà, al seu torn, en àmbits que fins aleshores li havien estat estranys, si no hostils. Aquesta interpenetració institucional de la vella i la nova noblesa, bo i esperant una futura homogeneïtzació social i cultural més o menys completa, responia a una evolució d'abast europeu que a Catalunya prengué aviat una fesomia característica. El reconeixement i l'impuls jurídic d'aquest doble procés fou obra del rei Catòlic, per via de l'admissió entre 1499 i 1509 dels cavallers i donzells al regiment de la ciutat de Barcelona i l'atribució el 1510 de privilegis militars al seu patriciat, els «ciudadans honrats». La incorporació de la noblesa, de moment la inferior, al govern de la capital comportà el primer pas en la progressiva aristocratització que caracteritzà els municipis en l'edat moderna, com a resultat, d'una banda, de la consolidació en la baixa edat mitjana de l'antiga burgesia com a classe de propietaris i censualistes, i, de l'altra, de la tendència de l'estament militar, mirall i nord de la primera, a anar a viure a les ciutats. Així, la naturalesa del patriciat urbà (que momentàniament

en el segle XV aconseguí el monopoli dels nivells superiors del govern local) propicià l'acostament del seu estatus al de la noblesa feudal, de la qual en un principi es distingí radicalment, i a la llarga alterà l'estructura mateixa de l'estrat dominant en ciutats i viles importants. Síntoma de la mateixa convergència social era la noblesa personal, no hereditària, dels doctors en dret i en medicina. Ciutadans i burgesos honorats i doctors eren dits *gaudints* (sobrentès: «de privilegi militar»).

Però l'homologació no es féu pas emmarcant la vella i la nova «milícia» en un nou règim que recollís i reconciliés, de cara al futur, les característiques i aspiracions vigents comunes a totes dues, sinó mitjançant la generalització dels privilegis de l'antiga. Els principals privilegis eren, a Catalunya (en bona part, idèntics o anàlegs als de la resta d'Europa): la jurisdicció del rei, representat pel veguer en les causes civils i el qual actuava directament, en l'audiència reial, en les criminals; els nobles no podien ésser processats per un delicte si no era a instància d'una part (els delictes es perseguien normalment d'ofici), llevat que la transgressió no els fes susceptibles de ser processats, o per causa de les regalies i dels casos d'heretgia i traïció; no podien ésser torturats judicialment si no eren acusats d'algun d'aquests dos crims, ni podien ésser condemnats a les penes dels plebeus (eren decapitats i no penjats) ni a les pecuniàries; estaven exempts de pagar lleudes, peatges, mesurages i drets del pes pels productes de consum propi; no podien ésser presos per deutes civils (sí pels fiscals), llevat que hi hagués ocultació de béns; gaudien del benefici de competència en les execucions; no se'ls podien penyorar els animals, les armes ni el parament de la casa; i estaven exempts d'allotjaments de tropa. Els militars i els barons plebeus, que gaudien de part d'aquests privilegis, eren convocats a corts a títol personal (però no els gaudints).

Els privilegis de l'estament foren confirmats per Ferran els anys 1481 i 1510. Pel primer, a més, es comunicava a tots els seus integrants l'organització corporativa, amb dret a congregar-se sense llicència especial per a tractar llurs afers, com la caixa comuna i el segell, també concedida al «braç reial dels cavallers, generosos i homes de paratge», que actuà entre 1389 i 1409 com a braç separat del de l'alta noblesa.

2.10. LA PRIMERA UNIÓ DE LES CORONES. L'OMBRA DE L'ABSENTISME REIAL

El matrimoni de l'hereu d'Aragó amb Isabel de Castella plantejà, ja abans de l'accessió del primer al soli, el problema configurat per la doble circumstància de la vinculació amb una entitat diferent i de molt més pes —problema que s'agreuja incomparablement al cap d'uns anys amb la unió definitiva de les dues corones sota Carles I— i de l'absentisme reial cada cop més i més habitual.

La presència i l'actuació de l'autoritat pública en els diferents àmbits físics del seu domini territorial és i ha estat sempre un dels problemes ineludibles per a l'exercici efectiu d'aquesta autoritat. Un aspecte de la qüestió és vetllar per l'existència d'una xarxa prou atapeïda de representants encarregats de les funcions habituals d'administrar justícia, preservar l'ordre públic i recaptar rendes i tributs.

Tot un altre problema és l'actuació a distància sobre àmbits territorials extensos, dotats cada un d'una estructura i un règim jurídic peculiars, prou diferenciats per a reclamar una gestió política específica. Mentre l'extensió i la varietat dels territoris es mantinguessin dintre límits raonables, com en el cas del nucli central de la Corona d'Aragó, la solució donada al primer d'aquests problemes, combinada amb la mobilitat, tècnicament imprescindible, dels monarques medievals, solia permetre fer front al quefer habitual del poder «central» i fins a la mobilització d'esforços excepcionals en circumstàncies crítiques. Però quan els àmbits esmentats esdevenien massa diferents i massa allunyats entre si, es feia necessària una delegació més general i orgànica de les funcions. Els reis d'Aragó i comtes de Barcelona, que havien constituït excepcionalment apoderaments d'aquesta mena amb el nom revelador de *procuradors*, es trobaren per primer cop, a escala reduïda, amb aquesta necessitat després de la conquesta de Mallorca, i el representant designat per al nou regne insular ja rebé les denominacions significatives de *lloctinent* i *governador*. Diferent abast i importància tingueren eventualment les delegacions generals que exigí la ulterior expansió mediterrània amb unes altres dimensions. Els lloctinents generals per als regnes «deçà mar» de la Corona (incloent-hi ara Mallorca) —reïnes o infants reïals— foren, amb llur coloració encara personal i familiar, el precedent immediat d'allò que va ser la fórmula institucional definitiva quan calia una representació política de caràcter permanent.

2.11. ELS OFICIALS PÚBLICS

L'element humà mitjançant el qual s'exercia l'acció a distància de l'autoritat eren els oficials públics. Els oficials, reïals o baronials, amb jurisdicció o sense, superiors o inferiors, generals o locals, perpetus o temporals, «no entenent per oficials reïals deputats del Principat, consellers, paers, jurats, cònsols o procuradors de les ciutats e viles reïals [...]», usaven, només «en administració i exercici», les potestats i regalies d'aquell en nom del qual actuaven. Segons la sistemàtica del dret comú, els oficials públics podien ésser ordinaris o delegats. Els primers havien estat creats en diferents èpoques pel costum, per privilegis o per disposicions unilaterals del rei, com les ordinations palatines de Pere el Cerimoniós, i havien estat reconeguts o ratificats més o menys explícitament en les lleis paccionades, però després

de la constitució 28 de 1422, que «congelava» els oficis inferiors, reials o baronials, s'entengué que no es podien posar «oficials nous» (a saber, ordinaris) superiors ni inferiors a Catalunya (llevat dels municipals, per via d'un privilegi orgànic) si no era per via d'una constitució. Els oficials ordinaris tenien les competències que la llei els assignava i continuaven en el càrrec segons com havien estat legalment designats —a perpetuïtat o per un temps determinat. Els delegats, per contra, designats teòricament representants personals i ocasionals del titular de la jurisdicció, si bé podien, dintre els límits lícits de la delegació, exercir en exclusiva les funcions que aquesta específicament els atribuïa, cessaven automàticament amb la mort o la inhabilitació del designat.

Tenint en compte la quasi total absorció de l'exercici de l'autoritat per la jurisdicció, es pot dir que el rebuig dels «oficials nous» es relacionava íntimament amb la defensa del principi del jutge natural. En efecte, el recurs habitual al nomenament de comissaris o delegats el va fàcilment desvirtuar o abolir. Fou, de fet, en altres terres, un dels principals instruments de la implantació de l'absolutisme.

El que avui dia anomenem *principi de legalitat* legitimava i enquadrava igualment l'ofici públic, i concretament el reial, quant a designació, duració i eventual interinïtat, estabilitat, estatut, disciplina i, especialment, actuació: es considerava que l'oficial que transgredia la llei en el contingut o en la forma no havia procedit *officio officiante*, sinó «com a persona privada», amb les responsabilitats conseqüents. Deixant de banda la que li podia exigir el rei directament en virtut del seu poder disciplinari (cf. const. 1333/16), o potser com a conseqüència de la declaració d'un greuge, i de la querella que li interposés el perjudicat per algun d'aquests «actes extrajudicials», l'oficial infractor podia veure's acusat de contrafacció i ésser objecte de visita, si era de rang superior, o necessàriament havia de «tenir taula» un cop acabada la gestió per a respondre dels seus il·lícits, si es tractava d'un oficial inferior temporal.

2.12. *GERENS VICES*: EL PORTANTVEUS DEL GENERAL GOVERNADOR

Del nomenament ocasional de procuradors reials per a regir territoris més o menys extensos o amb funcions específiques, hom va passar, al llarg del segle XIII, a la constitució de procuradors generals, amb àmplies facultats en matèria de govern i justícia. Amb les procuracions generals dels infants Jaume i Alfons es creà el precedent de l'adscripció de l'ofici a la condició de primogènit i successor, estabilitzada a partir de 1363 amb el títol de governador general. La institució, pensada en un principi per a familiaritzar l'hereu de la Corona amb les tasques de govern i els súbdits amb el futur monarca, es convertí molt ràpidament en un ofici

ordinari que perdurava en els seus representants a cada regne, els «portantveus del general governador» («lloctinent» a Aragó), independentment de l'existència o no de titular, com es veié en l'interregne produït quan morí Martí I.

A Catalunya hi havia dos portantveus, un per al Principat estricte i un altre per als comtats de Rosselló i Cerdanya, amb alguna preeminència del primer. El portantveus actuava normalment com a jutge superior, *ordinarius ordinariorum*, de la seva circumscripció i substituïa els veguers i altres jutges locals en cas de mal funcionament de la justícia o greu pertorbació de la pau pública. Això explica el caràcter perpètuament itinerant de l'ofici: el portantveus no podia normalment aturar-se més de quatre mesos en una mateixa localitat, els privilegis i costums de la qual havia de jurar abans d'actuar-hi, tot i haver prestat un jurament general després d'haver estat designat. Presidia una cort encapçalada pel seu assessor. En cas d'acefàlia real o legal de l'autoritat suprema (interregne, absència de lloctinent o manca de jurament inicial del rei al Principat), havia d'«anar la governació *vice regia* [en lloc del rei]», amb la qual cosa el portantveus de Catalunya podia exercir provisionalment la major part de les potestats i regalies (no totes, però) del sobirà, amb el personal de la Reial Audiència, convertida en Audiència *vice regia* i encapçalada ara pel seu assessor (const. 1493/7). La vigència efectiva d'aquesta suplència de l'autoritat reial fou motiu d'alguns dels enfrontaments més greus entre les institucions representatives del país i la cort durant la crisi de la inserció de Catalunya en la monarquia. De moment, diguem que l'Audiència *vice regia* instal·lada arran de la mort del rei Catòlic funcionà més de tres anys fins a la vinguda i el jurament de Carles I.

2.13. *ALTER NOS*: EL LLOCTINENT I CAPITÀ GENERAL

A partir de 1479, la solució definitiva al problema de la representació del rei als dominis de la Corona d'Aragó durant les seves cada vegada més habituals absències no consistí pas, com en temps medievals, en la constitució d'un lloctinent general comú a tots els dominis, sinó en el nomenament, per a cada un dels regnes que componien la Corona, d'un lloctinent amb poders generals (qualificat per això també de *general*) que exercís en nom del monarca les seves potestats i regalies, com si ell mateix hi estigués present, ço que el convertia, com es deia, en un *alter nos* (un «segón Nós») del sobirà. Caldrà veure com es traduï en els fets aquesta representació tan àmplia.

La lloctinència no era un ofici ordinari i permanent previst per les lleis, com el de la governació, ans era només un «càrrec» personal, teòricament eventual i delegat.

Això comportava una sèrie de conseqüències del més alt interès institucional i prenyes de futurs trencacolls polítics. Per començar, tota delegació requeria, pel

seu caràcter extraordinari, que fos admissible en termes de la legislació paccionada i, en tot cas, que els braços així ho reconeguessin. D'algunes de les regalies s'afirmava que estaven tan íntimament lligades al rei que aquest només les podia exercir personalment i si era present a Catalunya. De la interacció de la voluntat reial i la resistència estamental en resultà, en la pràctica i en l'època que considerem, que només el rei en persona podia convocar corts (fins i tot de fora de Catalunya estant) i celebrar-ne (si bé podia cedir-ne la presidència a un príncep de la sang «habilitat» per la cort especialment i libèrrima) i cridar els catalans a les armes en virtut de l'usatge «Princeps namque». Per contra, s'acabà admetent que en la seva absència podia delegar al lloctinent els processos de regalia contra els infractors de determinats usatges, indispensables per al manteniment de la pau i la tranquil·litat públiques, la captura per via d'un sometent general i l'administració de la justícia criminal a Barcelona (que altrament gaudia, en cas d'absència del rei, del privilegi del «juí de prohoms»).

Però, a més, el desig de conservar un control directe feia que el mateix rei, que tan genèricament delegava al lloctinent l'exercici de la seva autoritat, retallés, i es reservés en instruccions públiques o secretes, gran part de les facultats concedides, com la de fer pragmàtiques i la designació o «provisió» dels oficis reials més importants, incloent-hi els dels col·laboradors més immediats del seu delegat general. Això, a part de les competències que diverses lleis (principalment la const. «Clarificant», de 1481) retenien expressament per al monarca, allà on es trobés.

Tan o més importants eren les conseqüències jurídiques, i més transcendents eren les polítiques, que es derivaven del caràcter delegat de l'ofici. El lloctinent, quan moria el rei que l'havia nomenat, com si fos un mandatari privat, cessava automàticament en les seves funcions. No sols això: si el rei que el nomenava no havia prestat a Catalunya, davant dels braços, el jurament inaugural del seu regnat, es considerava que no hi podia exercir jurisdicció contenciosa ni, per tant, delegar en un tercer aquesta imprescindible facultat que encara no tenia. Corresponia, doncs, segons la llei, posar en funcionament la governació *vice regia* i esperar per a la designació del nou lloctinent al compliment d'aquell requisit ineludible. Com s'ha dit, l'aplicació del precepte en aquestes circumstàncies va ésser una causa recurrent de conflictes en les dues etapes següents.

Fa estrany que la institució, objecte i protagonista de greus i explícites controvèrsies constitucionals, fos acceptada en termes generals, tot i la manca d'una base i un enquadrament legislatius sòlids, i sobretot que es tolerés sense resistència que el titular pogués ésser i fos generalment un estranger del Regne i de la Corona (normalment un noble castellà); no hi hagué a Catalunya, com sí que passà a Aragó, un «pleito del virrey extranjero». L'explicació rau segurament en la mateixa condició d'oficial delegat del lloctinent: mentre respectés les lleis del país,

tant li feia que el rei ho fes en persona o mitjançant una persona de la seva confiança. Hi havia, a més, una llarga tradició —al Principat mateix, en el cas dels veguers— que exigia que determinats oficis fossin ocupats per una persona aliena al seu àmbit d'actuació, com a garantia d'imparcialitat. Aqueixa indiferència, però, mal s'adigué amb la circumstància que els virreis (com també s'anomenava els lloctinents a vegades extraoficialment) solien estar imbuïts d'una mentalitat jurídica i institucional molt allunyada de la dels catalans i eren sovint, per experiència i vocació, militars, en el sentit modern de la paraula, com corresponia al caràcter fronterer de Catalunya (amb França per terra i amb Turquia per mar).

Precisament, gairebé de bon principi l'ofici estigué unit amb el de capità general, o cap militar suprem (fins i tot quan el lloctinent era un eclesiàstic). Es comprèn que el lloctinent i capità general tingués més d'un cop dificultat a distingir l'una i l'altra funcions, i més si tenim en compte la mentalitat i la formació esmentades i les constants pressions a què el sotmetien les preocupacions en matèria de relacions exteriors i defensa del centre de poder de la monarquia, combinades ben aviat amb els maldecaps quasi insolubles del col·lapse de l'ordre públic i d'una desesperant manca de recursos per a fer-hi front. Remarquem, finalment, l'aïllament psicològic i la perplexitat amb què es podia trobar enmig de la selva de lleis, interessos i passions faccioses d'un país desconegut, amb uns assessors i ministres locals que no havia escollit i que hi estaven generalment implicats.

2.14. CONSELLS I TRIBUNALS

Ferran començà la reestructuració del Consell i l'Audiència reials, pel que fa a Catalunya, amb la creació l'any 1493 (const. 1-4 i 7) de l'Audiència particular del Principat i els comtats de Rosselló i Cerdanya, integrada pel canceller, el vicecanceller o, si esqueia, el regent de la cancelleria, vuit doctors i dos «jutges de cort» (jutges criminals); el 1512 (const. 1, 2 i 7) s'augmentà a dotze el nombre de doctors, dividits en dues sales de sis. El 19 de novembre de 1494 féu el mateix amb el que s'anomenà Consell Suprem dels Regnes de la Corona d'Aragó o, simplement, Consell d'Aragó, i que acompanyà durant dos segles llargs el monarca, per al govern i l'administració de justícia del conjunt dels seus dominis patrimonials. D'aquesta manera, i amb la creació de les audiències dels altres regnes de la Corona, l'antic consell reial unitari, en els seus dos aspectes d'òrgan d'assessorament i de tribunal suprem, es configurà com una estructura complexa amb dos nivells: un de central i comú i un altre de perifèric i particular.

2.15. EL REIAL PATRIMONI I L'ERARI DEL GENERAL

El principi fonamental segons el qual, si bé totes les coses són del príncep quant a protecció i jurisdicció, el rei, llevat que hi hagi una prova en sentit contrari, no té «intenció fundada» sobre les coses que hi ha dins el seu domini i no pot, per tant, disposar del patrimoni dels seus súbdits sense el seu consentiment (*nihil de nobis sine nobis*), trobà molt aviat a Catalunya reconeixement i aplicació si més no implícits i, ja des del darrer terç del segle XIV, la seva expressió i la garantia més perfectes, i aparentment més inexpugnables, en l'aprovació en Cort General del donatiu i de la seva recaptació i, a estones i en part, la seva administració per l'òrgan representatiu de la comunitat, la Diputació del General. Tota exacció que no es fundés en un consentiment tàcit, per costum immemorial (alberga, cenes, coronatge, maridatge, quint de les imposicions, bovatge, lleudes) o exprés, donat en cort o parlament generals, era qualificada de «vectigal [impost] nou» i, consegüentment, era resistida i impugnada com a il·lícita. Aquest principi, complement del de l'obligatori consentiment dels súbdits per a introduir modificacions en l'esfera legislativa general (*nihil novi sine nobis*), constituïa amb aquest darrer el doble pilar en què descansava l'ordre polític pactista, i n'era, també, un dels orígens: tant o més que la necessitat de definir les relacions jurídiques que expressament o implícita confirmaven l'autoritat reial, va ésser la pressió, sempre creixent al llarg del temps, de les angoixes financeres —normalment ocasionades per la guerra— el que mogué els monarques europeus a convocar corts, parlaments, estats i dietes. Les assemblees representatives, més que no pas limitadores del poder dels reis medievals, foren la conseqüència de llur debilitat: la insuficiència del patrimoni regi —com la limitació o la vaguetat de les facultats institucionals del príncep— els forçà primerament a recórrer als ajuts extraordinaris dels vassalls directes i, després, en el trànsit del segle XIII al XIV, al de la totalitat dels súbdits del rei, o sia, el «subsidi», «servei» o, a Catalunya, «donatiu» concedit per l'assemblea estamental.

Catalunya havia resolt enginyosament poc temps després d'haver-se inventat l'impost general, la qüestió de com compaginar la seva percepció regular amb el manteniment del principi del consentiment dels súbdits, tot esquivant el parany d'un impost permanent concedit irrevocablement al rei —o perpetuat de fet en profit d'ell— en què caigueren altres països, com Castella o França, impost que hauria reforçat sense cap contrapartida la posició del príncep. La solució consistí en la creació, en la Cort de 1362-1363, dels drets d'entrades i eixides i de la bolla per temps indefinit, però confiant-ne a un òrgan permanent de representació dels braços, la Diputació del General, la percepció i la conservació fins que l'atorgament d'un donatiu fes néixer l'obligació de pagar-lo amb els recursos de la Generalitat. Féu més: acompanyà la base tributària d'un erari públic que ja no era del

rei, sinó de la terra, d'un deute públic consolidat i redimible —els «censals de General»— amb un interès moderat, garantit per aquells impostos.

La brillant fórmula, ben probablement capdavantera, era molt superior tècnicament a l'adoptada, en aquells anys i encara durant força temps, en països prou més grans o rics —els *juros reales* de Castella, les rendes de l'*hôtel de ville*, a França, les *compere* i els *monti* de les repúbliques i senyories italianes—, i només trobà paral·lel molt més tard en alguns territoris alemanys, sempre, però, sobre la base de rendes cedides pel príncep. És idèntica a la implantada al segle XVI als Països Baixos i la qual fou el fonament de la independència i la prosperitat de les Províncies Unides, si bé és veritat que en una conjuntura alta i beneficiant-se d'una administració més acurada.

L'administració dels recursos ordinaris i extraordinaris del rei, o reial patrimoni, el qual contenia, convé no oblidar-ho, a part de béns i rendes, totes les jurisdiccions i drets feudals que el sobirà conservava al país, s'havia articulat amb les tres funcions ineludibles de tota administració financera, antiga o moderna: la gestió (la Batllia General de Catalunya, amb la Procuració Reial dels Comtats, i els batlles generals dels altres regnes), la conservació (la Reial Tresoreria de la Corona, present al Principat mitjançant el regent de la tresoreria) i el control (l'Oficina del Mestre Racional de la Reial Casa i Cort, encapçalada efectivament a Catalunya per un lloctinent). La jurisdicció d'aquest darrer en la matèria s'estenia a tots els qui administraven «pecúnies» públiques, incloent-hi les imposicions municipals, llevat de les del General.

El batlle general de Catalunya, amb el procurador reial dels comtats (i, en certa manera, el de la ciutat i el camp de Tarragona i el batlle de Tortosa) i representat per una xarxa de lloctinents «estacionaris», administrava els béns corporals i incorporals —incloent-hi les jurisdiccions locals— i cobrava les rendes fiscals i alodials del rei; defensava els seus interessos feudals i emfitèutics capbrevant i percebent censos, lluïsmes i foriscapis i vetllant pel compliment de les obligacions feudals; exercia el dret d'amortització per a impedir que aquests interessos es neulissin en profit de comunitats eclesiàstiques i laiques o «mans mortes»; recollia els béns vacants; «establia» en emfiteusi els terrenys públics i, mitjançant una entrada i un mòdic cens anual, l'aprofitament exclusiu de les aigües i l'establiment de molins i forns públics, carnisseries, hostals i fondes; establia la construcció de ponts, les barques de pas i els camins «de barra» (de peatge); establia l'exploració i explotació de mines i salines, i exercia de policia administrativa dels camins.

Per contrast amb l'administració de la justícia ordinària, ni Ferran ni els seus successors renunciaren a mantenir la jurisdicció patrimonial a part de la Reial Audiència i d'alguna manera va estar estretament vinculada al Consell d'Aragó. Resistiren tenaçment, doncs, a les peticions d'integrar la jurisdicció del significa-

tivament anomenat Consell Reial de la Batllia General en la comuna. Només admeteren la intervenció de l'Audiència a títol de consulta en causes de més de quatre-centes lliures i per via d'un recurs (const. 1547/51 i 1585/54 i cap. 1599/38).

2.16. *UNIVERSITATES*: ELS MUNICIPIS

Tornant ara al tema de les reformes ferrandines a la ciutat de Barcelona, cal dir que no se circumscriviren a la introducció del sistema d'elecció per extracció a sort. Ferran alterà també la proporció en què els diversos estaments ciutadans participaven en la gestió municipal. Pel privilegi del regiment de 1493, els consellers passaren a ésser tres ciutadans, un mercader i, alternativament, un artista i un menestral, els membres del Trentenari o consell ordinari de dotze ciutadans, vuit mercaders, vuit «artistes» i vuit menestrals, i els del Consell de Cent (el consell general de la ciutat) o jurats, quaranta-vuit ciutadans (als quals s'afegiren els doctors en lleis i en medicina), mentre que es mantenia el nombre de trenta-dos per a cadascun dels altres estaments. Pel privilegi de 1498, donat en virtut de la reserva continguda en el privilegi de 1493 de reformar-lo si es té per bo, a més d'introduir el sistema insaculador, es dona entrada al regiment als militars (cavallers i gentilhomes), mesclats amb els ciutadans en les bosses de consellers primers, segons i tercers; només en podia sortir elegit un, però no era obligatori que n'hi hagués; igualment, podien ésser extrets fins a setze jurats militars per al Consell de Cent. El rei es reservà també la facultat de modificar el privilegi. El 1499 un nou privilegi permeté als militars, menys al qui hagués sortit elegit conseller, continuar participant en les corts com a membres del seu braç.

Amb un altre privilegi de 1509 Ferran creà per als militars en el Consell de Cent un nou estament ciutadà integrat per setze jurats amb bossa a part, que se sumaven als trenta-dos que tindria cada un dels altres quatre estaments, i disposà que un dels consellers fos necessàriament un militar (successivament el tercer, el conseller en cap i el segon); l'any següent els assignà places fixes en les bosses de conseller. Continuant l'«aristocratització» del regiment barceloní, també el 1510 (31 d'octubre) ennoblí els ciutadans honrats i n'inaugurà la matrícula, que podria augmentar i renovar-se per privilegi o per cooptació.

2.17. LA CORT GENERAL

De les tres finalitats essencials de la Cort General (fer lleis, reparar greuges, concedir un donatiu), no sempre es compliren totes tres ni sempre es compliren de

manera igualment satisfactòria, com també passà amb els requisits teòrics en matèria de convocatòria, lloc de reunió, pròrroques, procediment, etcètera, si bé cal dir que, al llarg del temps, aquestes i altres activitats arribaren a constituir costums constitucionals invocables i invocats, si fa no fa com passa en gran part amb el parlament britànic. El mateix costum arribà a abrogar o modificar algunes regles sancionades expressament. Un dels casos més primerencs, i el més clamorós, fou la pèrdua de regularitat de les reunions: d'haver-ne de celebrar «una vegada l'any», amb la imprecisa reserva final de la constitució de 1283/14, es passà a fer-les triennals (const. 1301/2) i, en la pràctica posterior, sens perjudici que fossin en algunes èpoques més freqüents que això, quan el rei judicava convenient o necessari convocar-les. Per diverses raons, el desenllaç d'aquest arbitri reial fou, de fet, vers les acaballes de la nostra vida institucional pròpia, un interval de més de seixanta anys en les convocatòries, seguit de la que semblà una vertiginosa seqüència de dues corts amb tres anys de diferència (en gran manera mera reedició la segona de la primera), mercès a les vicissituds de la Guerra de Successió. Convé anotar que períodes semblants sense convocatòries parlamentàries es donen en diversos països, i en alguns la interrupció es fa pràcticament definitiva.

La cort, segons la constitució «Una vegada l'any», s'havia de celebrar dintre el Principat. El principi s'avenia difícilment amb els requeriments d'una monarquia composta com era la Corona d'Aragó, sobretot si es volia que la intervenció dels braços en la gestió dels interessos generals i comuns no tendís a diluir-se en uns àmbits pràcticament provincials (que és el que, malgrat tot, acabà succeint). La idea de convocar els tres regnes efectius de la Corona (Catalunya, durant un temps, amb l'apèndix de Mallorca) s'aplicà per primera vegada l'any 1289. El lloc escollit va ésser la vila de Montsó, que els catalans consideraren sempre —sense insistir-hi gaire— de dret com una part integrant de Catalunya, com tots el territoris deçà el Cinca, independentment de la llengua que s'hi parlés (però no cap població del Baix Aragó), amb la qual cosa es reparava diplomàticament l'objeció que aquells poguessin oposar-hi. Les convocatòries a corts generals de la Corona es pogueren, doncs, repetir sense problemes i fins i tot es convertiren a la llarga en la manera més habitual de «celebrar corts als catalans». Lluny, però, de desenvolupar les virtualitats d'una política comuna, com feren alguna vegada durant la baixa edat mitjana, aquestes reunions tingueren una unitat purament cerimonial, per a major comoditat del rei que les convocava, i treballaren i resolgueren per separat, com tres corts particulars, continuades algun cop en localitats diferents.

L'intent del rei Catòlic de reunir els catalans més enllà dels límits de la ficció indicada (a Tarassona, l'any 1484) topà amb la resistència dels braços i la convocatòria fracassà.

Conforme a la mateixa constitució fundacional de 1283, la reunió havia de tenir com a objecte tractar «del bon estament e reformatió de la terra», és a dir, totes les mesures que convinguessin al benestar col·lectiu, incloent-hi l'oportuna modificació de les situacions existents. Els braços insistiren sempre en el caràcter amplíssim dels temes que s'hi podien tractar (per a debatre assumptes concrets ja existia un altre tipus d'assemblea menys solemne, el parlament) i protestaren, generalment amb bon èxit (1362, 1370, 1443, però no el 1358). També Ferran, en la Cort de Tortosa de 1494-1495, s'enfrontà amb la protesta dels assistents pel caràcter monogràfic de la seva «proposició» (discurs reial), però el rei no havia volgut limitar l'abast de la reunió.

2.18. LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL

La representació dels braços fora de les corts, iniciada en la Cort de 1289 i consolidada a partir de la de 1359, rebé entre 1363 i 1365 l'encàrrec de recaptar els impostos permanents i administrar el deute públic del Principat (els «censals del General»), i, com ara veurem, fou investida després de la missió de vetllar per la defensa de la legalitat. Es regia per una multitud de disposicions de diferent categoria normativa que mai no foren compilades sistemàticament dins el corpus de les lleis paccionades ni en un recull separat. Aquesta ha estat la causa principal del retard i el fragmentarisme dels estudis que una institució tan important i característica es mereix, i ha donat lloc a molts dubtes, confusions i imprecisions que encara enterboleixen la seva significació històrica, i a la mateixa utilització del seu nom per a designar institucions modernes que ben poc hi tenen a veure, en llur natura intrínseca i llur significació política.

D'entre les disposicions esmentades, al costat d'unes poques constitucions que parlen, sovint de manera incidental, d'alguns privilegis especialment importants pel que fa a la concessió de poders jurisdiccionals, dels usos, costums i estils de la institució, de les sentències dels visitadors, en particular les de 1621, que resumeixen les obligacions dels diferents oficis del General, i de les ordinacions i crides de la mateixa Diputació, sobresurten pel nombre i la importància els anomenats *capítols del General* o *capítols del redreç del General*, que, encara que van ser aprovats en corts, com a normes específiques no foren inclosos en les compilacions, a pesar de llur transcendència per al conjunt dels administrats, i només van ser recollits i impresos en aplecs parcials. Tot i que l'amplitud de les facultats jurisdiccionals i les normatives transferides a la Diputació pot justificar la tesi del caràcter autònom d'alguns capítols, acabà imposant-se la pràctica de sotmetre'ls tots a l'aprovació reial, com els altres capítols de cort, dels quals constituïen un grup especial, per raó de la matèria.

El «Consistori dels Deputats i Oïdors de Comptes del General del Principat de Catalunya i els Comtats de Rosselló i Cerdanya, en Barcelona residents» o Diputació del General restà integrat, amb aquesta denominació —després hi hagué moltes variacions quant al nombre i la designació dels components—, per tres diputats i tres oïdors de comptes, un per cada braç. Els «consistorials», que abans eren elegits en corts i fora de corts per diversos procediments, des de la intervenció de Ferran II en la institució i pels capítols aprovats en la Cort de 1493 s'elegien cada tres anys per insaculació i extracció a sort. Havien d'ésser catalans (els eclesiàstics estrangers eren considerats catalans per raó de llur dignitat o de l'església que regien), domiciliats els militars i populars, respectivament, en les vegueries i poblacions per les quals havien estat insaculats, i els militars eren preceptivament simples cavallers o gentilhomes. Eren inhàbils, per raó de la naturalesa de l'ofici que havien d'exercir, els oficials reials, els deutors del General, els arrendataris dels drets del General, els qui els haguessin defraudat, els qui haguessin impetrat inhibicions de jutges eclesiàstics contra la jurisdicció del General, els culpables de corrupció en la insaculació, pròpia o d'altri, i els emparentats entre ells massa estretament.

La Diputació, en virtut de diverses disposicions reials del segle XIV i posteriors, tenia «l'omnímoda jurisdicció civil i criminal, privativament a qualssevol altres jutges, en allò que pertoca a l'exacció dels drets i a totes les coses i afers del General», car «els nostres sereníssims reis, per llur clemència i benignitat, es dignaren concedir als diputats tota la jurisdicció en aquestes coses [...], abdicant-la de si, de manera que no es recorre en cap cas al Senyor Rei, sinó que en aquest consistori es tracten i s'acaben totes les coses». Els diputats gaudien dels mateixos privilegis que el fisc reial i podien procedir per via de regalia conforme a l'usatge «Auctoritate et rogatu II» (la «via de torb») contra els qui impedissin o obstaculitzessin l'actuació dels oficials del General. Feien ordinacions i crides sobre assumptes de la seva competència.

Les funcions financeres de la Diputació, que foren originalment la raó d'ésser de la institució, continuaren essent sempre, juntament amb la defensa de la legalitat paccionada, fonamentals i absorbien la major part del personal i de l'activitat de la Diputació. L'administració financera de la Diputació actuava mercès a una complexa estructura central i a una extensa xarxa d'oficials escampats per tot el territori de Catalunya: diputats i oïdors eren auxiliats, a Barcelona mateix, per l'escrivà major, el regent dels comptes, el racional, l'exactor i llurs col·laboradors, amb competències generals; a la col·lecta de «Barcelona i encontorns», pel defenedor, els receptors o collidors i els credencers, l'encarregat de la bolla i els albaraners, els guardes i el receptor de les taules foranes; a la resta del Principat i comtats, pels diputats locals (que també s'ocupaven de la defensa de la legalitat), els sobre-collidors de les col·lectes de Llevant i de Ponent, i els taulers o collidors, sobre les

fronteres amb França, Aragó i València, en els ports i al llarg dels principals camins. Tot i disposar d'aquest personal, el consistori recorria normalment, per raons financeres, a l'arrendament en subhasta pública a particulars dels drets del General d'entrades i eixides (equivalents als drets de duanes) i de la bolla de plom i segell de cera (sobre els teixits i les confeccions), i els drets menors de joies i dels safrans de l'Urgell. L'escrivà major s'ocupava de la venda i la lluçió dels censals del General.

Cal dir que el funcionament de l'administració financera de la Diputació no resplendí pas gaire per les seves virtuts d'economia, prudència i exactitud, com ho prova la profusa reglamentació dels successius «redreços» a què, cort rere cort, donà lloc.

Segons el que estableix el capítol 14 dels referents al General, aprovat l'any 1413 en la primera i única cort presidida per Ferran I d'Antequera, «si serà cas que el Senyor Rey per inadvertència o en altra manera, o son primogènit o altres qualssevols oficials llurs, [...], faran algunes coses o enantaments [provisions] contra o en derogació e perjudici de [...] les sobredites lleys, privilegis e actes de cort, que sien, però, generals e comuns a tots los braços, [...] los diputats, així los generals com locals, si vist los serà que el fet sia de tal arduïtat que ells personalment hi sien necessaris, en tal cas s'hagen a oposar per via de rahonaments, requestes, suplicacions, protests e apel·lacions, e aquelles prosseguir tro [fins] a deguda conclusió, en tal manera que les dites lleys de la terra e capítols de cort e privilegis comuns, mijançant la instància e diligència dels dits diputats, sien mantenguts, conservats e defensats». Si les obligacions dels diputats no els permetien d'actuar en persona o l'escassa importància de l'afer no ho justificava, exercia la postulació un síndic constituït per a cada cas. Al cap d'uns anys, la constitució «Lo fruit de les lleis» (1422/27) reproduí quasi literalment el text del capítol i donà aparentment a la norma rang de llei general, i no de simple ordinació o privilegi estamental; només innovava en convertir en permanent l'ofici de síndic del General. Conforme al capítol de cort 1470/53, la intervenció dels diputats s'havia de produir «quan primer [tot seguit que] los serà denunciat». La Constitució de l'observança de 1481 féu un pas més i ordenà que els diputats «pugan, e requestes sien tenguts, instar e supplicar per l'observança de la present constitució, segons que per constitucions los és permès» i reclamar el càstig de l'oficial infractor. Es definia, per tant, la possibilitat d'una intervenció d'ofici —encara potestativa— al costat de la intercessió preceptiva a requeriment de la part que es creia perjudicada.

La protecció, que en un principi només s'estenia, com hem vist, a les disposicions d'abast general, s'amplià des de 1470 (cap. 53) als «privilegis, llibertats, immunitats, consuetuts, usos, costums [...] al dit Principat e als singulars d'aquell

conjunctament o divisa atorgats», d'acord amb la ja esmentada integració de les normes particulars en el conjunt de l'ordenament paccionat.

La gestió dels consistoris era gratuïta, però la part interessada havia de pagar les despeses ocasionades (cap. del General 1413/14, const. 27/1422, cap. 1470/53, const. 1481/22). Mentre que el primer principi es mantingué invariable, el segon experimentà després una evolució, arrossegada sens dubte per l'obligació dels diputats de defensar l'observança de les lleis a l'efecte general.

2.19. L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA: ELS TRIBUNALS SUPERIORS

Fora de les matèries i dels recursos extraordinaris que Ferran retingué per al tribunal central que l'havia d'acompanyar pertot, el Consell d'Aragó era competent, ja en primera instància (causes consistorials) i en totes les ulteriors, en assumptes civils i criminals, i també ho era la Reial Audiència de Catalunya, resident normalment a Barcelona, encara que el rei o el seu lloctinent podien endur-se-la en els seus desplaçaments pel Principat. Catalunya gaudia, com Aragó, de la prerrogativa que, amb les excepcions al·ludides, totes les causes s'havien de jutjar i decidir dins el seu territori, a diferència de València, Mallorca i Sardenya, des d'on s'apel·lava al Consell d'Aragó. Aquesta situació no s'alterà substancialment, ni després de l'annexió a Castella, fins a la creació al segle XIX del Tribunal Suprem i fou reivindicada després pel catalanisme clàssic.

En contrast amb l'administració de la justícia ordinària, ni Ferran ni els seus successors renunciaren a mantenir la jurisdicció patrimonial separada de la Reial Audiència i d'alguna manera més estretament vinculada al Consell d'Aragó, i resistiren tenaçment a les peticions d'integrar en la comuna la jurisdicció del significativament anomenat Consell Reial de la Batllia General.

La regla segons la qual les causes de la vegueria s'havien de tractar dins la vegueria i les de la batllia s'havien de tractar dins la batllia (const. 1283/12, 1311/6 i 1422/2), coneixia nombrosíssimes excepcions que obeïen a raons diverses, dites «pretextos d'evocació». L'evocació o extracció d'una causa del coneixement d'un jutge inferior per a dur-la al de l'audiència del rei, era possible, a partir de certa quantitat, quan es tractava de «pubills, vídues, pobres i altres persones miserables», entre les quals figuraven per via d'interpretació les dones casades que tinguessin el marit inútil, presoner d'enemics, bandejat o condemnat a galeres, i les dones soles que visquessin decentment, però també les prostitutes, com a pobres. Com a tals, també hi entraven els religiosos i llurs cases i tots els municipis, perquè hi vivien persones miserables. Ho eren igualment els viatgers, els mercaders objecte d'exaccions, els pagesos, llevat els «que de l'art

[que] professen y obres podan còmodament viure», els estudiants i els mutilats. Aquest era l'anomenat *pretext de miserabilitat*.

Altres pretextos d'evocació (entre els quals hi havia, barrejats amb vers casos d'evocació, competències originàries) eren, per exemple, que en incoar-se el judici els pledejants es trobessin tots dos a Barcelona, «pàtria comuna dels catalans»; si calia dilucidar l'abast i l'observança de privilegis reials; si es tractava de defensar la jurisdicció reial o de punir algun oficial de rei; si el jutge ordinari «no era potent» per a fer justícia atès l'excessiu poder social d'una de les parts; la pròrroga convencional de la jurisdicció; si es temia fundadament que no s'obtidria justícia de l'ordinari; el segrest de la jurisdicció d'un baró perquè n'havia abusat; la resolució de les contencions de jurisdicció entre barons o entre oficials reials; si un delinqüent «divagava» o havia delinquit en més d'una vegueria; si un vassall havia delinquit contra el seu senyor, llevat que aquest procedís contra ell en defensa de la seva jurisdicció; els casos de regalia, per connexitat de causes, i uns quants més. Era, doncs, prou fàcil que, per una raó o altra, ja en primera instància la causa acabés a les mans de la Reial Audiència.

Si, d'una banda, la multiplicació de les evocacions manifestava una clara voluntat de concentració judicial en el tribunal del rei, de l'altra, diverses disposicions tendiren, en aquesta etapa i en les següents, a excloure de la tramitació davant l'Audiència les causes d'escassa entitat.

El president nat de l'Audiència era, naturalment, el rei, i les sentències del tribunal, com a sentències reials, eren inapel·lables i només podien ser objecte de recurs en via de suplicació. Des de 1493 (const. 4), el lloctinent general, que habitualment el presidia en nom del rei, llevat que hi hagués la reina o una altra persona de sang reial, s'havia d'ajustar en dictar sentència al parer dels doctors de l'Audiència i per costum només intervenia per a desfer les paritats. Després va perdre fins i tot aquest dret.

2.20. L'ADMINISTRACIÓ DE JUSTÍCIA: ELS JUTGES LOCALS, ELS JUTGES REIALS I ELS JUTGES BARONIALS

La representació ordinària de l'autoritat reial a les diverses parts del territori anava a càrrec dels veguers i sotsveguers, els quals exercien llurs competències judicials —especialment les constitucions de pau i treva i el clam o querella pel seu trencament, el procés de sometent i les causes de militars, gaudints i barons, entre d'altres— amb l'auxili dels assessors o jutges ordinaris de la vegueria o sotsvegueria i en concurrència amb el lloctinent i l'Audiència. L'ofici fou reglamentat a partir del segle XIII (const. 1228/8 a 1228/14). El nombre de vegueries varià, segons

les èpoques, entre la dotzena i la dotzena i mitja llarga, i menys de la meitat de les vegueries tenien una o dues sotsvegueries.

La justícia local era exercida en cada terme o en un grup reduït de termes per batlles i sotsbatlles reials o senyoriales, segons com les vicissituds del sistema feudal havien distribuït les jurisdiccions. Els batlles, molt d'acord amb la mescla de components públics i privats del sistema, administraven generalment alhora els drets i les rendes feudals emfitèutics i dominicals i les competències jurisdiccionals en nom del senyor local, el rei o un baró, segons el cas.

Tots els jutges locals eren oficials temporals —triennals els veguers i sotsveguers i generalment anuals els batlles i sotsbatlles— sotmesos, sens perjudici d'altres, a un procediment peculiar d'exigència de responsabilitats. Segons una reglamentació que data bàsicament del segle XIV (const. 1289/1, 1311/2, 1351/29, 1359/6 i 1363/8), en cessar en l'ofici havien de romandre cinquanta dies («tenir taula») a la localitat on l'havien exercit per a respondre de possibles irregularitats que els formulessin llurs antics súbdits davant uns «jutges de taula» —un militar, un ciutadà o burgès i un «savi en dret»— nomenats cada tres anys pel rei en cada vegueria i escollits entre tres ternes proposades per la ciutat o vila cap de la circumscripció. El judici, que té molts precedents i paral·lels, com ara el *juicio de residencia* castellà, era expeditiu i la sentència podia ser objecte de recurs davant dos jutges d'apells lletrats reials, un a Barcelona, per a les vegueries de llevant, i un altre a Lleida, per a les de ponent.

També alguns barons feien tenir taula a llurs oficials.

2.21. EL PROCÉS CIVIL

El procediment seguit a la Reial Audiència s'ajustava al model romanocanònic, deslliurat de les rigideses de l'*ordo solemnis* per la clementina «*Saepe contingit*» (1306), però també exposat a les incerteses de l'arbitri judicial i als arcans de la pràctica del tribunal. Ferran II posà remei a aquests inconvenients amb les constitucions «*De litibus abbreviandis*» i les que van de la 12 a la 34 de la Cort de 1493, per la qual establí i precisà els terminis processals que l'alt tribunal havia d'aplicar, tot deixant encara a l'arbitri dels jutges l'ordre que calia servir en els judicis per la natura dels seus sumaris. La constitució 33 d'aquesta sèrie donava a les ciutats, universitats i viles reials un any per a adherir-s'hi (la const. 1510/36 els donava un any més). En etapes posteriors, altres disposicions facilitaren o imposaren la generalització d'aquest ordre judicial als altres tribunals reials i al dels diputats i oïdors de comptes de Catalunya (const. 1534/8, 1547/26, 1553/11 i 1553/22). Els barons tenien la prerrogativa d'observar els propis «estils de cort».

Per la constitució 55 de 1510, en les sentències civils definitives s'havien d'expressar els motius de la decisió.

Es confirmà la força executiva de les sentències d'àrbitres i de jutges arbitradors, contra les quals només s'admetien les excepcions de dol, corrupció o lesió enormíssima (en aquest cas, sota caució) (const. 1481/1).

2.22. LA PAU I LA TRANQUIL·LITAT PÚBLIQUES

El que avui coneixem per *ordre públic* continuà fundant-se en alguns usatges i en el corpus ja establitzat i reiteradament ratificat de les constitucions de pau i treva (Constitucions, I, 10.11, i III, 10.3).

Els instruments propis que tenia la justícia reial per a fer respectar l'ordre públic (la pau i la tranquil·litat públiques) eren i restaren tothora patèticament insuficients: els algtzirs reials (que arribaren a un màxim de quatre), armats de les comissions dels quatre usatges, i els portantveus itinerants, amb un algtzir cada un. Això es féu encara més evident a mesura que es va anar acostant el col·lapse de l'ordre públic, al darrer terç del segle XVI o abans. Calgué sempre i cada cop més recórrer a la col·laboració de la població per a mantenir la delinqüència i la inseguretat dintre d'uns límits tolerables. Això, que durant l'edat mitjana responia a uns patrons generals a Europa, es va anar substituint per models d'actuació més professionals, mentre que el Principat continuà ancorat en un sistema d'acusat arcaisme.

El marc juridicoinstitucional d'aquesta col·laboració era l'obligació de tots els homes en edat de portar armes d'assistir, equipats per ells mateixos, a la convocatòria dels oficials reials, normalment el veguer, arran d'un procés de sometent per a empaitar i detenir algú sospitès d'haver comès un dels crims que justificaven el desencadenament d'aquest procés i la consegüent «clamor», o també, amb un caire més punitiu, d'unir-se en les mateixes condicions a la «pau» de la vegueria per a anar contra un delinqüent ja «separat i gitat de pau i treva». Una pragmàtica de Ferran el Catòlic de 1511 insisteix en el deure dels oficials reials de perseguir i capturar els bandits i l'obligació dels súbdits de coadjuvar-hi, a la vegada que imposa penes arbitràries contra els receptadors i fautors dels delinqüents. Dues associacions d'autoprotecció aprovades pel rei i integrades per municipis i eclesiàstics, el «sagramental vell», de 1257, i el «sagramental nou», de 1395, s'estenien per bona part de la Catalunya centreoriental amb facultats limitades.

Per contra, Ferran hagué d'admetre i reglamentar un costum social perfectament il·lícit però massa fermament implantat per a poder ésser eradicat: la venjança de morts, ferides i altres ofenses en parents, amics i valedors de l'ofensor. La constitució «Com instigant» (1503/40) en condicionava en certa manera la to-

lerància, tot i que no eximia de les penes previstes per a les violències a què donés lloc ni creava nous supòsits de guerra privada, com ho aclareix expressament en la notificació solemne de la intenció de revenja a la futura víctima i amb el decurs d'un termini de cinc dies per a intentar fer-la efectiva. L'incompliment d'aquests requisits constituïa un greu delictes, castigat amb penes duríssimes que, al cap de poc temps, es reduïren al gitament de pau i treva de l'infractor.

2.23. EL DRET PENAL I EL DRET PROCESSAL PENAL

Des d'almenys l'any 1507, els lloctinents generals publicaven, en començar el seu mandat, un edicte conegut per la *crida del llibret*. Consistia en una sèrie de disposicions (arribaren a ésser més de cent) sobre la repressió de delictes que afectaven particularment l'ordre públic i normes de caràcter policial. La seva condició edictal requeria que es renovessin cada vegada que canviava l'oficial que les havia emeses. I, malgrat el seu rang subordinat i d'aplicació, contenien innovacions com els agreujaments de penes i la creació de nous tipus d'infracció, cosa que provocà algunes protestes.

No és aquest el lloc adequat per a fer una anàlisi del procés penal català, d'altra banda prou interessant, i encara ho és menys per a descriure el dret substantiu, menys original. Diguem només que l'un i l'altre s'inspiraven fidelment en el model del dret comú romanocanònic, tot i que el primer, típicament oficial i inquisitiu, se n'apartava en una direcció clarament més favorable a l'enquesta que no pas a l'enquestat, sense que es pogués dir que fos inic ni menys arbitrari.

Quan, rebuda la declaració del sospitós en l'etapa indagatòria (dita expressivament «en ofensa»), aquest havia confessat la seva culpabilitat o es confirmaven els indicis contra ell, si no es tractava d'un delictes punit amb una pena corporal (és a dir, més dura que la «relegació» o el desterrament), calia relaxar-lo «a idònia manlleuta» (posar-lo en llibertat sota fermaça). Si l'inculpat era mantingut pres, hi havia un termini de vint-i-cinc dies per a enllestir l'enquesta quan el delictes s'havia comès a Catalunya; per als perpetrats a Aragó, València, Mallorca, Menorca o Eivissa, hi havia trenta dies, i quatre mesos per als comesos en altres països. L'enquesta havia d'ésser publicada dins els cinc dies següents a la seva conclusió (const. 1481/5).

2.24. EL DRET PRIVAT

La legislació civil catalana històrica, sempre amatent a regular les relacions econòmiques entre els cònjuges i les generacions amb una òptica netament favo-

nable a la conservació dels patrimonis de les classes benestants, s'orientà ja en aquesta etapa al reforçament de l'autoritat del *pater familias* sobre vius i morts, tendència que es confirmà en l'etapa següent.

La constitució 57 de 1510, «per proveir a molts desòrdens que s'és vist són estats fets per molts hòmens joves qui per jugar e per altres causes deshonestes han manllevat violaris e fetes altres obligacions, en gran destrucció de llurs patrimonis», prohibí als menors de vint-i-cinc anys no casats —encara que estiguessin emancipats— obligar-se per contracte sense el consentiment i la firma del pare.

L'any 1503 (const. 41) es féu obligatòria la insinuació de les donacions universals, de la major part del patrimoni i de més de cinc-cents florins, llevat de les fetes en consideració al matrimoni, si aquest tenia efecte. La solemnitat es preveia en benefici dels creditors censualistes i altres amb carta o albarà.

Per la constitució 14 de 1481 s'establí que les coses del reial patrimoni prescrivien al cap de vuitanta anys de possessió ininterrompuda sense títol. Segons les constitucions 56 i 57 de 1493, respectivament, les pagues dels servidors prescrivien al cap d'un any i els crèdits d'artistes i menestrals, al cap de tres.

En aquests anys no gaire brillants des del punt de vista econòmic, de les escasses novetats en matèria de dret mercantil, en què abans tan brillants aportacions es registraren (en l'àmbit marítim), només destaca la minuciosa reglamentació de les assegurances marítimes continguda en les ordinacions de 1484, que figuren en les edicions típiques del Llibre del Consolat de Mar.

3. ELS PRIMERS ÀUSTRIA

La segona etapa de l'evolució que ressenyem és la de vida normal de l'ordre redefinit i renovat sota Ferran II i transcorre sense brillantor, però amb vitalitat i capacitat d'adaptació (hom la pot qualificar com l'època de la modernització evolutiva del dret català), dins un ambient relativament mediocre i com més va més inquiet, sota el qual fermenten i s'agregen les tensions socials i les antinòmies polítiques que desemboquen en la crisi del final del segle XVI i el principi del XVII; aquesta crisi, emmascarada un moment darrere l'harmonia només aparent de la Cort de 1599, manifesta l'esgotament del sistema institucional vigent fins aleshores. Esgotament no pas necessàriament de les seves virtualitats intrínseques, però sí del seu funcionament real dins la monarquia hispànica, caracteritzat per la marginalitat i l'absentisme reial.

La normalitat jurídica d'aquests anys s'aprecia en el fet que els enfrontaments politicoinstitucionals, encara que foren espectaculars, no arribaren, com passà després, a plantejaments tràgics. Manquen, per tant, també grans innova-

cions d'aquest ordre —només tenim, ara i adés, ratificacions i consolidacions de principis i institucions ja consagrats—, alhora que, per contra, abunden com mai les rectificacions i els perfeccionaments en els camps no directament polítics del dret públic: administració de la justícia, pau i tranquil·litat públiques, dret penal, economia, etcètera, com correspon a un país «madur». Hom assisteix, això sí, a una moderada renovació del dret privat per a fer front als canvis socials operats d'ençà de la baixa edat mitjana i, amb menys fortuna, a la persistència de certs conflictes socials.

3.1. LA UNIÓ DEFINITIVA DE LES CORONES. LA MONARQUIA D'ESPANYA

La mort el 1516 de Ferran el Catòlic sense descendència del seu segon matrimoni amb Germana de Foix i l'accessió simultània del seu nét Carles d'Àustria als solis de Castella i Aragó, significaren l'autèntica i definitiva unió d'ambdues corones (que no data, doncs, com vol una desinformada o desinformadora versió, de 1479), que posà fi a la separació produïda el 1504 amb la mort d'Isabel I de Castella. Entre aquestes dues últimes dates, ambdós sobirans havien regnat separatament, cada un com a monarca dels regnes respectius, bé que amb un més o menys definit però prominent estatus de rei i reina consort i un actiu paper en la governació dels estats del seu cònjuge. L'adveniment de Carles I i l'estat mental de la seva mare, Joana, plantejaren una situació no prevista en les tradicions successòries de totes dues corones que hom resolgué proclamant Carles rei de Castella i Lleó conjuntament amb Joana, que ja hi regnava nominalment des de 1504 sota regències, i rei d'Aragó conjuntament amb la reina folla, que fins aleshores no hi havia regnat. Es trencava així, més en la teoria que en la pràctica, la norma de la Corona d'Aragó que admetia que les dones podien transmetre la dignitat reial, però no assumir-la a títol propi.

La vinculació dinàstica, purament personal, amb la Corona de Castella i els seus immensos dominis ultramarins, l'herència borgonyona (els Països Baixos i el Franc Comtat) i nous territoris italians (Milà), ocasionalment amb l'Imperi i durant un breu període amb Portugal i les seves possessions extraeuropees, no alterà damunt el paper la situació juridicoinstitucional de Catalunya. L'anomenada monarquia d'Espanya no desenvolupà cap més institució comuna que el Consell d'Estat (1522), que, sovint, amb l'afegit d'alguns experts en la matèria, es transformava en Consell de Guerra. La realitat política fou tota una altra. Com ja suggereixen els noms dels nous consells, la sobtada inclusió dels regnes de la Corona d'Aragó en un conjunt tan vast no podia deixar de condicionar de manera decisiva el funcionament d'unes institucions que havien estat pensades i havien servit per a

unes circumstàncies molt diferents. Les múltiples i diverses pressions derivades de la política exterior i les guerres de l'Imperi sotmeteren a una dura prova les capacitats de les nostres institucions.

Per als catalans, l'única conseqüència de caràcter específicament jurídic del decantament només a favor de la Corona de Castella del descobriment, la conquesta i la colonització de les Índies, com a resultat del testament de la reina Isabel, la redacció de les butlles pontifícies de 1493 i l'abandó tàcit dels seus drets per part de Ferran, fou de caràcter negatiu i derivà de la condició d'estrangers dels naturals de la Corona d'Aragó respecte dels nous i vastíssims dominis, malgrat la significativa participació que hi tingueren en els primers anys. Cal distingir-ne els efectes quant al dret de passar a instal·lar-s'hi, negat en principi —però concedit reiteradament en la pràctica a títol individual— i el de comerciar-hi, mai no negat però sí condicionat —amb diverses restriccions de dret o de fet al llarg del temps— pel monopoli legal que aplicava la Casa de Contractació de Sevilla.

L'any 1554, amb la definitiva constitució del Consell d'Itàlia, se separaren de l'àmbit de competència del Consell d'Aragó, i a tots els efectes pràctics de la Corona catalanoaragonesa, els regnes de Sicília i Nàpols, però no el de Sardènia.

3.2. UNA ESGLÉSIA (MÉS O MENYS) SOTA CONTROL

La butlla d'Adrià VI de 1523 no va fer més que confirmar allò que ja era norma consuetudinària: el dret del rei de presentar els titulars dels bisbats i les abadies consistorials d'ambdues corones.

El monarca de les Espanyes, gelós de les seves regalies eclesiàstiques (enumerades en un llarg dictamen de l'Audiència de 1511), hi afegí després la de defensor de la jurisdicció eclesiàstica ordinària (coincidint amb els desitjos dels seus súbdits) com a protector dels acords del Concili de Trento. Això llevava tot escrúpol a la interposició de la justícia reial entre un jutge delegat o comissari apostòlic i qualsevol —laic o eclesiàstic— que, sentint-se oprimat per ell, recorregués a la protecció. Aquesta intervenció (dita a Castella *recurso de fuerza* i a França *appel comme d'abus*) s'exercí al nostre país dintre els motlles de dues institucions de tradició purament catalanes: la citació del comissari *ad banchum regium* i el «recors per opressió» (amb la qual cosa s'assimilava els eclesiàstics del país amb els súbdits naturals).

Una butlla de Climent VII de l'any 1524 ratificà expressament l'obligació dels eclesiàstics de contribuir als impostos permanents del General i llur subjecció a la jurisdicció de la Diputació en la matèria, cosa que posà fi, de moment, a la pretensió d'alguns eclesiàstics d'ésser-ne exempts.

Per altra banda, els sobirans, que ja fruien des de 1509 dels ingressos de la butlla de la Croada (venda d'indulgències per a poder trencar el dejuni quaresmal), s'aprofitaren obertament de la condició de súbdits de l'autoritat absoluta del papa dels eclesiàstics de llurs dominis i obtingueren del pontífex altres «gràcies» que gravaven directament les rendes d'aquest estament: la «quarta» (quarta part de les rendes eclesiàstiques) (1560) i l'*excusado* o el delme de la casa més rica de la parròquia (1571), tot per a ajudar el rei en la defensa, l'exaltació i la propagació de la fe catòlica. D'aquesta manera, els eclesiàstics catalans —que no eren gaire rics i no solien percebre els delmes— es trobaven indefensos davant un impost addicional que no havien consentit en corts.

3.3. L'ORDENAMENT JURÍDIC I LA PRELACIÓ DE FONTS

El 1585 (cap. 24) hom disposa que es faci una nova compilació de les constitucions, que s'imprimí de 1588 a 1589. El tercer volum, que conté les «constitucions y altres drets de Cathalunya supèrfluos, contraris y corregits», constitueix la principal innovació del nou recull i suscita entre els juristes dubtes sobre l'autoritat de les qualificacions esmentades.

La Cort de 1599 fixa definitivament, després d'una evolució secular marcada pel rebuig primerenc i l'acceptació final del dret comú (usatge «Iudicium curiae», const. 1251/3, pragmàtica de 13 de febrer 1380, const. 1422/17, cap. 1409/2), l'ordre de prelació de les fonts per a la decisió de les causes a l'Audiència (de fet, de l'ordenament jurídic català en general). La constitució 40 d'aquell any disposa que cal aplicar, primerament, els usatges, les constitucions, els capítols de cort i altres drets, ço és, totes les normes generals i particulars, legislades i consuetudinàries, escrites i no escrites, produïdes al llarg dels segles al país, atès el joc de les normes de prevalença, derogació o abrogació que en determinen la vigència: en primer lloc, el dret de la terra; en segon lloc, en allò que no hi és previst, el dret comú, especificat primer el dret canònic i després el dret romà; en tercer lloc, les doctrines dels doctors, triades segons criteris de nombre, autoritat relativa, recepció en la pràctica, analogia, etcètera, elaborats per la mateixa doctrina; en darrer terme, i a manca d'una disposició pertinent en aquestes fonts, l'equitat, però no lliurada a l'arbitri del jutge, sinó «regulada y conforme a les regles del dret comú y que aporten los doctors sobre matèria d'equitat». En la mateixa Cort (const. 16) es recorda (potser perquè es cregué convenient, vistos els temps que corrien) el principi segons el qual «les constitucions de Cathalunya, capítols y actes de cort no pугan ésser revocades, alterades ni suspeses si no en Corts Generals, y que si lo contrari serà fet que no tinga ninguna forsa ni valor». Hom ratifica així el lloc preminent

i excepcional que les lleis generals paccionades ocupen en l'ordenament positiu català.

Cal fer notar que en el volum III de la compilació de 1588 (i, per tant, tampoc en el corresponent de 1704) no es recull cap pragmàtica posterior a 1542, tot i que mentrestant se n'havien promulgat de noves, algunes directament relacionades amb les crisis institucionals d'aquest període i del següent.

Això demostra l'esgotament d'aquest tipus de legislació reial, arraconat materialment per l'expansió de les lleis paccionades i severament restringit en la seva utilització per l'evolució doctrinal.

3.4. LA PRESERVACIÓ DE LA LEGALITAT

Sembla —no ho podem assegurar— que durant el regnat de Carles I i la major part del de Felip I (II de Castella) la constitució «Poc valria» i les disposicions complementàries van ésser aplicades de manera, en conjunt, satisfactòria. Almenys no trobem cap plantejament polèmic en aquest sentit.

Sorprenen, doncs, algunes formulacions del capítol de cort 81 de 1599. Els braços hi demanen que «sia tornat en ús i tinga força de Constitució» el capítol (sic) de l'observança. La «Poc valria» no està pas redactada com un capítol de cort ni sembla haver tingut caràcter temporal. Potser traspua ací el malcontentament davant els molts greuges acumulats en aquesta Cort General. Hom voldria que fossin compresos en el règim de la constitució, és a dir, que hom pogués quere'llar-se amb els doctors i jutges de cort de l'Audiència encara que haguessin actuat «feta conclusió» (consultat el parer de la sala) en una causa declarada per ells. La decretació reial («Plau a Sa Magestat que es serve lo dit Capítol, llevats tots abusos») decebé aquestes esperances.

Per la constitució 9 de la Cort de 1599, hom prohibí expressament al lloctinent, el portantveus del governador i altres oficials reials, l'expedició d'edictes o crides contraris a les constitucions i els capítols de cort, i comminà les penes dels contrafaedors als assessors que les autoritzessin.

3.5. LA SEURETAT PERSONAL. DRETS I GARANTIES

No disminuí pas, en aquesta etapa, la preocupació dels braços per les detencions irregulars. El 1564 hom determinà (const. 13) que, si algun algtzgir ordinari o extraordinari prenia algú en crim flagrant sense provisió de captura, havia de deixar el pres en poder del jutge ordinari del districte. En la Cort de 1599 (cap. 21)

es tractà de voltar de cauteles les captures per causes usuràries i agabellaments (acaparaments), ocasió segurament d'abusos per part de jutges inferiors. I arran dels greuges inferits per detencions arbitràries ordenades només amb la signatura del virrei («memorials de cambra»), els braços demanaren que, en el cas del lloctinent general, només es pogués capturar *de mandato* amb una provisió d'un jutge de cort o en crim flagrant (cap. 19), però el «plau» reial es limità a manar que se servessin les constitucions.

Hom admetia, tanmateix, en virtut de la regla «male captus sed bene detentus», que un jutge competent dictés una provisió de captura contra un sospitós en casos de delictes greus, quan hi havia perill imminent de fuga i quan el magistrat estava segur que obtindria proves, encara que no constessin en l'acta de l'«enquesta general» (indagatòria) indicis suficients, ni tan sols el cos del delicte, sempre que els fets justificuessin després l'encert de la mesura.

El capturat podia fer valer, al·legant la incompetència del jutge, l'existència d'un guiatge (salconduit) o qualsevol irregularitat del procediment, l'anomenada *excepció de mala captura*, que calia resoldre per separat en trenta dies comptats des de la detenció i la resolució de la qual no es podia ajornar fins a la sentència definitiva (cap. 1585/1). Si l'excepció era admesa, el capturat havia d'ésser posat en llibertat, de manera que pogués tornar a lloc segur i no fos fàcil tornar-lo a agafar. Cal dir que a Catalunya l'estructura del procés penal feia que l'indagat, al qual no calia revelar en l'etapa «ofensiva» ni tan sols el crim de què se'l sospitava autor, a menys que invoqués un guiatge o la incompetència manifesta del jutge, rarament pogués oposar l'excepció abans de la publicació de l'enquesta.

El recurs per opressió, o per causa d'opressió, arma d'elecció contra les detencions arbitràries, provenia de la disposició de l'usatge «Alium namque», segons la qual una de les obligacions dels comtes de Barcelona era que «m'antenguessen l'opremut»; més en general, s'hi deia que «el Senyor Rei no podia de cap manera desprendre's d'aquesta regalia perquè seria expulsar els súbdits de la seva potestat, ço que no pot fer». Tothom podia, doncs, recórrer a la protecció del príncep o del seu representant o vicari, tant si es trobava pres en mans d'un jutge reial o un baró i recorria contra els procediments i la captura, com si només tenia por d'ésser agafat injustament o, un cop capturat, fugia. En els dos darrers casos es deia que havia pres el camí de la cort reial (recurs *per arreptionem itineris*). També existia el recurs contra la sentència injusta, que es transformà en recurs quasi ordinari, i fins i tot contra l'opressió en matèria civil; es va fer servir alguna vegada per a deslliurar un home injustament internat en quarantena en una de les portes de Barcelona. El procediment, regulat minuciosament més per la pràctica que no pas per la legislació (const. 1537/16, 1564/1 i 1564/26), comportava la intervenció protectora del Reial Consell en una sèrie de modalitats i configura una de les

més notables creacions de la tradició jurídica pública catalana. És l'equivalent de l'expressió *habeas corpus (ad subjiciendum)* i respon al mateix plantejament jurídic.

Si algun delinqüent condemnat per un baró competent recorre al Reial Consell i aquest declara que el recurs no pertoca, el tribunal ha de tornar el procés a la jurisdicció *a quo*, sense poder «remetre» el condemnat per via de composició ni posar «traves o cua» al baró, obligant-lo a decidir la causa amb vot dels doctors del Consell; el baró pot, en qualsevol cas, executar la sentència sense recurs ulterior (cap. 57 de la Cort de 1599).

Els càrcers reials de Barcelona eren visitats cada setmana pels doctors del Reial Consell amb algun dels jutges de cort per a examinar en quin estat es trobaven les causes dels presos (const. 1493/3). Un cop proveïda la llibertat definitiva o provisional d'un presoner, calia fer immediatament l'albarà pel qual s'ordenava al carceller que el deslliurés, sense que el lloctinent o el portantveus ni el regent de la tresoreria ho poguessin retardar (const. 1534/3). I, acabada la visita, el regent de la cancelleria, els jutges de cort o l'escrivà actuari havien de dir «a qualsevol persona la conclusió que s'haurà feta en la causa de la persona de la qual los serà feta demanda», a fi i efecte que, si el pres havia d'ésser deslliurat, es pogués exigir l'execució immediata de la conclusió adoptada (const. 1599/53). Igualment, el mateix interessat, un parent, un amic o la mateixa Diputació podien instar davant el lloctinent que tot condemnat a la pena de galeres que l'hagués complert fos posat en llibertat (cap. 1585/20); amb això es procurava evitar la pràctica, introduïda a les galeres de Castella, de retenir els forçats sota la denominació paradoxal de *buenavoyas forzados* (els *buenavoyas*, en català *bonavoies* —de l'italià *buona voglia*—, eren els remers lliures a sou).

Els jutges de cort visitaven per torn les presons el primer dia jurídic de cada mes «per remediar les vexacions y agravis que los escarcellers y guardes [...] fan als presos y los treballs y misèries que patexen se pujan millor y més promptament remediar» (const. 1599/25), car, segons el dret comú, les presons (preventives) són per a custòdia, i no per a càstig dels presos. Hi havia, a més, la visita que, en absència del lloctinent, feien els consellers de la ciutat amb el veguer (els mateixos a qui tocava en aquesta situació fer el juí de prohoms) per a veure per què estaven encarcerats els presos i en quin estat es trobaven llurs causes i fer per manera que els presos «no sien vexats e en llur justícia sien expeditos» (pragmàtica d'11 de març de 1368), i la visita del lloctinent amb l'Audiència en festes assenyalades per a deslliurar graciosament perseguits d'ofici per causes lleus.

3.6. FUTURS EXPULSATS I NOUS EXCLOSOS

La població musulmana de Catalunya —relativament abundant al Baix Segre i especialment a la Ribera d'Ebre, però de molt menor pes en conjunt que la d'Aragó i, sobretot, la de València— cessà d'existir legalment a partir de l'any 1526. Des de llavors, els seus descendents, els anomenats *moriscos*, tots ells batejats, figura ven nominalment com a cristians i molts ho eren realment, mesclats de més o menys llarga data amb els cristians vells, mentre que d'altres practicaven encara la religió de llurs pares, amb la integritat i la puresa que l'aïllament, el baix nivell cultural i la por d'ésser expulsats els permetien.

La presència al país d'una nova població alienígena, els *bomians* (bohemians) o gitanos, provocà, juntament amb sentiments de perplexitat i d'alarma davant la seva mobilitat i peculiar manera de viure, una reacció de rebuig manifestada en una sèrie de disposicions que ja començà en el període anterior (const. 1512/17, 1542/19, 1553/25), orientades a l'expulsió d'aquest poble. La constitució 1585/45, per contra, sembla que accepta el fet consumat del seu establiment al Principat i només procura, sempre en un marc repressiu, la seva assimilació i l'eliminació del nomadisme.

Fa l'efecte que l'odiosa qüestió de la «llimpiesa de sang» jueva o mora no tingué a Catalunya tanta repercussió social com, per exemple, a Castella, si bé no en manquen exemples, alguns dels quals guanyen en antiguitat els castellans.

3.7. LA INQUISICIÓ

Continuaren, i no acabaren, en aquest període, els esforços dels catalans per adaptar l'actuació de la Inquisició a l'ordenament politicojurídic del Principat. La concòrdia de 1512 fou ratificada i ampliada en la Cort de 1520 pel bisbe de Tortosa, també inquisidor general, i les constitucions 1549/51 i els capítols de cort 22-36 de 1599 tractaren de retallar les atribucions del Sant Ofici en matèria de jurisdicció quant al nombre de familiars (oficials executius del tribunal) i de cercar una certa «nacionalització» de la institució, alhora que miraren, infructuosament, d'integrar la jurisdicció inquisitorial en la reial o aconseguir almenys que els conflictes entre ambdues es resolguessin pel procediment previst en la concòrdia de la reina Elionor i el cardenal de Comenge, disposicions que, però, no tingueren plena aplicació per manca de confirmació pontifícia. Hom arribà, tanmateix, a confinar quasi totalment l'activitat del tribunal a les causes de fe, restringir el for inquisitorial als oficials efectius assalariats i a llurs mullers, autoritzar els jutges reials i els barons a extreure delinqüents de les cases d'aquests

oficials, limitar el nombre de familiars, fer-los pagar els impostos generals, i locals, i barrar als funcionaris de la Inquisició l'accés a la judicatura local i el regiment municipal, amb la consegüent pèrdua de prestigi social (per contrast, per exemple, amb el que passava a Sicília, on fins els membres de l'alta noblesa es feien nomenar familiars per tal d'escapar a la jurisdicció ordinària).

3.8. ESTRANGERS I CATALANS

La convivència amb d'altres regnes i territoris, normal i inveterada dins la Corona d'Aragó, augmentà enormement la seva complexitat durant els anys 1479-1504 i, sobretot després de 1516, requerí en un aspecte noves precisions i una constant vigilància. Apareix en la normativa catalana una nova classe d'estrangers amb tracte preferent, més àmplia que la dels naturals de la Corona: la dels altres súbdits «de la senyoria del Senyor Rei». Més important que les facilitats que hom els pogués concedir per a l'exercici del comerç o dels oficis manuals, és el fet que aquests nous semiestrangers, especialment els castellans, penetren en la mateixa estructura institucional catalanoaragonesa. A llur presència per conducte de la nova Inquisició s'afegeixen ara els òrgans de la més alta representació del rei absent: la lloctinència i la capitania general (i, amb aquesta, els comandaments militars) i, a tongades, fins i tot la mateixa presidència del Consell d'Aragó.

Hi hagué, doncs, en aquesta etapa, abundants ocasions (reflectides en la legislació) per a reiterar l'exigència que els oficials públics fossin catalans.

S'intensificà en aquesta època la lluita dels braços per la catalanitat de la clerecia. La regla original era que els oficis i beneficis eclesiàstics podien recaure en qualsevol natural de la Corona (const. 1491/1). En la Cort de 1534 (const. 1) hom reservà als catalans els abadiats postpontificals (no exempts) i els priorats no electius, dignitats i beneficis, amb cura d'ànimes o sense, del patronat reial o no, però el rei es negà a incloure-hi les prelatures. El capítol de cort 24 de 1547, tot reiterant aquesta llei, la custòdia de la qual confia a la Deputació, es plany de la manca de reciprocitat per part d'Aragó, València i Castella de cara als catalans, mentre que llurs naturals són admesos a Catalunya, «ahont los patrimonis dels militars y altres són més exiguos que en los predits Regnes».

El 1553 (const. 28) hom tornà a demanar que tots els oficis eclesiàstics es proveïssin amb naturals, i altre cop el «plau» reial n'exceptuà les prelatures.

3.9. EL TRIBUNAL DEL BREU

A petició de Carles I, un breu del papa Climent VII creà, l'any 1525, una jurisdicció eclesiàstica delegada especial, dita per aquest motiu el Tribunal del Breu Apostòlic, per a jutjar els delictes «atroços» comesos per eclesiàstics —la punició dels quals corresponia a la justícia secular— a fi i efecte de declarar-ne l'«atrocitat» i procedir ràpidament a la degradació de l'imputat, condició prèvia indispensable perquè l'autoritat laica el pogués condemnar a una pena corporal. A diferència d'altres països, on n'eren exempts, a Catalunya els eclesiàstics delinqüents podien ésser torturats i condemnats a les penes de mort o de galeres. Presidia el Tribunal el comissari del Breu, que era el bisbe de Girona, assistit de dos o tres assessors, subdelegat, advocat i procurador fiscal, i escrivans; el jutge delegat d'apel·lacions era el bisbe de Vic. Els prelats d'aquesta zona havien estat escollits perquè fou allí on durant molt més temps sovintejà la implicació de clergues en fets delictius greus, relacionats o no amb el bandolerisme: l'any 1622, uns monjos descontents mataren l'abat de Banyoles mentre dormia, fent-li esclatar sota el llit una bóta de pólvora. Els braços aconseguiren (const. 1599/73, 1599/74, 1599/75 i 1599/76) una major flexibilització del Tribunal, però sense arribar a suprimir-lo, com hauria volgut el braç eclesiàstic.

3.10. LA REIAL CASA I CORT

L'antiga Reial Casa i Cort dels reis d'Aragó, ja arraconada en gran manera arran de la unió amb Castella, desapareix pràcticament (com gairebé la castellana) amb l'adopció l'any 1548 de l'estructura i el cerimonial de la de Borgonya, singularment inadaptada, pel seu caràcter unitari, a la pluralitat de regnes de la monarquia. Resten només, quan no són mers títols, els oficis que conserven o han adquirit una significació institucional activa, com els de canceller, protonotari, secretari, escrivà, tresorer, mestre racional, algutzir i porter.

3.11. ELS OFICIALS PÚBLICS: LA VISITA

La visita és una institució d'origen eclesiàstic que consisteix en el trasllat periòdic o ocasional, en persona o mitjançant un delegat, d'un superior a un lloc on exerceixen llurs funcions els seus subordinats amb la finalitat d'escoltar i investigar les denúncies d'irregularitats i abusos que es formulin contra ells, i castigar-los en conseqüència. Després d'uns primers intents (cap. 1419/3 i const. 1510/60), es

fan, durant el segle XVI, diverses provatures per a regular la visita dels oficials reials superiors no obligats a tenir taula i, especialment, els magistrats de la Reial Audiència, que, en determinades circumstàncies, s'escapaven parcialment del judici de contrafacció (cap. 1542/6, 1547/1, 1599/5 i 1599/6).

Segons el sistema de 1599, un visitador, natural de la Corona però no català ni amb interessos a Catalunya, rebia les deposicions de tots els oficials no tinguts a taula, a instància d'una part o del fisc, i fins i tot examinava memorials secrets, i dictava sentència amb l'assessorament de dos adjunts, també de la Corona i no catalans ni membres del Consell d'Aragó, la qual era apel·lable davant dit Consell. La visita es feia a càrrec del General. La institució tingué una vida precària, perdé regularitat i acabà no funcionant.

També la Diputació tenia un sistema de visita. Els barons podien igualment girar visita a llurs oficials.

3.12. *VICES REGIAE* I PROTESTES

La llarga *vice regia* després de la mort de Ferran el Catòlic acabà tot just quan Carles I, que feia dos mesos que era a Barcelona, prestà jurament com a comte sobirà. En abdicar l'emperador, Joana de Portugal, germana de Felip I i lloctinent seva als regnes peninsulars, ratificà el lloctinent anterior, el qual, després d'una curta *vice regia*, va ésser acceptat sota protesta (ço és, amb reserva expressa del dret), malgrat que el nou rei encara no havia prestat jurament. S'inaugurà així una solució que després s'aplicà manta vegada: el 1598, en morir Felip I (II de Castella); quan morí Felip II (III) sense prèvia *vice regia*; o el 1622-1623 en acabar el trienni del duc d'Alcalá, sense que el rei encara no hagués prestat jurament (ho féu el 1626, sense que s'hagués obert la *vice regia*). Ni Lluís XIII ni Lluís XIV prestaren el jurament preceptiu a Barcelona. Tampoc no ho va fer mai Carles II, tots els lloctinents del qual foren admesos sota protesta, amb alguna *vice regia*. Finalment, quan morí Carles, els catalans arribaren a admetre, igualment sota protesta i ateses les circumstàncies, que l'últim lloctinent del difunt reiniciés, després d'un breu interval, el ple exercici de les seves funcions en nom de Felip IV (V), sense un nou nomenament. Poc després es tornà a la «normalitat»: nou virrei, sense que el rei hagués encara prestat jurament, acceptat sota protesta.

3.13. EL LLOCTINENT I CAPITÀ GENERAL

La confirmació del definitiu absentisme reial, insinuada al final del regnat de Felip I, comptat, sumada a tots els altres factors historicopolítics que s'han es-

mentat, la condició necessària per a un allunyament ara cultural i psicològic entre el cap de la monarquia hispànica i els seus súbdits catalans. Dir que els Àustria espanyols es castellanitzaren ràpidament és poc. A les considerables diferències entre les mentalitats juridicoinstitucionals dels pobles s'afegí un desfasament en la recepció respectiva de les innovacions ideològiques del moment: mentre que els monarques —d'aquí i de pertot— es «modernitzaven» (foren, de fet, uns dels actors principals del procés), els titulars i els inspiradors de les institucions de Catalunya, i segurament la gran massa d'aquells en nom dels quals actuaven, s'aferraren a uns principis d'arrel medieval, tot amb tot moralment superiors, que d'altra banda saberen desenvolupar meravellosament. No els en podem fer retret, ni foren els únics que a l'Europa dels segles XVI i sobretot XVII saberen oposar-se lúcidament als avenços constants de l'autoritat monàrquica, molt sovint impulsats per ambicions efímeres i consideracions oportunistiques d'escassa volada que la famosa eficàcia de les noves tècniques de poder, ni tan noves ni tan eficaces, i l'esplendor de les corts tardorenaixentistes i barroques, arribaven a emascarar però no a ennobrir.

Pel que fa a la inserció *inspública* de la lloctinença, es pot dir, sense entrar en el detall dels episodis de la història política, en aquestes èpoques també quasi sempre història judicial, que el lloctinent es trobava en l'entrecreuament més tens i alhora més dèbil de les línies d'autoritat i responsabilitat de les institucions. Investit de la representació general però incompleta del rei, incompleta no sols per instruccions que restringien aquesta representació, sinó perquè una carta trigava dos dies a arribar de Madrid, havia de batre's en primera línia en la dialèctica institucional quotidiana pròpia del pactisme, mentre que, per altra banda, com a capità general li esqueia una tasca de preparació militar i de defensa, amb el suport d'un centre mai sobreproveït d'homes i de diners i amb el gasiu ajut del país que tenia encomanat. Aquesta fou, de moment, la principal font de conflictes. Era temptador de fer com a capità general, empès per les urgències de la cosa bèl·lica, menys reglamentada, allò que no s'hauria gosat emprendre com a encarnació de la justícia. Així, se succeïen gairebé impremeditadament les extralimitacions i invasions d'una esfera de competència en l'altra i en els drets dels súbdits que no eren subordinats. Quan a aquesta línia de tensió se sumà l'agreuament de la situació interna a causa del bandolerisme i de les lluites de faccions, les transgressions es transformaren en violacions directes dels drets i les llibertats, precisament dels grups socials més influents i insubmisos. No es tracta de comprendre ni encara menys de justificar l'acció d'alguns dels lloctinents dels Àustria, sinó d'entendre que la institució, tal com estava estructurada i en commixió amb el comandament militar, no podia, en les circumstàncies indicades i en el marc jurídic que anem descrivint, produir fruits més satisfactoris.

3.14. LES INSTITUCIONS REIALS: LA REIAL AUDIÈNCIA I EL REIAL CONSELL, JUSTÍCIA I PODER

En la Cort de 1564 (const. 2) es creà un Reial Consell Criminal, amb vuit doctors i els dos jutges de cort, que fou abolit en la de 1585 (const. 116), a la vegada que s'establí una nova sala per a la tercera instància civil, amb sis doctors que, per a les causes criminals, es reunien amb tres jutges de cort.

L'any 1599 es procedí a una nova reforma: es reduí el nombre de doctors de sis a cinc per a cada sala (const. 52) i d'aleshores endavant hi haurien dues sales civils més una tercera per a la suplicació i l'apel·lació, augmentada, en els casos criminals, amb tres jutges de cort (cap. 1599/1 a 1599/3). El mateix any, la Cort renuncià a presentar una terna per al nomenament dels doctors; des d'aleshores, el va fer el rei tot sol, informat secretament (cap. 1599/58).

La tercera sala, presidida pel lloctinent, amb els jutges de cort i els regents de la cancelleria i la tresoreria, constituïa l'òrgan d'assessorament del delegat del rei en matèries de gràcia i de govern i rebia el nom de Reial Consell. A partir d'aquest moment, s'estabilitzà la denominació conjunta de Reial Audiència i Reial Consell.

L'emfiteusi fou objecte al segle XVI d'algunes disposicions circumstancials per a garantir els drets dels senyors directes.

3.15. LA PLENITUD DEL MUNICIPI TRADICIONAL: LES UNIVERSITATS

Els segles XVI i XVII foren, en certa manera, l'època daurada de les ciutats, més que per un augment de la prosperitat o del poder, perquè s'havien transformat en el centre de la vida social pel fet que la noblesa havia corregut a instal·lar-s'hi. Els governs municipals rivalitzaven entre si en festes i cerimònies, mentre que les institucions del regiment local havien arribat a un grau de maduresa difícil de superar. Les poblacions petites que no en tenien s'afanyaven a obtenir del rei o del baró respectiu privilegis de regiment, exempcions i impositcions, i totes les altres s'afanyaven a millorar i augmentar els que ja posseïen.

D'aquesta manera una mica exterior i exhibicionista va tenir lloc el moment d'apogeu de les organitzacions professionals, dites a Catalunya *col·legis d'artistes* (els menestrals més considerats) i *confraries d'oficis*. Eren associacions d'ajuda i protecció mútua d'origen religiós on s'havien acollit diverses professions més o menys afins sense perdre mai, però, llur aspecte devocional i caritatiu; hi havia afiliats només en l'aspecte religiós i d'altres que hi estaven vinculats per motius professionals, al costat dels qui combinaven ambdues facetes.

Sota la pompa dels festeigs gremials, s'ocultaven, però, en aquesta època, els gèrmens de l'encarcament i la ineficiència, alhora que es desenvolupaven ràpidament fora dels nuclis urbans indústries que fugien de les reglamentacions i restriccions monopolístiques dels oficis. Cal dir que, almenys a Barcelona, els consellers i el Consell de Cent solien decantar-se per la llibertat professional i contra el monopoli de les confraries.

3.16. LA DIPUTACIÓ I CASA DEL GENERAL

Més que no pas el capítol 5 del nou redreç de 1599, sembla que va ser la constitució 45 del mateix any la que establí clarament el caràcter preceptiu de la intervenció d'ofici del síndic del General en defensa de la legalitat, «sempre que s'entendrà que algun oficial reial ha contrafet [...], a instància de part o sens ella, y sens preceïr supplicatió alguna».

El capítol 2 del redreç de 1599 reconegué expressament, amb algun precedent particular, allò que es podia deduir de l'abast general de la missió «constitucional» dels diputats i oïdors: podien gastar les «pecúnies» del General en la defensa dels «drets y llibertats de la terra».

En la Cort de 1599 s'aprovà, pel capítol de cort 63, la creació d'una esquadra de quatre galeres (el rei preveia en la seva decretació ampliar-ne el nombre) per a la protecció de les costes i els mars de Catalunya contra la pirateria turca i barbaresca que tants danys infligia no solament al comerç marítim, sinó també a les poblacions del litoral català. La flota, finançada principalment amb tributs extraordinaris (sobre les cartes de jugar, les exportacions de fruita seca, mel, grans, pesca, vi, oli, cuirs adobats i diverses manufactures, les importacions de sedes i la llana en trànsit) que li eren exclusivament destinats (en veurem després la imprevista evolució), i la venda d'un censal, fou minuciosament regulada pel que fa al comandament, la dotació i l'operació, i si bé era posada sota l'autoritat d'un general nomenat pel rei, era mantinguda a càrrec de la Deputació del General, la qual hi exercia diverses facultats de control; altres disposicions tendien a assegurar-ne la catalanitat. Lamentablement, l'actuació del petit estol estigué molt per sota de les esperances que hom hi havia dipositat, i la posterior evolució de la vida política del país impedí de corregir-ne les deficiències i els abusos i, en definitiva, d'evitar-ne la supressió. Cal dir que aquest singular experiment d'una marina «nacional» i no reial no feia més que reproduir, amb estranya continuïtat, l'intervencionisme dels braços en la gestió de la cosa militar durant el segle XIV i part del XV. A part d'aquest experiment, del pagament directe dels salaris d'alguns alts oficials (const. 1493/11 i 1512/3) i dels premis per la captura de bandolers de 1585 a 1625,

poca cosa més es pot esmentar com a funció administrativa de la Diputació, la qual, a diferència d'altres entitats anàlogues d'Europa, mai no es convertí en res que remotament s'assemblés a un govern.

3.17. LA PAU I LA TRANQUIL·LITAT PÚBLIQUES

Consolidats des de feia temps llurs efectes polítics, decisius en els segles XI i XII per a l'establiment de l'autoritat del príncep i la construcció de l'Estat, les constitucions de pau i treva foren reiteradament objecte de ratificació (per exemple, en les corts de 1510, 1520, 1537, 1542, 1553 i 1599), ara ja només com a fonament legal dels drets i les obligacions en matèria d'ordre públic i del procediment i les sancions aplicables als qui el pertorbessin. A aquestes normes s'afegeixen tot al llarg del període considerat les disposicions policials contingudes en la «Crida del llibret», com també, en general, les intervencions d'aquest caràcter del lloctinent, gairebé indistingibles en temps de guerra o discòrdia civil de la seva actuació com a capità general, i ocasió, unes i altres, del plantejament d'esmolades controvèrsies constitucionals. El cert és que la manca d'un desenvolupament complet (només en part deguda a la progressiva rarificació de les innovacions legislatives, precisament quan feien més falta) de la regulació del tema —no s'arribà mai a estatuir una pau pública general i perpètua— donà lloc a aquestes incertituds i extralimitacions.

Entre les facultats la delegació de les quals era reiteradament protestada per les institucions representatives del país, figuraven quatre regalies de caràcter penal, les regalies per antonomàsia, indispensables per al manteniment de l'ordre públic i que per aquesta raó es va acabar tolerant que fossin exercides pel lloctinent i, per subdelegació d'aquest, per altres oficials reials. Eren les fundades en els usatges «Auctoritate et rogatu II» (trencament de la protecció atorgada a qui «anava» a la potestat, romania amb aquesta o en tornava i, en general, qualsevol atemptat contra l'administració de la justícia), «Simili modo» (facultat d'imposar treves als enfrontats en una guerra privada i punir els qui les trenquessin i, en general, els qui violessin l'«emparament» del príncep), «Moneta» (falsificació o alteració de la moneda) i «Camini et stratae» (trencament de la pau permanent que protegia els camins i les rutes marítimes, i els qui hi transitaven). Totes aquestes regalies eren enrobustides per procediments expeditius especials i fortes sancions.

Els lloctinents procuraren organitzar el sometent fixant en la «Crida del llibret» el nombre d'homes elegits («elets del sometén») que tenien l'obligació especial de mantenir-se a punt amb l'armament necessari, sense que això eximís la resta de la població de «seguir el so», arribat el cas. Podien alçar el sometent, a més dels oficials locals, o els portantveus on eren presents, el rei o el seu lloctinent, amb

el vot favorable del Reial Consell, a més d'una vegueria i de fora estant, i fins i tot un sometent general a tot el país.

Els lloctinents promogueren, a més, en ple auge del bandolerisme, les anomenades *unions i germandats d'armes*, associacions de pobles que mantenien un nombre determinat d'homes armats per a la lluita contra els delinqüents i donaven una garantia col·lectiva pels danys que aquests poguessin ocasionar. Les unions, que tingueren una rebrotada al començament del segle XVII, obtingueren uns resultats només parcials i, en algun cas, acabaren mesclant-se en les mateixes lluites de bàndols.

A part de les crides dels lloctinents, el rei i les corts mateixes promulgaren en aquesta època una profusa legislació repressiva i preventiva amb la qual hom procurava estintolar el periclitant edifici de l'ordre públic. Citem, en particular, per la seva data, la pragmàtica de 1539, la lectura de la qual pot fer dubtar a qualsevol que el problema havia començat en el darrer terç del segle.

El rei es negà (cap. 1599/85) a estendre a tots els processats, incloent-hi els que eren jutjats per via de regalia o *evocata causa*, els terminis per a instruir l'enquesta.

3.18. EL DRET PRIVAT

Diverses lleis aprovades en corts durant aquests anys —prova del consens social al seu entorn i de l'actiu interès que hi posen els estaments presents en l'assemblea legislativa— s'orienten decididament a reforçar la solidesa i la continuïtat de les famílies (en principi, de les benestants, però amb potencialitats més generals). Això no es féu pas, en general, per la via de la consolidació de la solidaritat del grup familiar. Només la constitució 95 de 1585 preveu que els béns adquirits de sa mare per l'impúber passin als germans o altres parents materns fins al quart grau. La solució preferida fou, però, una peculiar recuperació de la més genuïna tradició romana, centrada en l'autoritat del *pater familias*.

Així, en la Cort de 1585 (const. 20) hom estengué als fills de més de vint-i-cinc anys que romanien sotmesos a la potestat del pare la prohibició de 1510 d'obligar-se per contracte sense el seu consentiment. (A Catalunya, l'emancipació, si no era per acte exprés, només es produïa en casar-se... amb el beneplàcit patern.) El crèdit i l'autonomia econòmica del fill es veien també limitades perquè en la Cort de 1564 es disposà que no es podia executar la llegítima dels fills deutors en vida del pare.

L'any 1547 (const. 54) s'estengué a tot el territori una pragmàtica atorgada el 1343 a Barcelona sobre la llegítima dels néts i el 1585, «zelant per la conservació

de les cases principals», la constitució 94 generalitzà el seu límit —que fins aleshores era només privilegi o llei local de Barcelona— a la quarta part (quarta falcídia) per a repartir entre tots els fills, fos quin fos el seu nombre, tot afegint que es podria pagar en diners o en immobles, a opció de l'hereu. Anàlogament, en la Cort de 1599 es disposà, «per conservar los patrimonis dels poblats en lo present principat de Catalunya i comtats de Rosselló i Cerdanya», que els pares podien prohibir de manera expressa en el testament als fills hereus gravats la detracció de la quarta trebel·liànica en traspasar l'heretat als fideïcomissaris (const. 27). Altres constitucions (1547/55, 1553/1 i 1599/28) regularen l'obligació de l'hereu gravat de fer inventari en acceptar l'heretat i determinaren les conseqüències de l'omissió. La constitució 19 de 1585 estatuí que durant la vida del pare o de la mare no es podia fer cap execució en llurs béns per raó de la llegítima dels fills.

Ja des del regnat del mateix àrbitre de Guadalupe i tot al llarg del segle XVI, amb projectes anàlegs avortats pel fracàs de la Cort de 1626-1632, trobem una abundosa i reiterativa legislació —senyal de la seva molt relativa eficàcia— que tracta de consolidar l'ordre social i econòmic implantat per la famosa sentència. Concretament, es tracta de garantir el control de les alienacions de terres feudals i emfitèutiques pels senyors directes, amb la consegüent percepció de lluïsmes i foriscapis, i el que exerceixen els mateixos senyors sobre les deduccions de parts de collita.

4. UN SEGLE SENSE CORTS. CATALUNYA I LA CRISI DE LA MONARQUIA

La tercera etapa és de conservació i obligada reflexió, marcada com és pel fenomen inaudit d'una sequera legislativa pràcticament total. No és pas, però, una època d'esterilitat jurídica, si més no des del punt de vista del pensament. Car, tot i la cruesa dels conflictes que s'hi plantegen (o potser per això mateix), la contraposició entre els fonaments culturals i ideològics de les institucions públiques del país i un ambient hispànic i europeu cada cop més hostil, dóna tanmateix lloc, pel que fa al dret públic, al desenvolupament analític i a la formulació expressa d'alguns principis jurídics que fins a aquell moment no havien arribat a concretar-se plenament. Fou certament l'època de les esperances decebudes, tant per causa de les frustrades corts de començament de segle i, més tard, de l'irremeiable absentisme de Carles II, com per la volatilització de les iniciatives empreses arran de la momentània adhesió de les institucions representatives a la Corona francesa, l'únic resultat permanent de la qual va ésser la incorporació d'una part substancial del país a una sobirania estrangera i la seva submissió precisament al tipus de règim

que hom havia tractat d'esquivar. Fou, però, també l'època de l'agonia (en el sentit etimològic de «lluita») del dret i les institucions del país i l'ocasió perquè, com dèiem abans, els millors juristes —i en aquells moments tot es defensava a Europa, amb més o menys bona fe, en termes jurídics— concretessin els principis i els ideals que animaven el règim institucional de Catalunya, en l'apassionament de les batalles judicials i polèmiques on els havien de defensar o en les més reposades elaboracions i propostes de la tractadística.

4.1. LA CRISI DE LA INSERCIÓ EN LA MONARQUIA D'ESPANYA

Les tensions acumulades per l'imperfecte encaix de Catalunya dins la monarquia d'Espanya —o, més ben dit, l'imperfecte encaix entre si de les diverses parts de la monarquia— esclaten molt més d'hora que no es pensa en una sèrie inacabable de conflictes i controvèrsies jurídiques que, com un malson circular, semblen a estones constituir l'existència mateixa i la raó d'ésser de la vida institucional de Catalunya, i més si tenim en compte el ressorgiment (o la continuació) de la mateixa problemàtica després de la Guerra dels Segadors: 1569, captura de diputats; 1592, captura de diputat; 1601, captura de diputats; 1640, captura de diputats; 1665, captura de diputats; 1696, captura d'oïdor; a partir de 1621, pragmàtiques i crides reials contràries al dret de Catalunya; Cort de 1585, diferències en els textos aprovats; 1588, detenció d'oficials reials i d'exdiputat; 1591, conflicte sobre les divuitenes del General; 1592, captura de diputat (assumpte Granollachs, 1592-1596); Cort de 1599, greuges, cas de la impressió de les constitucions, per citar només els de l'etapa anterior. Com sabem, en el segle següent les tensions s'agreugen i culminen, de moment, en la separació de la monarquia.

Què es veu en tots aquests conflictes si es miren amb ulls de jurista? Hem anat veient el context institucional en què es produeixen, es manifesten i bé o malament se superen. Les parts els plantejaren sempre en termes de dret i gairebé sempre en termes de jurisdicció. La mecànica de la major part dels conflictes, especialment dels més greus, és més o menys la mateixa: la Diputació actua fent-se forta en determinada interpretació de la llei; la Reial Audiència i el Reial Consell, a vegades el Consell d'Aragó, sostenen que si aquesta interpretació s'imposés, seria en detriment d'una competència reial indiscutible sense incórrer en rebel·lió; el tribunal reial procedeix per via extraordinària (regalia) contra els insolents; la Diputació o una part d'aquesta fa allò que autoritza la filosofia política acceptada en el país, és a dir, es posa en posició de defensa; no se segueix mai la via ordinària o, almenys, la prevista pel dret, per exemple, el judici de contrafacció. No ens consta que la Diputació sostingués mai que era competent per a declarar la contra-

facció. Una altra cosa és que la qualifiqués prèviament, com era el seu deure, per a saber si havia o no de promoure una causa de contrafacció davant l'únic tribunal competent per a declarar-la, la Reial Audiència; i una altra cosa també és que s'expressés, deliberadament o no, en termes provocatius o equívocs. La resta, possem-ho a càrrec de la passió política i la pugnacitat querellant dels jutges reials i, com a reacció, dels nostres jutges consistorials. Cal malfiar-se sempre de qualificacions polèmiques, judicis d'intenció i altres excessos advocadescos, propis —llavors i en totes les èpoques— dels debats judicials o quasijudicials, i més quan aquests traginen la sobrecàrrega d'un interès polític.

Quant a la licitud —no l'oportunitat— de capturar i processar els diputats i oïdors, cal tenir present que si bé, com s'ha dit alguna vegada, l'Estat estamental és una el·lipse amb dos focus, només un d'aquests astres de la galàxia pactista té llum pròpia. El fet que el rei s'hagi després en termes absoluts d'una part considerable de la seva jurisdicció en benefici d'una persona física o moral, no li lleva a aquesta la condició de súbdita.

4.2. LA PRESERVACIÓ DE LA LEGALITAT EN TEMPS DIFÍCILS

Des dels últims anys del segle XVI, s'observa, en l'aplicació de la constitució «Poc valria», un procés de deteriorament atribuïble, d'una banda, a la tendència de la cort i els seus representants a recórrer als òrgans assessors del rei com a cap, però també com a magistrat suprem —el Consell d'Aragó i la Reial Audiència i, més concretament, el Reial Consell de Catalunya—, per a fer front, amb mesures preses «per via de govern», a les dificultats reals o temudes que li plantegen els conflictes internacionals i les tensions internes d'un país en una situació geogràfica tan exposada i amb unes institucions tan complexes i incontrolables, i també com més va més allunyades de la manera de pensar i de sentir del centre de la monarquia. D'altra banda, però, i paradoxalment, hom registra també, per part de l'òrgan estamental al qual escau precisament la custòdia —amb l'esmentada constitució i altres mecanismes— de l'observança de la legalitat, una inhibició, o desesma, en el compliment d'aquesta tasca preeminent per motius i en circumstàncies la complexitat de les quals no és fàcil de desembullar. Potser tot arrenca d'una desconfiança més o menys arrelada en l'experiència, i no necessàriament d'affers políticament transcendents, en la imparcialitat del tribunal reial com a instància dels judicis de contrafacció o en la mateixa eficàcia del procediment. La crisi és concomitant a la sèrie de conflictes politicojurídics enumerats abans i tal vegada no seria difícil de contextualitzar-ne les etapes amb les manifestacions d'aquella conflictivitat.

La Diputació entengué, a partir d'un cert moment, que no estava obligada a sostenir judicialment la impugnació de les contrafaccions i des de 1593 el síndic del General deixà d'acompanyar les instàncies dels reclamants i es limità a coadjuvar-hi extrajudicialment, invitant amb tres interpel·lacions successives l'oficial presumptament contrafaedor a revocar l'acte impugnat; si l'oficial refusava la invitació expressament o tàcita, era l'interessat qui havia de decidir si incoava o no el judici de contrafacció. Recordem que, en aquesta època i encara més des de la constitució 1599/45, l'obligació dels diputats d'actuar judicialment en cas de reclamació individual era, aparentment, clara. Només a partir de 1634 el Consistori tornà a actuar judicialment, limitant-se tanmateix a alguns casos seleccionats per llur importància o per les bones perspectives d'èxit que oferien.

La postura abstencionista de la Diputació coincidí parcialment amb una interpretació jurisprudencial restrictiva i l'Audiència començà a rebutjar les «firmes de dubte» dels reclamants, amb la qual cosa deixava a l'àrbitri de l'oficial implicat obrir o no el procés corresponent. Sembla que un acte de cort que s'arribà a aprovar en l'avortada convocatòria de 1626 posà fi a aquesta pràctica i els oficials tornaren a firmar «de dubte» sistemàticament, tot oferint-se a revocar si es declarava en contra d'ells, cosa que, d'altra banda, els eximia de responsabilitat. A més, l'Audiència, en mans de la qual el president havia de posar l'afer dins els sis dies següents un cop interposat, no tenia un termini fixat per a pronunciar-se. Es deia també que, per a poder condemnar l'infractor, la contrafacció havia d'ésser clara, formal i no dubtosa i discutible, i que, per consegüent, el plantejament del dubte per part de l'oficial ja provava que no havia actuat «cientment» (amb culpa). Sobretot, el fet que l'interpel·lat fos sovint un dels doctors de l'Audiència feia que, tot i que ell mateix s'havia d'inhibir, molt rara vegada els seus col·legues el declarassin expressament contrafaedor.

Aquest funcionament insatisfactori de la institució donà peu, ja en la Cort general de 1585/1599, a iniciatives per a reformar-la.

Es produí en aquests anys una interessant evolució doctrinal que tancava una escletxa perillosa en l'edifici de la juridicitat pactista: era el que ara en diem el problema de la reserva de la llei. Si el rei pogués lícitament legislar per via de pragmàtiques o d'edictes, per més que fossin perfectament compatibles amb les lleis paccionades, de què hauria servit la constitució «Volem, estatuim e ordenam» que exigeix el consentiment dels braços? No era, però, lícit fer «per indirecte» —en forma de pragmàtica o d'edecte— allò que requereix aquest consentiment: fer una llei material (general i permanent) a Catalunya.

4.3. MÉS EXPULSATS

L'any 1610 es publicà la crida d'expulsió dels moriscos de Catalunya en execució de l'acord del Consell d'Estat de 4 d'abril de 1609. Només pogueren romanre a Catalunya una part dels moriscos de certs pobles, indubtablement cristianitzats i molt mesclats amb la resta de la població.

4.4. LA INQUISICIÓ

La delimitació de jurisdiccions amb el tribunal de la Inquisició, imperfectament resolta en l'etapa anterior, desembocà almenys cinc cops (1608, 1611, 1633, 1637 i 1695) en l'expulsió dels inquisidors del Principat i els comtats decretada per la Reial Audiència, amb la citació *ad banchum regium* prèvia, com corresponia a jutges eclesiàstics delegats, malgrat l'existència d'un procediment de solució de competències previst en la concòrdia de 1568; aquests conflictes acabaren resolent-se mercès a la intervenció reial.

4.5. LA VICE REGIA, TERMÒMETRE DE LA SALUT INSTITUCIONAL

El 1621, quan morí Felip II (III) s'admeté sota protesta i sense prèvia *vice regia* que el virrei duc d'Alcalá acabés el seu trienni, finit el qual sense que el rei encara no hagués prestat jurament (ho féu el 1626) esclatà la gran controvèrsia dels anys 1622-1623, resolta per via de negociació sense que s'hagués obert la *vice regia*. No prestaren jurament com calia ni Lluís XIII ni Lluís XIV. Tampoc no ho féu mai Carles II, tots els lloctinents del qual foren admesos sota protesta, amb alguna *vice regia*, però.

4.6. CONFUGIT AD LILIA: LA GUERRA DE SEPARACIÓ

És prou sabut com es resolgué l'acumulació d'aquesta mena de tensions, exacerbades fins a la crispació pel problema dels allotjaments de tropes reials a Catalunya, arran de la participació de la monarquia en la Guerra dels Trenta Anys i amb el rerefons decisiu de la política de ruptura i provocació del comte duc i el protonotari Villanueva. El trencament insanable amb la cort i la por d'un enfrontament social intern empenyeren els sectors dirigits del país als braços d'una altra monarquia que ja havia pres, sota la direcció de Richelieu i partint d'uns ante-

cedents que de feia temps l'hi predisposaven, el camí de la mateixa praxi política que, amb molta menys conseqüència i sense una clara definició doctrinal, angoixava els catalans.

Els fonaments doctrinals de la ruptura no anaren més enllà dels tradicionals: la defensa natural. De la creació d'òrgans extraordinaris d'assessorament i de gestió (Trentasisenca, Junta de Guerra, Junta de Justícia, Junta d'Hisenda) per a dur a terme la defensa i restablir l'ordre intern, pertorbat per la supressió, sovint física, de les autoritats reials, la Diputació i els braços generals extraordinaris (amb representació de totes les poblacions, incloent-hi les baronials) passaren quasi insensiblement a constituir Catalunya, per poc temps, en una entitat política separada. El pas més explícit fou que es conjuraren tots els presents i representats en l'assemblea estamental per a romandre units en l'esmentat propòsit defensiu sota pena d'ésser tinguts per enemics. L'efímera República Catalana (del 16 al 23 de gener de 1641) sota la protecció de França no arribà ni a organitzar-se ni a funcionar. En la darrera d'aquestes dates, «havent conferit ab algunas personas de confiança y tota satisfacció lo modo de la protecció y república, se han considerat grandíssims inconvenients, no sols per los gastos que se ofereixen per la defença y conservació de aquella, però encara *en la disposició del govern*», raó per la qual s'acordà acceptar Lluís XIII com a comte de Barcelona, Rosselló i Cerdanya.

Les condicions d'acceptació del nou sobirà es fixaren en l'anomenat Tractat de Péronne, signat el 19 de setembre de 1641. Deixant de banda les més circumstancials, de caràcter polític, militar o financer, es pot dir que les condicions d'ordre institucional consagren algunes de les reformes més anhelades durant la crisi de les relacions entre el Principat i els seus anteriors monarques: rebuig de les pragmàtiques no compilades si no han rebut el consentiment dels braços; oficis i beneficis eclesiàstics reservats als catalans; Inquisició només per a les causes de fe; abolicció del quint de les imposicions municipals; privilegi de cobertura i dret d'anar en ambaixada dels consellers de Barcelona; competència exclusiva del consistori per a determinar l'abast de la pròpia jurisdicció; oficis de guerra i de jurisdicció reservats als catalans; limitació i regulació dels allotjaments; decisió de les causes de contrafacció per un tribunal mixt, format alternadament pel canceller, el regent de la cancelleria, cinc doctors de l'Audiència i dos representants de cada braç, i per sis jutges reials i set dels braços; substitució de les mobilitzacions a títol de someient general i de *Princeps namque* per tropes regulars, en cas de necessitat.

Però la realitat esvaí ben aviat les il·lusions que alguns catalans s'havien pogut fer amb el nou regisme. Com es podia témer, totes aquestes reformes foren impotents no ja per a evitar la repetició, corregida i augmentada, de les violències i els abusos de la guerra, sinó per a prevenir la recurrència, agreujada en un clima de suspicàcia i discòrdia interna, dels conflictes anteriors. Poden servir d'exemples la

captura del diputat eclesiàstic, el 1645; la captura, el processament i la condemna a mort de l'oïdor militar, entre 1649 i 1650, i una repressió ferotge dels dissidents o suposats dissidents.

De la legislació aprovada en aquest turbulent període, esmentarem només, perquè el sobrevisqué, la creació el 1641 del sisè conseller de Barcelona per als menestrals, amb la qual cosa se satisfieia una antiga aspiració d'aquest grup social i s'acabava l'alternança amb els artistes, que retingueren la cinquena conselleria.

4.7. LA RECONCILIACIÓ AMB LA MONARQUIA HISPÀNICA I EL SEU PREU

Mercès a la ferma i intel·ligent mediació de Joan Josep d'Àustria, la derrotada Catalunya de 1652 pogué reingressar a la monarquia amb un tracte molt millor que el que podia justificadament témer (compareu-lo amb el rebut per Bohèmia en circumstàncies semblants trenta anys abans). Felip III (IV), que havia tornat a jurar innecessàriament les constitucions durant la guerra (Lleida, 1644), tornà a acceptar els discòls catalans en les mateixes condicions que abans de la separació, amb un parell d'excepcions molt importants. El rei es reservà per a ell i els seus successors les insaculacions i desinsaculacions de la Diputació i la ciutat de Barcelona (19 de gener de 1654 i 3 de gener de 1653, respectivament), la qual perdé, a més, el «govern de ses armes» i hagué d'admetre una guarnició reial. Fos quina fos la intenció original d'aquestes mesures, sembla que ni ell ni Carles II en feren més que un ús negatiu (evitar que s'hi possessin francòfls) i erràtic.

La reconciliació fou l'escenari de la revitalització ocasional d'una antigalla institucional. El parlament general de 1653 fou convocat només per a votar un «servei» i arreglar l'espínós assumpte dels allotjaments de tropa, d'acord amb el caràcter concret i limitat d'aquest antic tipus d'assemblea.

4.8. LA PAU DELS PIRINEUS I ELS DESTINS DE LES DUES CATALUNYES: EL «NEOFORALISME» I LA «NOVA PLANTA» FRANCESA

La pau de 1659 entre ambdues corones comportà la divisió de Catalunya entre els antics contendents, els quals donaren a les parts que respectivament els escaigueren un tracte proporcionat als interessos i les tradicions d'una i altra monarquies.

Prescindint de la inadequació del nom (no sols perquè a Catalunya no hi havia *fueros* i el Principat no era una província autònoma de Castella, sinó perquè la cosa tingué ben poc de nou), l'anomenat *neoforalisme* no resolgué pas les velles

tensions institucionals, com ho demostra el ressorgiment de la mateixa problemàtica després de la Guerra dels Segadors. Esmentem només, a títol d'exemple, les captures de diputat el 1665 i d'un oïdor el 1696, per a no parlar d'innombrables conflictes menors.

L'any 1661 el govern reial s'aproprià el «dret de la nova ampra», impost creat per les autoritats revolucionàries per a finançar la defensa del país i que s'havia perpetuat, i el destinà al pagament, entre altres coses, del salari i l'ajuda de cost del lloctinent.

El Consell Sobirà del Rosselló, creat el 1660 per Lluís XIV, era un tribunal «suprem» —en el sentit que per damunt seu només hi havia el Consell Reial per via d'evocacions i recursos extraordinaris, semblantment als parlaments de la monarquia francesa— que exercia la jurisdicció civil i criminal sobre els territoris catalans annexats recentment. En un principi, el president, els consellers i l'advocat general eren naturals del país o catalans francòfils refugiats (però no el procurador general, que era francès). L'òrgan, a part de les seves funcions ordinàries com a instància superior, es transformà tot seguit en un dels principals instruments de repressió de la resistència dels rossellonesos a incorporar-se a França —que fou llarga i sovint violenta— i, al capdavant, tot i que féu servir el català fins el 1676, en un poderós propulsor de la francesització lingüística. Cal remarcar que el tribunal, com la resta de les institucions, continuà aplicant fins a la Revolució la massa de la legislació catalana en tot allò que no havia estat ni fou després expressament modificat per la nova sobirania, conformement als criteris de l'absolutisme (com a la Catalunya espanyola a partir de 1714), interessat en la imposició indiscutida de l'autoritat central, però indiferent a la uniformitat jurídica i administrativa mentre les peculiaritats provincials no s'oposessin al desplegament d'aquesta autoritat.

4.9. L'ÚLTIMA ESPLENDOR DE LES INSTITUCIONS CATALANES

La quarta etapa és, des del punt de vista de la creació jurídica, tan breu com fructífera, si bé s'acaba tristament amb la destrucció de les institucions polítiques que van fer possible una darrera i esponerosa florida precisament del dret públic, la qual, si hagués pogut tenir continuïtat, hauria tal vegada obert les portes a una evolució interessantíssima. De tota manera, l'energia i la coherència amb què foren reafirmats i desenvolupats els principis que des de feia més de quatre segles servien de fonament de les institucions de Catalunya i llur plasmació en algunes de les noves normes i institucions, en un país amb una consciència normal de la seva identitat serien motiu permanent d'orgull melancòlic, si no d'enyorança reivindicativa.

L'adveniment d'una nova dinastia en virtut només del testament de Carles II revela, sota una llum crua (com la suposada darrera voluntat de Martí I i l'exaltació al soli de Joana la Folla com a «corregnant» amb el seu fill), les mancances de Catalunya i de la Corona en matèria de legislació successòria. La nova situació —i la consegüent guerra civil— forçà, tanmateix, la presència al país, tan necessària com desitjada, dels candidats rivals a la dignitat de comte de Barcelona i va fer possible la reviviscència d'una institució la fortuna contemporània dels homòlegs de la qual a molts llocs d'Europa no deixava presagiar res de bo: la Cort General. Podríem dir que la confrontació cara a cara de les institucions que representaven Catalunya amb l'encarnació de la monarquia permeté, al cap de molt de temps i per darrera vegada, ratificar o rectificar —fos com fos, clarificar— els termes de la relació entre ambdues parts de la vella ordenació institucional.

4.10. EL REGNAT DE FELIP D'ANJOU

Felip d'Anjou (IV d'Aragó i Catalunya, V de Castella) va celebrar cort als catalans tot just nou mesos després d'haver entrat a Espanya, tant potser perquè desitjava guanyar-se per a la seva causa els catalans —tradicionalment considerats súbdits «indòcils»—, vista llur animadversió al francès pels llargs anys de guerres, amb la decebedora experiència i el trist balanç de la vinculació temporal amb França, com també perquè el seu avi, Lluís XIV, li havia aconsellat que visités aviat Catalunya; necessitava també diners per a la guerra europea que tothom preveia. Animats per les perspectives que obria aquesta conjuntura política, els estaments catalans (amb provada experiència en l'art d'aprofitar un canvi de dinastia, o en general les ocasionals dificultats d'un monarca, per a refermar i desenvolupar principis constitucionals, com prou tingueren ocasió de comprovar, entre d'altres, Pere II, Ferran I i el mateix Carles I), encoratjats a més per la represa econòmica que, alhora que la resta d'Europa, des de feia vint anys experimentava el país, cregueren arribada l'ocasió de dur a terme la renovació institucional i legislativa que, després d'un segle d'angoixes, provatures i frustracions, havia de consolidar i assegurar de cara al futur l'edifici venerat del pactisme patri en una conjuntura europea de cap manera encara netament decantada vers l'absolutisme monàrquic (penseu en Anglaterra, les Províncies Unides i la major part dels principats de l'Imperi).

La cort fou oberta el 12 d'octubre de 1701 i clausurada el 14 de gener de 1702. Fem constar, a continuació de les innovacions més importants que s'hi produïren, la disposició corresponent, aprovada en la Cort de 1705-1706, presidida pel seu rival en la lluita successòria. Si no es diu res més, se sobreentén que la llei carlina

no fa més que reiterar, sovint ben bé amb les mateixes paraules, la sancionada per Felip d'Anjou. Només es resumeix en un apartat propi, per la seva rellevància, l'aportació més significativa del regnat de l'arxiduc.

4.11. L'ORDENAMENT JURÍDIC: LES GARANTIES

Les decepcions acumulades i les deficiències observades entorn del funcionament de la constitució «Poc valria» feren fermentar el desig i la idea d'una reforma del judici de contrafacció. Els primers suggeriments en aquesta direcció es formularen en la Cort General de 1585. En la de 1599, els braços s'haurien acontentat amb corregir el principal defecte de la Constitució de l'observança, la prohibició de querellar-se amb els doctors de l'Audiència quan havien declarat ajustant-se a una conclusió del mateix tribunal, però ni això no fou possible: el rei decretà «que es serve lo dit capítol [la «Poc valria»], llevats tots abusos». El projecte de Sala de Sant Jordi, elaborat en la frustrada convocació de 1626, fracassà en gran part perquè el braç militar no volgué sotmetre els barons i llurs oficials a la nova jurisdicció. En el Tractat de Péronne, celebrat el 1641 entre la Catalunya secessionista i la Corona francesa, s'estipulà que les causes de contrafacció havien de ser decidides per un tribunal mixt amb majoria alternada, format un cop pel canceller, el regent de la cancelleria, cinc doctors de l'Audiència i dos representants de cada braç, i un altre per sis jutges reials i set dels braços. Després d'anys de reincorporació a la monarquia hispànica i de retorn a l'antiga fórmula, el canvi de dinastia i la tan desitjada celebració d'una cort general, al cap de més de cent anys sense que se n'hagués acabada cap, donaren lloc a l'esperada reforma (const. 1702/36, 1702/37 i 1702/38).

El preàmbul de la constitució 36 expressa clarament els motius i el significat de la innovació: la principal causa de la inobservança de les lleis sol ésser haver confiat la declaració de les contrafaccions als mateixos doctors de la Reial Audiència contra els quals habitualment s'oposen, «y així, per lo que recíprocament interessen per rahó de son ofici, vénen a ésser jutges quasi in causa propria [...] y [com] sia tant rahonable com justa cosa que els que concorren y tenen la potestat en l'estatuhir y ordenar la tingan també, y entrevinguen, en interpretar y fer observar l'ordenat». En conseqüència, es crea un tribunal integrat pel regent de la cancelleria i els dos doctors més antics de la Reial Audiència o, si escau, l'assessor del portantveus del general governador i els dos doctors més antics de l'Audiència *vice regia*, per una banda, i, per l'altra, l'arquebisbe de Tarragona, en qualitat de president del braç eclesiaístic, el protector o president de l'estament militar i el conseller en cap de la ciutat de Barcelona, presidenta de les ciutats, les viles i els

llocs reials («una legal representació de V. Magestat y de la Cort [...]»), com a jutges de les contrafaccions, amb la mateixa potestat i ple poder que fins a aquell moment havien tingut els doctors de l'Audiència. La llarga evolució, llarguíssima si retrocedim a la prehistòria del problema, ha arribat al seu corol·lari lògic, però no tan obvi: en un sistema paccionat, en el qual les lleis s'elaboren —sigui quina sigui la natura precisa de l'acte— mitjançant l'acord de voluntats entre príncep i súbdits, la discrepància en la interpretació de llur contingut, més que arriscar-se abandonant-la al criteri de qui és, indiscutiblement, el magistrat suprem, però també una de les parts, o que lliurar-la audaçment a la decisió, no menys sospitosa que l'altra, d'una representació estamental, pot trobar una resolució, si no impecable, objectiva i equilibrada, en una renovada concurrència dels qui l'han acordada, aquesta vegada en clau judicial. La jurisdicció d'aquesta instància mixta prové, com no pot ésser d'altra manera i amb total coherència amb l'ordenament, del rei mateix, que la confereix a la Reial Audiència pel procediment normal d'una llei paccionada.

Per uns anys, doncs, Catalunya inaugura una forma de govern inèdita, que podem anomenar *nomocràcia* («govern de la llei») o *dicearquia* («govern de la justícia»), que instaura —centrant-se precisament en el concepte fonamental del dret públic tradicional, la *jurisdicció*— al cim de l'estructura institucional («superiorement non recognoscens») una cosa que ja no és el príncep, sinó les sentències formalment dictades per un tribunal paritari.

La mateixa constitució 36 estableix que, en cas de paritat de vots sobre si hi ha o no contrafacció, la sort ha de decidir quin dels sis magistrats ha de tornar a votar per a desfer-la. La constitució 37 dona les altres regles del procediment. Vista la gran diferència entre els diversos casos de contrafacció i la celeritat amb què cal actuar, «singularment quan corre perill de seguir-se dany irreparable en honra o vida», es concedeixen àmplies facultats per a procedir amb la necessària flexibilitat en la tramitació. Es preveuen diverses mesures per a evitar que el procediment es frustri indirectament dificultant el diligenciament de les proves, com autoritzar els diputats a jutjar l'escrivà de la causa que refusi rebre els testimonis presentats per les parts, oficial o reclamant, o actuar contra els oficials reials que es neuguin a lliurar testimoni dels documents que custodien; o la disposició de permetre que la part interessada faci prendre llurs deposicions a l'escrivà major de la casa de la Diputació. Aquestes i altres cauteles s'apliquen igualment a les causes de contrafacció instades o secundades per la Diputació del General. Exhaurides les «dilacions» (terminis) acordades pel Tribunal, els jutges han de decidir dins de trenta dies; si no ho fan, la causa es té «per decidida i declarada en favor de la part lesa» o que insta la contrafacció. Es tracta, ni més ni menys, que d'atorgar *ope lege* al silenci judicial efectes positius i amb conseqüències inesperades, car la resolució tàcita és «en lo modo y forma per ella demanat», incloent-hi els aspectes sancio-

nadors i indemnitzatoris. Això mateix val per al decret d'execució i liquidació: transcorreguts els terminis aplicables sense que hi hagi decisió del Tribunal, el decret s'entén estès en favor del reclamant i per la quantitat demanada. La inhibició dels jutges reials no pot perjudicar ni retardar l'execució, la qual, arribat el cas, els jutges estamentals poden tirar endavant sense el concurs dels primers.

4.12. LA DARRERA COMPILACIÓ

En l'única cort celebrada als catalans per Felip d'Anjou el 1701-1702, s'acordà (const. 82) que la Diputació del General fes una «nova impressió» actualitzada de la compilació. Els comissionats foren designats, aquesta vegada, només pels tres braços. La nova compilació fou impresa el 1704 a Barcelona.

4.13. EL TRIBUNAL DE CONTRAFACCIONS

Les decepcions acumulades en relació amb el funcionament de la constitució «Poc valria» feren fermentar el desig d'una reforma del judici de contrafacció.

El preàmbul de la constitució 36 expressa la causa principal de la inobservança de les lleis: haver confiat la declaració de les contrafaccions als mateixos doctors de la Reial Audiència contra els quals habitualment s'oposen. En conseqüència, es crea un tribunal integrat pel regent de la cancelleria, els dos doctors més antics de la Reial Audiència, l'arquebisbe de Tarragona, el protector de l'estament militar i el conseller en cap de Barcelona, com a presidents dels braços respectius («una legal representació de V. Magestat y de la Cort [...]») i com a jutges de les contrafaccions. L'evolució ha arribat al seu corollari lògic: en un sistema en el qual les lleis són fruit de l'acord de voluntats entre príncep i súbdits, la discrepància entorn de llur aplicació pot resoldre's objectivament i equilibrada en una renovada concurrència dels qui l'han acordada. Exhaurits els terminis acordats pel Tribunal, els jutges han de decidir dins de trenta dies i, si no ho fan, la causa es té «per decidida i declarada en favor de la part lesa» i «en lo modo y forma per ella demanat».

L'altra gran innovació jurídica que presentava al nostre parer, la reglamentació aprovada l'any 1702 és que va autonomitzar la causa de contrafacció, d'acord amb la finalitat preminent de determinar la licitud o no de l'acte impugnat, cosa que podia obrir la via a la seva revocació i a la reintegració o indemnització dels drets afectats, de la finalitat punitiva de determinar la culpabilitat de l'oficial contrafaedor i imposar-li eventualment la pena corresponent. Aquest component re-

pressiu, que continuà predominant en el judici de taula i en la visita dels oficials reials, sovint obstaculitzava la presta i justa dilucidació sobre si l'acte objectat era lícit i vàlid. Sense descarregar els jutges de contrafaccions de l'obligació de treure les conseqüències penals de l'actuació més o menys culpable de l'oficial, la constitució 38 de 1702 disposa que, tant si s'ha requerit extrajudicialment a l'oficial o al baró que revoqui les actuacions considerades il·lícites com si no, es pot introduir una causa de contrafacció davant el Tribunal, i això tant si l'oficial compareix firmant dubte com si no compareix o és contumaç. En un i altre casos, pel que fa a comprovar l'existència de contrafacció objectiva, no es pot «fer diferència si la contrafacció és clara, literal y formal o dubtosa y disputable, si s'ha contrafet ignorantment o conscientment, si ab dol o sens ell, si bona vel mala fide, ab culpa lata o per inadvertència o en altra manera». A partir d'aquest moment, el súbdit víctima d'una actuació il·lícita de l'autoritat pot aturar-ne les conseqüències, obtenir-ne la revocació i veure's rescabalat dels perjudicis, sense haver de dependre del bon o mal èxit d'una acció penal. Hom independitza, a més, el procediment d'altres mecanismes processals estatuïnt que la part lesa, «a més del remey ordinari que té de poder apel·lar i suplicar [...], puga també recórrer y valer-se del remey extraordinari de la contrafacció, quedant sempre a arbitre de la part condemnada l'elegir lo medi que li aparega».

4.14. UNS EXPULSATS QUE ENCARA HI SÓN

La constitució 73 de 1702 sobre els *bomians* o gitanos confirma el rebuig de la societat estamental envers un grup humà que no cabia de cap manera dintre dels seus motlles. Després de comprovar el fracàs de la política assimilista, s'opta novament per expulsar-los, «per los notables y enormes delictes que ells perpetran», tot renovant l'heterogènia legislació anterior, la reedició i observança de la qual encarrega especialment a la Diputació (const. 1706/16, encara més dura).

4.15. «VOLEM BISBES CATALANS»

La constitució 10 de 1702 (per la forma, un capítol de cort) insistí a demanar que fossin catalans tots el prelats del Principat, car «apar més convenient per a l'exercici de son offici pastoral, usant uns y altres d'un mateix idioma y llengua materna y altrament», però Felip continuà excloent-ne l'arquebisbe de Tarragona, sens dubte perquè la província no era exclusivament catalana.

4.16. ELS OFICIALS PÚBLICS. LA REFORMA DE LA VISITA. LA *VICE REGIA*

El 1702 feia més de vint anys que no es feia la visita dels oficials del rei que no purgaven taula. Els braços aconseguiren (const. 1702/81) que la visita es restablís amb caràcter triennal, a càrrec ara de sis visitadors catalans, insaculats i extrets tres pels braços i tres pel rei, i un setè, insaculat i extret alternativament pels braços i pel rei (cap. 1706/86).

L'etapa s'inaugurà amb la més profunda relaxació de les disposicions sobre l'interregne, car els catalans, ateses les circumstàncies, arribaren a admetre sota protesta que l'últim lloctinent del difunt reprengués, després d'un breu interval, el ple exercici de les seves funcions, ara en nom de Felip IV (V). Poc després es tornà a la «normalitat»: designació de nou virrei sense que el rei encara no hagués prestat jurament i acceptat sota protesta. Però la constitució 8 de 1702 confirmà la vigència prístina de l'antiga institució.

4.17. ELS BARONS

La Cort de Barcelona clausurada l'any 1702 reparà una greu irregularitat fins aleshores reconeguda o tolerada a favor dels *reguli* de Catalunya, que els col·locava en una posició encara més independent que la del mateix rei, en sotmetre finalment els actes de llurs oficials al procés de contrafacció, confiat ara al nou Tribunal *ad hoc*. D'aquesta manera culminava, sens minva de la peculiar posició dels barons dins l'ordre juridicoinstitucional, l'assimilació virtual de llurs oficials als oficials reials.

4.18. LES UNIVERSITATS

Per la constitució 1 de 1702 (per la redacció, un capítol de cort) els braços demanaren que no es desinsaculés ni se suspengués ningú que estigués insaculat a les bosses de la ciutat de Barcelona sense cognició de causa i sentència de desinsaculació, i que es deixessin sense efecte les desinsaculacions fetes sense aquests requisits. Felip respongué que restava «plenament informat» de la primera petició i que la tindria present, i atorgà la segona com a cosa de gràcia.

4.19. LA DIPUTACIÓ DEL GENERAL

El capítol 57 del redreç del General de 1702 disposà la unificació de les bosses «de Barcelona» i «de fora d'ella» i afegí a la bossa única de l'estament reial onze llocs de diputat i quaranta-un d'oïdor per a diverses localitats, amb la qual cosa reforçà les possibilitats d'algunes poblacions (però no les de Barcelona) i en creà per a unes altres disset que abans no en tenien. El canvi, que reduïa les probabilitats de la capital d'obtenir ofici aproximadament de tres a una cada trienni, no fou ratificat en la cort del pretendent. Confirmant la norma que pràcticament reservava l'ofici de jutge consistorial laic als membres de l'estament superior, s'aclareix que, amb un parell d'excepcions, només s'han d'insacular per als nous llocs ciutadans honrats o gaudints, o bé homes de paratge ja insaculats en la bossa «d'en cap» de la respectiva població. El capítol 25 del mateix redreç limità les insaculacions a un cop cada trienni.

La Diputació recuperà (const. 1702/17) el dret de la nova ampra, que havia confiscat l'any 1661 el govern reial, tot conservant-li, però, la mateixa destinació, ço és, el pagament, entre altres coses, del salari i l'ajuda de cost del lloctinent (cap. 1706/11).

La constitució 20 de 1702 (cap. 1706/87) confirma que els jutges consistorials, «havent vingut a sa notícia» que les lleis no són observades, tenen l'obligació precisa d'intervenir en llur defensa, sense instància de part, i això, afegeix, «dins tres dies y més prest, si *periculum in mora* hi haurà», sots pena d'ésser considerats ells mateixos contrafaedors. La mateixa llei precisa, de manera coherent amb el contingut del seu encàrrec, que poden gastar «lo que serà menester» per a la defensa de la legalitat, «encara que la contrafacció y son judici s'intente per qualsevol comú o particular del present Principat».

La controvèrsia de la cort represa el 1632 sobre les relacions entre braços i Diputació fou resolta a favor dels primers per la constitució 2 de 1702, que consagrà el principi segons el qual «Deputats y oïdors són nudos procuradors e administradors de la [...] Cort» i establí que, un cop aquesta s'ha reunit, cessa tota la seva jurisdicció, que és represa pels braços, llevat de la que toca a la percepció dels drets del General i els assumptes connexos, «y no més, o allò que'ls permetrà y tolerarà la mateixa Cort» (cap. 1706/2).

4.20. UNES PORTES QUE TRIGARAN A TORNAR-SE A OBRIR

Com arreu d'Europa, almenys des del segle XIII reis i corts s'esmerçaren, amb vària fortuna, a dictar disposicions generalment de signe proteccionista per a afa-

vorir el desenvolupament del comerç, l'agricultura i la indústria. Aquestes disposicions solen presentar un caràcter ocasional i assistemàtic. Però a la darrerria del segle XVII i el començament del XVIII, les mesures adoptades obeeixen ja a unes orientacions més integrades i reflexives.

Per la constitució 71 de 1702 s'acorda la creació a Barcelona d'una «Casa de Port Franc» per a facilitar el comerç de reexportació i se n'encarrega la reglamentació a dues persones elegides per cada braç, juntament amb els diputats i oïdors de comptes del General (cap. 1706/79). La mateixa constitució concedeix al Principat el dret d'enviar cada any a les Índies dos vaixells per a comerciar-hi (cap. 1706/104). S'encomana (const. 1702/86) als diputats i oïdors que, en una junta amb tres integrants més per cada estament, estudiïn la manera de fundar una companyia nàutica, mercantil i universal, oberta a la participació general, i els «medis més eficaces per adelantar l'agricultura, manufactura, indústria y navegació pròpia» (cap. 1706/37).

4.21. EL REGNAT DE CARLES D'ÀUSTRIA

Les constitucions i els capítols de cort aprovats en la Cort de Barcelona de 1705-1706, convocada per Carles d'Àustria (com a Carles III), rival de Felip de Borbó, no foren incorporats a cap compilació i romangueren vigents, publicats en forma de quadern de cort a part, en els territoris fidels a l'arxiduc, fins a la derrota de la causa austriacista.

Les principals innovacions que reflecteixen les circumstàncies polítiques de la disputa successòria, o bé duen a l'acabament de les aspiracions de l'assemblea fracassades o aturades a mig camí en la cort de Felip, o bé aprofiten per a introduir millores o correccions. Exemple del primer fet és la constitució 1, de laboriosa aprovació, per la qual s'exclou per sempre més del soli comtal els prínceps de la casa de Borbó. Del segon fet ho són, entre altres, la constitució que aboleix el Tribunal de la Capitania General, o la que disposa, finalment, que tots els prelats de Catalunya, l'arquebisbe de Tarragona també, han d'ésser catalans (const. 7); també ho és el capítol de cort que estableix que han de ser catalans els inquisidors, l'advocat fiscal, els assessors ordinaris i altres oficials del tribunal de Barcelona, com també els assessors cridats per a decidir causes civils i criminals que no siguin de fe (1706/68); fins i tot s'estableix que l'inquisidor general de Castella i Aragó ha de ser alternativament de l'una i l'altra corones, i dintre de la d'Aragó, de cada un dels seus regnes, per tanda.

D'altra banda, pel que fa en particular al Tribunal de Contrafaccions, els capítols de cort 83, 84 i 85 de 1706 reproduïxen i complementen les solucions de la cort de l'efímer Felip IV d'Aragó sobre el Tribunal de Contrafaccions. Les principals innovacions són: l'eliminació del dret dels jutges de contrafaccions de consul-

tar l'Audiència o el braç respectiu, segons el cas; la facultat que se'ls atorga de «conèixer, declarar, sentenciar y provehir per si sols tot lo que tocarà a dit Tribunal, no sols per les dites causes de contrafacions [...] y son ordre judiciari, sinó també los dubtes y difficultats que es pugan suscitar respecte de la disposició, exercici y jurisdicció del dit Tribunal y personas que formaran aquell, ab tots sos incidents y emergents, y en cas de paritat en la declaració dels dits incidents, sie extret a sort un dels sis jutges [...] per a dirimir-la»; l'enumeració expressa dels oficials superiors que poden ésser portats davant el Tribunal, incloent-hi el lloctinent i els oficials superiors de guerra, aquests, però, només en causes civils; l'abolició, tant de temps cercada, de la conclusió i el parer de l'Audiència com a eximent de la responsabilitat de l'oficial contrafaedor; la possibilitat de rebutjar *in limine* una reclamació, però només per unanimitat, i encara mai quan l'ha introduïda el síndic del General; i una multitud de precisions, precaucions i previsions amb les quals, amb indissimulada malfiança envers el rei i els seus oficials, es procura obsessivament assegurar l'eventual bona fi (la puntual tramitació) de les impugnacions presentades. Finalment, tot i aquestes cauteles i el mateix biaix favorable al reclamant del règim de la institució, s'estatueix (només per a l'administrat) la possibilitat de recórrer en corts per via de greuge la sentència del Tribunal. Amb això es torna al rei la suprema jurisdicció que semblava que li havia arrabassat el sistema de la cort de Felip de Borbó, ni que fos per a exercir-la mitjançant la delegació irrevocable a un tribunal també paritari.

El capítol de cort 1706/44 reitera que la sentència dels proveïdors de greuges és absolutament irrecobrable i estableix que, un cop notificada per l'escrivà major del General al rei, el seu lloctinent o, si escau, el portantveus del general governador, si aquests no l'executen en un termini de deu dies, passa tota la jurisdicció i la potestat sobre l'afer a mans de la Diputació a fi de fer-la complir. Heus ací un exemple patent de transferència parcial d'una regalia suprema, aparentment inalienable.

4.22. EL PRETENDENT I LES INSTITUCIONS ESTAMENTALS

Els diputats i oïdors recuperaren les insaculacions «en lo mateix estat y forma en què se trobaven en l'any 1639» (cap. del redreç 1706/73). El capítol 2 (del redreç) de 1706 convertí en anuals les insaculacions.

El pretendent Carles d'Àustria tornà a la ciutat de Barcelona el dret a insacular lliurement els candidats als seus oficis, però retingué la facultat de desinsacular i substituir els eliminats (decret del 15 de gener de 1706). De fet, lluny de disminuir la intervenció reial en la matèria, s'estengué per tot Catalunya a redós de les persecucions contra els «malafectes».

Pel privilegi del 3 de novembre 1708, l'arxiduc, a petició de la ciutat, donà entrada al regiment de Barcelona als nobles titulats, incloent-hi els *grandes*, els quals agrupà amb els nobles pròpiament dits i els altres militars en la bossa per a l'extracció del conseller en cap, tot relegant a la de conseller segon els ciutadans honrats de matrícula o per privilegi i reservant als gaudints la de conseller tercer. Amb aquesta disposició, que d'altra banda ja no hi va haver temps d'aplicar, culminava el ja esmentat procés d'aristocratització del municipi: més que la consagració de les apetències de l'alta noblesa d'entrar-hi, potser significava el reconeixement del rang nobiliari aconseguit pels membres més destacats del sector oligàrquic que ja en formaven part.

Carles tornà, a més, les insaculacions a la Diputació (cap. del redreç 1706/73).

5. BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d'; RUBIÓ I BALAGUER, Jordi. «Notes sobre la formació de les compilacions "Constitucions i altres drets de Catalunya" i de "Capítols de Cort referents al General"». *Estudis Universitaris Catalans* [Barcelona], vol. IV (1910), p. 409-445. Reproduït a Ramon d'ABADAL I DE VINYALS. *Dels visigots als catalans*. Vol. II. Barcelona: Edicions 62, 1970, p. 381-403.
- ALMAZÁN FERNÁNDEZ, Ismael. «Formas de delincuencia rural en la segunda mitad del siglo XVI. Procesos de la Curia del Batlle de Terrassa». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. II. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Moderna, 1984, p. 287-294.
- «Penas corporales y disciplina social en la justicia catalana de los siglos XVI y XVII». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 12 (1992), p. 127-148.
- «Poder, propiedad y represión del delito. Formas de delincuencia rural en la segunda mitad del siglo XVI. Algunas reflexiones sobre la funcionalidad de las "Unions contra lladres i bandolers" en 1606». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 665-673.
- ALSINA I CATALÀ, Claudi; FELIU I MONTFORT, Gaspar; MARQUET I FERIGLE, Lluís. *Pesos, mides i mesures dels Països Catalans*. Barcelona: Curial, 1990, p. 19-22 i 99-107.
- AMELANG, James S. «L'oligarquia ciutadana a la Barcelona moderna: una aproximació comparativa». *Recerques* [Barcelona: Curial], núm. 13 (1983), p. 7-25.

- AMELANG, James S. «Barristers and Judges in Early Modern Barcelona: The Rise of a Legal Elite». *American Historical Review* [Bloomington], núm. 89 (1984), p. 1264-1284.
- «Municipal Autonomy in Early Modern Spain: Two Recent Studies of Barcelona». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. II. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Moderna, 1984, p. 19-24.
- *Honored Citizens of Barcelona*. Princetown: Princetown University Press, 1986. Trad. castellana: *La formación de una clase dirigente: Barcelona 1490-1714*. Barcelona: Ariel, 1986.
- ANGLADA NAVARRO, Fernando. «Els terços de la ciutat de Barcelona: participació de la ciutat en la defensa de la monarquia durant les guerres de Devolució, d'Holanda i de les Unions (1667-1684)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 573-580.
- BARTROLÍ I ORPÍ, Jaume. «La cort de 1701-1702: un camí truncat». *Recerques* [Barcelona: Curial], núm. 9 (1979), p. 57-75.
- BELenguER I CEBRIÀ, Ernest. «La legislació polític-judicial de les corts de 1599 a Catalunya». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 7 (1987), p. 9-28.
- «Un balance de las relaciones entre la Corte y el país: los greuges de 1599 en Cataluña». *Estudis*, núm. 13 (1987), p. 99-130.
- «Entorn de les darreres Corts catalanes a l'edat moderna: una institució periclitada?». A: *Les corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional, 28, 29 i 30 d'abril de 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 168-172.
- «La monarquia hispànica i la Corona d'Aragó: el progressiu qüestionament del pactisme a Catalunya». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 207-215.
- «Pròleg: la Generalitat en la cruïlla dels conflictes jurisdiccionals (1578-1611). A: *Dietaris de la Generalitat de Catalunya*. Vol. III: *Anys 1578-1611*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de la Presidència, 1996, p. IX-XLVI.
- BETRÁN MOYA, José Luis. «La consolidación de la Vuitena del Morbo en la ciudad de Barcelona (1560-1600)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 631-642.
- BROCA, Guillermo M. de. *Historia del derecho de Cataluña, especialmente del civil, y exposición de las instituciones del derecho civil del mismo territorio en*

- relación con el Código civil de España y la jurisprudencia*. Vol. I. Barcelona: Herederos de Juan Gili, Editores, 1918.
- Constitutions y altres drets de Catalunya, compilats en virtut del capítol de cort LXXXII, de las corts per la S.C. y R. Majestat del Rey Don Philip IV. nostre Senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII*. Barcelona, 1704. 3 v.
- DURAN, Montserrat. «El règim senyorial català a l'època moderna: continuïtat i decadència». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 1 (1985), p. 29-37.
- EGEA I FERNÁNDEZ, Josep M.; GAY I ESCODA, Josep M. «Eficàcia de les normes a la tradició jurídica catalana des de la baixa edat mitjana fins al Decret de Nova Planta». *Revista Jurídica de Catalunya*, vol. LXXVIII (1979), núm. II, p. 249-294, i núm. III, p. 505-586.
- ESCARTÍN SÁNCHEZ, Eduard. «La Capitanía General de Catalunya i l'ordre constitucional català». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 95-101.
- FERRO, Víctor. *El dret públic català: Les institucions a Catalunya fins al Decret de Nova Planta*. Vic: Eumo, 1987.
- FONT I RIUS, Josep M. «Estudi introductorí». A: *Constitucions de Catalunya: Incunable de 1495*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Justícia, 1988, p. VIII-CXXXVII.
- GARCÍA CÁRCEL, Ricardo. *Historia de Cataluña: Siglos XVI-XVII*. Barcelona: Ariel, 1985. 2 v.
- GAY I ESCODA, Josep M. «La creació del dret a Corts i el control institucional de la seva observança». A: *Les corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional, 28, 29 i 30 d'abril de 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 86-96.
- GIBERT, Rafael. *Historia general del derecho español*. Madrid: Copigraf, 1981.
- GONZÁLEZ I FERNÁNDEZ, Mònica. «Les institucions catalanes durant la Guerra de Successió: les corts de 1705-1706». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 12 (1992), p. 383-288.
- GONZALVO I BOU, Gener. *La pau i la treva a Catalunya: Origen de les corts catalanes*. Barcelona: La Magrana: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal d'Història, 1986.
- KIRCHNER I GRANELL, Helena; JOVÉ I CAMPMAJÓ, Marta. «Captaires i rodamons. Barcelona 1600-1640». A: *La història i els joves historiadors catalans: Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans. Celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984*. Barcelona: La Magrana: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal d'Història, 1986, p. 265-271.

- LALINDE ABADÍA, Jesús. *La gobernación general en la Corona de Aragón*. Madrid; Saragossa: Instituto Jerónimo Zurita, 1963.
- *La institución virreinal en Cataluña (1471-1716)*. Barcelona: Instituto Español de Estudios Mediterráneos, 1964.
- «La “purga de taula”». A: *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Vol. I. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1965-1967, p. 499-523.
- *La jurisdicción real inferior en Cataluña («corts, veguers, batlles»)*. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Museo de Historia de la Ciudad, 1966.
- MARCEJ JUNCOSA, Alicia. «El Consell Sobirà del Rosselló al segle XVII». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 151-157.
- OLEART, Oriol. «Organització i atribucions de la Cort General». A: *Les corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional*, 28, 29 i 30 d'abril de 1988. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 15-24.
- «La creació del dret: els anomenats capítols del redreç del General de Catalunya». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 245-258.
- OLIVARES I PERIU, Jordi. «Litigiositat rural i conflicte social a la Reial Audiència abans de 1640». A: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1988, p. 133-164.
- OLLER CASTELLÓ, Toni. «La atención institucional de la marginación en la edad moderna». A: *La història i els joves historiadors catalans: Ponències i comunicacions de les Primeres Jornades de Joves Historiadors Catalans. Celebrades al Centre Cívic de les Cotxeres de Sants els dies 4, 5 i 6 d'octubre de 1984*. Barcelona: La Magrana: Ajuntament de Barcelona. Institut Municipal d'Història, 1986, p. 273-281.
- PALOS PEÑARROYA, Joan Lluís; RAGUÉS VALLÈS, Ramon. «Les institucions catalanes a l'època moderna i l'ascens dels juristes». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 53-73.
- *Catalunya a l'imperi dels Àustria: La pràctica de govern (segles XVI i XVII)*. Lleida: Pagès Editors, 1994.
- PÉREZ LATRE, Miquel. «Juntas de braços i Diputació del General (1587-1593), “un presidi de cavallers conspirant contra Sa Majestat”?». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 281-298.
- PITARCH LÓPEZ, Josep; QUÍLEZ MATA, Julio Luis. «El conflicte entre els veguers de Tarragona, maig-juliol 1613: un arquetipus clàssic de competències entre juris-

- diccions». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 119-123.
- QUESADA, Santiago. «Utilitzar i ordenar la ciutat. Disposicions del Consell de Cent». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 619-630.
- REGLÀ, Joan. «Notas sobre la política municipal de Fernando el Católico en la Corona de Aragón». A: *Homenaje a Jaime Vicens Vives*. Barcelona: Universidad de Barcelona, 1965-1967, p. 521-532.
- *El bandolerisme català del barroc*. Barcelona: Edicions 62, 1966.
- REULA BIESCAS, Jaime. «Preeminència règia versus llibertats a la Catalunya de Felip IV i Lluís XIV». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 309-315.
- RUBÍ, Basili de (ed.). *Les corts generals de Pau Claris: Dietari o procés de corts de la Junta General de Braços celebrada al palau de la Generalitat de Catalunya del 16 de setembre del 1640 a mitjan març del 1641*. Barcelona: Fundació Salvador Vives Casajuana, 1976.
- SALES, Núria. «Feudalisme a França i Espanya en els segles XVI a XVIII: alguns aspectes». *Manuscrits: Revista d'Història Moderna*, núm. 1 (1985), p. 17-28.
- SANABRE, Josep. *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659)*. Barcelona: Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, 1956.
- *El Tractat dels Pirineus i la mutilació de Catalunya*. Barcelona: Barcino, 1960.
- *Resistència del Rosselló a incorporar-se a França*. Barcelona: Barcino, 1970.
- SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. «El nuevo status de Barcelona tras su reincorporación a la monarquía hispánica en 1652». A: *Homenaje al Dr. D. Juan Reglà Campistol*. Vol. I. València: Universidad de Valencia. Facultad de Filosofía y Letras, 1975, p. 579-609.
- «El autogobierno perdido en 1652: el control por Madrid de la vida política en Cataluña durante el virreinato de Don Juan de Austria (1653-1679)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 2 (1982), p. 101-125.
- *Cataluña y el Gobierno central tras la Guerra de los Segadores (1652-1679): El papel de don Juan de Austria en las relaciones entre Cataluña y el Gobierno central, 1653-1679*. Barcelona: Publicacions i Edicions de la Universitat de Barcelona, 1983.
- «Cataluña y el gobierno central en el período de entre guerras (1652-1705)». A: *Primer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*. Vol. I. Barcelona: Universitat de Barcelona. Facultat de Geografia i Història. Departament d'Història Moderna, 1984, p. 331-338.

- SÁNCHEZ MARCOS, Fernando. «Cataluña tras la Guerra de los Segadores: el autogobierno perdido y la lucha por su recuperación». A: NAVARRO MIRALLES, L. J. (coord.). *Siglo XVII: Una colaboración interdepartamental*. Tarragona: Universitat de Barcelona, 1984, p. 91-102.
- SANS I TRAVÉ, Josep M.; BALLART I MARSOL, Concepció. «El catàleg de diputats i oïdors de comptes de la Generalitat de Catalunya (1359-1710) de Pere Serra i Postius». *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* [Barcelona: Col·legi Notarial de Barcelona], núm. 9 (1980), p. 63-118.
- SERRA, Eva. *Pagesos i senyors a la Catalunya del segle XVII: Baronia de Sentmenat 1590-1729*. Barcelona: Crítica, 1988, p. 25-59.
- «Introducció». A: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1988, p. VII-XIX.
- «1640: una revolució política. La implicació de les institucions». A: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1988, p. 3-65.
- «Entre la ruptura i la continuïtat. Algunes consideracions a propòsit de la capacitat institucional de Catalunya durant la Guerra dels Segadors». A: *Les corts a Catalunya: Actes del Congrés d'Història Institucional, 28, 29 i 30 d'abril de 1988*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, 1991, p. 160-167.
- SERRANO DAURA, Josep. *La Pobla de Massaluca (Terra Alta)*. La Pobla de Massaluca: Ajuntament de la Pobla de Massaluca, 1994.
- *Els Costums d'Orta*. Horta de Sant Joan: Ajuntament d'Horta de Sant Joan, 1996.
- *Els Costums de la Batllia de Miravet*. Gandesa: Consell Comarcal de la Terra Alta, 1999.
- *Senyoriu i Municipi a la Catalunya Nova*. Barcelona: Fundació Noguera, 2000. 2 v.
- SIMÓN TARRÉS, Antoni; ESPINO LÓPEZ, Antonio. «Les institucions i formes d'organització militar catalanes abans de la Guerra dels Segadors». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. I (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 143-150.
- SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago. «La liquidació de la guerra civil». A: SOBREQUÉS I VIDAL, Santiago; SOBREQUÉS I CALLICÓ, Jaume. *La Guerra Civil catalana del segle XV: Estudis sobre la crisi social i econòmica de la baixa edat mitjana*. Vol. II. Barcelona: Edicions 62, 1973, p. 331-354.
- *Història de la producció del dret català fins al Decret de Nova Planta*. Girona: Col·legi Universitari de Girona, 1978.
- TORRAS I RIBÉ, Josep M. *Els municipis catalans de l'Antic Règim (1453-1808): (Procediments electorals, òrgans de poder i grups dominants)*. Barcelona: Curial, 1983.

- TORRAS I RIBÉ, Josep M. «Aproximació a la problemàtica de la Guerra de Successió a Catalunya. La política municipal de l'arxiduc Carles d'Àustria (1705-1711)». *Recerques* [Barcelona: Curial], núm. 13 (1983), p. 27-43.
- «El projecte de repressió dels catalans de 1652». A: *La revolució catalana de 1640*. Barcelona: Crítica, 1988, p. 241-290.
- «El control polític de les insaculacions del Consell de Cent de Barcelona (1652-1700)». *Pedralbes: Revista d'Història Moderna*, núm. 13, fasc. 1 (1993): *Actes del Tercer Congrés d'Història Moderna de Catalunya*, p. 457-468.
- TORRES I SANS, Xavier. *Els bandolers (s. XVI-XVII)*. Vic: Eumo, 1991.
- *Nyerros i cadells: bàndols i bandolerisme a la Catalunya moderna (1590-1640)*. Barcelona: Quaderns Crema, 1993.
- VANDERLINDEN, Jacques. *Le concept de code en Europe occidentale du XIIIe au XIXe siècle: Essai de définition*. Brussel·les: Éditions de l'Institut de Sociologie: Université Libre de Bruxelles, 1967.
- VICENS VIVES, Jaime. *Ferran II i la ciutat de Barcelona, 1479-1516*. Barcelona: Tipografia Emporium, 1936-1937. 3 v.
- *El gran sindicato remensa (1488-1500)*. Madrid: CSIC, 1954.
- *Els Trastàmars*. Barcelona: Edicions Vicens Vives, 1974.
- *Historia de los remensas en el siglo XV*. Barcelona: CSIC, 1945. [Reimpr.: Ediciones Vicens Vives, 1978.]
- VOLTES BOU, Pedro. *Barcelona durante el gobierno del archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. Vol. 1. Barcelona: Ayuntamiento de Barcelona. Instituto Municipal de Historia, 1963-1970. 3 v. (Documentos y Estudios; XI).
- *Barcelona durante el gobierno del archiduque Carlos de Austria (1705-1714)*. Vol. 2. Barcelona: CSIC, 1963-1970. 3 v. (Documentos y Estudios; XX).